

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE
YAŞANAN DEĞİŞİMLER**

ZİYA İNCİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ.DR. AHMET ATAĞİŞİ

EDİRNE 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

BALKAN ÇALIŞMALARI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİYA İNCİ tarafından hazırlanan SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca **08.02.2018** günü saat **14.00**'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *** kabul edilmesine**..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Ahmet ATAĞİŞİ	KABUL EDİLMESİNE	
Yrd.Doç.Dr. Murat YORULMAZ	KABUL EDİLMESİNE	
Yrd.Doç.Dr. Sonat BAYRAM	KABUL EDİLMESİNE	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10169063
Yazar Adı / Soyadı	ZİYA İNCİ
T.C.Kimlik No	53737244476
Telefon	5302266231
E-Posta	ziyalev78@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER
Tezin Tercümesi	HAPPENED CHANGES IN THE BULGARIA ECONOMY AFTER THE COLD WAR PERIOD
Konu	Ekonomi = Economics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2017
Sayfa	150
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. AHMET ATAĞİŞİ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 05.02.2021 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum. NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

05.02.2018

İmza:

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Bulgaristan'da 1990'lı yıllarda siyasi ve ekonomik bazı reformlar geliştirilmiş ve bu reformlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu sebeple ülke, 1996 yılında krize girmiştir. Leva, dolar karşısında yüksek oranda değer kaybetmiş ve ülkede dış borçların ödenmesinde problemler yaşanmıştır.

Bulgaristan Para Kurulunun kurulması ve levanın Alman markına endekslenmesi sonucunda makroekonomik istikrar sağlanmış ve 1998 yılından sonra ekonomik büyüme süreci yeniden başlamıştır.

Bulgaristan ekonomisi sektörel olarak incelendiğinde tarım ve madenciliğin önemli bir konumda olduğu bulunmaktadır. Tarım ve madenciliğin yanı sıra çalışmamız boyunca tüm sektörler derinlemesine incelenecek ve Bulgaristan ekonomisinin tüm dinamiklerine tek tek değinilecektir.

Sonuç olarak çalışmamızda Soğuk Savaş Sonrası dönemde Bulgaristan ekonomisinde yaşanan değişimlerin bütün yönleriyle incelenmesi ve elde edilen tecrübeler esas alınarak ileriye dönük faaliyetlerde tedbirli adımlar atılarak uygulanmasının ülke için faydalı olacağına inandığımız ekonomik planlama önerileri de dâhil olmak üzere her türlü aşamada bütün ekonomik faktörlerin açığa çıkarılması amacındayız.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan Ekonomisinde Yaşanan Değişimler, Bulgaristan Ekonomisi, Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan.

ABSTRACT

With the end of the Cold War, some political and economic reforms were developed in Bulgaria in the 1990s and these reforms resulted with the failure. For this reason, the country break into crisis in 1996. Leva has lost a lot of value against the dollar and problems were experienced in paying foreign debts in the country.

Establishment of the Bulgarian Monetary Board and indexation of the Bulgarian currency to the German currency resulted in macroeconomic stability and the economic growth process has started after 1998 again.

When the Bulgarian economy is examined sectorally, agriculture and mining are seem in an important position. In addition to agriculture and mining, all of other sectors will be deeply examine in our work and all the dynamics of the Bulgarian economy will be addressed one by one.

In conclusion, we aim to examine all aspects of the changes in the post-Cold War period in the Bulgarian economy, and to expose all economic factors, including the economic planning proposes, which we believe will be efficient for this country.

Keywords: Changes in the Bulgarian Economy in the Post-Cold War Era, Bulgarian Economy, Bulgaria after Post-Cold War

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
PROBLEM	vi
AMAC	vii
ÖNEM	viii
SINIRLILIKLAR	ix
TANIMLAR	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE DÖNÜŞÜM ÖNCESİ DÖNEM	3
1.1 Genel Durum	3
1.2 Siyasi Durum	4
1.3 Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Etkileri	6
1.3.1 1948 Anayasası ve Bulgaristan Ekonomisine Etkileri	8
1.3.2 1971 Anayasası ve Bulgaristan Ekonomisine Etkileri	14
1.4 Avrupa’da Ekonomik Yapılanma Çalışmaları	18
1.4.1 Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun Kuruluşu	18
1.4.2 Gümrük Birliği ve Ortak Pazar	19
1.4.3 Parasal Birliğin Sağlanması	20
1.5 Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan’da İktisadi Durum	21
1.6 Merkezi Planlı Ekonomi Uygulaması	23
1.7 Bölgesel İş Bölümü Uygulaması	24
1.8 Memur-İşçi Ağırlıklı Ekonomi Uygulaması	28
1.9 Tüketim Amaçlı Yardımcı İşletmelere Dayalı Ekonomi Uygulaması	28
1.10 İktisadi Gelişmede Genel Durum	29
1.11 Nüfusun Gelişimi	33
1.11.1 Çalışan Nüfus ve İktisadi Kesimlere Göre dağılımı	36
1.12 Eğitim-Öğretim ve Mesleki Gelişim	39
1.13 Refah Düzeyindeki Gelişmeler	39
1.14 Tarım Sektöründeki Gelişmeler	42
1.14.1 Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri	43
1.14.2 Devlet Tarım İşletmeleri	44
1.14.3 Yardımcı Tarımsal İşletmeler	45
1.14.4 Tarımsal Endüstriyel Kompleksler	45
1.15 Sanayi	47
1.15.1 Sanayinin Üç Ana Kolu	49
1.15.2 Endüstriyel Üretimde Gelişmeler	52
1.16 Dış Ekonomik İlişkiler ve Dış Ticarete Yaşanan Değişimler	54

İKİNCİ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM	58
2.1 Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan'ın Genel Durumu	58
2.1.1 Bulgaristan'ın Coğrafi Konumu ve İklimi	58
2.1.2 Nüfus ve İstihdam	59
2.1.3 Siyasi ve İdari Yapı	61
2.1.4 1991-2002 Yılları Arasındaki Dönemde Bulgaristan Ekonomisi	62
2.1.5 COMECON'un Dağılmasının Etkileri	64
2.1.6 Soğuk Savaş Sonrası Yaşanan İlk Gelişmeler	65
2.1.7 Yaşanan Bazı İyileşmeler	67
2.1.8 Süregelen İstikrarsızlıkların Kaynakları	68
2.2 Bulgaristan Para Kurulunun Oluşturulması	73
2.3 Sektörler Bakımından Bulgaristan Ekonomisi	75
2.3.1 İmalat Sanayii	76
2.3.2 Tarım	77
2.3.3 Enerji	77
2.4 Dış Ticaret	78
2.4.1 Dış Ticaretin Genel Durumu	78
2.4.2 Bulgaristan Dış Ticaret Uygulamaları	84
2.4.3 İthalat Düzenlemeleri	85
2.4.4 İhracat Düzenlemeleri	86
2.4.5 Dış Ticarete İstenen Belgeler	87
2.4.6 Standartlar	88
2.4.7 Serbest Bölgeler	89
2.5 Bulgaristan'da Yabancı Sermaye	89
2.5.1 Ülkeler ve Sektörler İtibariyle Yabancı Sermaye	92
2.5.2 Yabancı Sermaye İle İlgili Yasal Mevzuat	94
2.5.3 Özelleştirme Süreci	95
2.5.4 Şirket Şekilleri	96
2.5.5 Yabancı Yatırımcıların Kayıt İşlemleri	98
2.5.6 Yabancılar Tanınan Bankacılık ve Sigortacılık Hakları	99
2.5.7 Yabancıların Mülkiyet Hakları	100
2.5.8 Yabancı Yatırımlarda İşçi İlişkileri	101
2.5.9 Ürün Fiyatlandırmaları ve Vergilendirme	102
2.6 Bulgaristan Bankacılık ve Kambiyo Sistemi	103
2.7 Özelleştirme	107
2.7.1 Özelleştirmede Kurumsal Yapı	108
2.7.2 Toplu Özelleştirme	110
2.7.3 Özelleştirme Düzenlemeleri	111
2.8 Bulgaristan Vergi Uygulamaları	112
2.8.1 Amortisman Oranları	113
2.8.2 Yabancı Kurumların Şubelerinin Vergilendirilmesi	114
2.8.3 Ticari Kazanç Vergisi Oranları	115
2.8.4 Özel Kurallar ve Vergi Teşvikleri	116
2.8.5 Katma Değer Vergisi (KDV)	117
2.8.6 Sosyal Güvenlik Katkıları	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DÖNÜŞÜM SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN EKONOMİSİ	120
3.1 Bulgaristan Gümrük Kanunu ve Tasfiye Sistemi	120
3.2 Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine Giriş Süreci	122
3.2.1 Avrupa Birliğine Katılım Kriterleri	125
3.2.2 Gündem 2000 Raporu	126
3.2.3 Avrupa Birliğinin Doğu Avrupa'ya Açılma Çalışmaları	128
3.2.4 Avrupa Birliğine Entegrasyon	129
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	138

PROBLEM

Soğuk Savaş'ın son döneminde yaşanan en önemli gelişmeler arasında 1989'da Berlin duvarının yıkılması, 03 Ekim 1990'da Almanya'nın birleşmesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması sayılabilir. Bu olaylar neticesinde yaşanan siyasi gelişmeler en çok Balkanlar coğrafyasında bulunan eski Doğu Blok'u ülkeleri üzerinde etkili olmuştur.

Çalışmamızda Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Avrupa ve Balkanlar bölgesinde yaşanan siyasi hareketliliğe bağlı olarak Bulgaristan ekonomisinde ne gibi değişimler yaşandığı, uygulanan ekonomi politikaları, yaşanan değişim ve uygulanan ekonomik ve siyasi politikaların ülke vatandaşları nezdindeki etkileri, Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Avrupa Birliği ülkelerinin demokratik normlarına entegre çalışmaları kapsamındaki çabaları da ele alınacaktır. Bu çerçevede 07 Şubat 1992'de Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanarak 01 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Kriterleri çerçevesinde, Bulgaristan'ın kaydettiği gelişmeler tartışılacaktır. Balkan devletlerinin dış politikalarının özellikle Soğuk savaş dönemi sonrasındaki hedefler kapsamında Batı'nın kriterlerine uyum çalışmalarında gözle görülür derecede değişimler gerçekleşmiştir.

Araştırma içerisinde ayrıca Maastricht kriterleri çerçevesinde, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği üyeliğine aday ülkelerin benimsemesi ve uygulaması gereken koşulların ve bunlara sürekli işlerlik kazandıracak yapıların oluşturulması hususunda Bulgaristan tam olarak nerededir sorusuna cevaplar aranacaktır.

Buradan hareketle Bulgaristan tarafından Avrupa Birliği'nin kendi siyasi yapısında belirlediği demokrasi kavramının ve siyasi yapıların Birliğe entegrasyon aşamasında ne derecede özümsemiştiği, gerekli ekonomik politikaların nasıl gerçekleştirildiği konularına değinilecektir.

AMAÇ

Çalışmanın amacına, araştırma kapsamında ulaşılması öngörülen sonuçlar açısından yaklaşmak gerekirse;

➤ İki Dünya Savaşı arasındaki dönem ile Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan Ekonomisinin genel durumu ve yaşanan ekonomik değişimlere kronolojik olarak genel bir bakış.

➤ Bulgaristan'ın 14 Aralık 1995 yılında Avrupa Birliğine tam üyelik başvurusu yapması sonucunda uluslararası platformda dış ilişkiler ve uygulanan politikalar hangi yönde değişiklik göstermiştir.

➤ Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan ekonomisinde hem ülke içinde hem de uluslararası ortamda meydana gelen önemli gelişmelerin artıları ve eksileri neler olmuştur.

➤ Bulgaristan ekonomisinin geleceği hakkında tam randımanlı ve istikrarlı bir seyir izlemesi için ışık tutabilecek bir takım önerilerde bulunmaya ve bilimsel doğrulukta cevaplara ulaşmaya çalışılacaktır.

ÖNEM

Bulgaristan, diğer Doğu Bloku ülkelerinde olduğu gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bir geçiş dönemine girmiş, ancak aynı kaderi paylaştığı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en zor koşullarla karşı karşıya kalan ülke olmuştur.

Bu sebeple ülkenin Soğuk Savaş sonrasındaki durumundan bahsedebilmek için Soğuk Savaş dönemindeki durumuna da değinilmeden geçilemeyeceğini değerlendirdiğimizden giriş bölümünde iki dünya savaşı arasındaki dönemi de kapsayacak şekilde Soğuk Savaş dönemi içerisinde Bulgaristan'da ülke ekonomisini etkileyen önemli gelişmelere ve nedenlere de kısa kısa yer verilecektir.

Bulgaristan'da Soğuk Savaş'ın izlerinin silinme çabaları, ülke hükümetlerinin Avrupa ülkeleri içerisinde yer alabilmek için izledikleri politikalar, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde yapılan çalışmalar, hukuki ve ekonomik düzenlemeler hakkında da yapılan araştırmalar anlatılacaktır.

Ülkede uygulanan makroekonomik politikalar, para kurulu ile işletmelerde kurumsal yönetimin tesisi gibi ekonominin temel taşları da ele alınarak soru işaretleri giderilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızda ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi hedefi kendisine üye olan ülkelerdeki yaşam standartlarını yükseltmek olan kuruluşların Bulgaristan'ın makroekonomik konuları ile uzun vadeli ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik yapılan çalışmalar üzerindeki etkilerine yer verilecektir.

Avrupa Birliği de aday ülkelerin ortak amaçlar açısından çevre, altyapı, üretime dönük sektörler ve insan kaynakları gibi karşılıklı ihtiyaçları karşılamak ve ortak çıkarların korunması ilkesi çerçevesinde yapısal fonlara ve uyum fonuna

işlerlik kazandırılmasıyla entegrasyon aşamasındaki Bulgaristan gibi Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlama sürecinde olan ülkeleri hayati açıdan ilgilendiren bir konu olarak çalışmamız kapsamında ele alınacaktır.

SINIRLILIKLAR

Araştırmanın sınırlılık çerçevesini;

- Tarihsel olarak Soğuk Savaş sonrası dönem (Post-Cold War Era) kapsamında 1989-2002 yılları arasında Balkan Ülkelerinden Romanya, Bulgaristan ve Türkiye devletlerinin Avrupa Birliğine entegrasyon süreçleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan ve Romanya'nın Doğu Blokuna entegre olmalarından, Sovyetlerin dağılma süreciyle birlikte oluşan dönüşüm evreleri,
- 1995 yılıyla beraber Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte yakın komşularıyla olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin gelişim süreçleri,
- Konumuz itibariyle Bulgaristan'ın Maastricht Kriterleri kapsamında Avrupa Birliği Ekonomik yapısına uyum sağlamasındaki sorunlar perspektifine,
- Kısa ve uzun vadede Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine tam üyelik adına attığı adımların ve bu yöndeki işbirliği çalışmalarının irdelenmesi, inceleme konularının sınırlarını oluşturacaktır.

TANIMLAR

Çalışmamız, ele alınan konuya istinaden, kronolojik bir yaklaşım sergileyecek ve tarihsel olaylardan, siyasi ve ekonomik gelişmelerden de faydalanarak Bulgaristan ekonomisinin tarihsel gelişimini açıklayabilmek amacıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sosyalist rejimden sıyrılıp Avrupa Birliği üyeliğine uzanan süreçte ülkenin ekonomik ve siyasi kriterlere uyumu konusunda gelişen olayların yorumlanmasına işlevsellik kazandıracaktır. Bu yoldan hareketle, Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan ekonomisinin değişimi konusunda ulusal ve uluslararası platformda izlenmiş olan ekonomik ve siyasi stratejilere, yapılan düzenlemeler konumuz kapsamındaki literatürde yer alan terimler ve kavramlara yer verilerek açıklanacaktır.

KISALTMALAR

IMF	Uluslararası Para Fonu
BTMB	Bulgaristan Tarım Milli Birliği
BKP	Bulgar Komünist Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
TKZS	Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri
DZS	Devlet Tarım İşletmeleri
APK	Tarımsal Sanayi Kompleksleri
MTS	Makine ve Traktör İstasyonları
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
CEDB	Citizens For European Development Of Bulgaria
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CMEA	Council For Mutual Economic Assistance
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
YSA	Yabancı Sermaye Ajansı
CEFTA	Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
BMB	Bulgaristan Merkez Bankası
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
BCC	Bank Consolidation Company
TKVK	Ticari Kazanç Vergisi Kanunu
SMK	Bulgar Standardizasyon ve Metroloji Komitesi
IEC	Uluslararası Elektroteknik Komisyonu
GATT	Genel Tarife ve Ticaret Anlaşması
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABKA	Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması
YDY	Yabancı Doğrudan Yatırım
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan ekonomisinde yaşanan değişimlerin incelenmesi kapsamında, ilerleyen bölümlerde değinilecek olan konulara temel oluşturulabilmesi adına çalışmamızın birinci bölümünde iki dünya savaşı arasındaki yaklaşık yirmi yıllık dönem ele alınmıştır. Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkımlar sebebiyle Avrupa ülkelerinde başlayan toparlanma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması ve izlenen başarısız politikalar neticesinde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte yaşanan siyasi ve ekonomik ilişkilerin Bulgaristan üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden SSCB'nin dağılmasına kadar süren Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB liderliğinde Doğu ve Batı Blokları arasında görülen sürekli gerginlik, psikolojik, bilimsel, teknolojik, siyasi ve ekonomik gelişmelere değinilmiştir. Bu çerçevede yapılan yasal düzenlemeler ve Bulgaristan'ın genel iktisadi durumu ele alınmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini müteakip bölgede SSCB'nin söz sahibi olması ve bölgedeki ülkeleri kendi şemsiyesi altında toplamaya çalışması sonucu ABD ve İngiltere tarafından Sovyet yanlısı komünist partilerin iktidara gelmesinin önlenmesi maksadıyla gerçekleştirilen SSCB karşıtı girişimler ile milli gelirde ve nüfus yapısında meydana gelen değişimlere de değinilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinde başat rol oynayan olaylar, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'da yaşanan ekonomik, sosyal, psikolojik ve siyasi gelişmeler ve meydana gelen yeniliklerin Bulgaristan dış ticaretine olan etkileri ile ülkede başlatılan Avrupa Birliği'ne entegrasyon çalışmaları ve diğer Avrupa ülkeleri açısından Bulgaristan'ın AB üyeliğinin yaratacağı etkiler üçüncü bölümde ele alınmıştır. Bulgaristan'da uygulanan vergi sistemi, dış ticaret, bankacılık sistemi, kambiyo sistemi ve ülkenin dış ticaret mevzuatı da üçüncü bölümde incelenmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında 2002 yılından sonraki dönemde yaşanan değişim ve uyum çalışmaları dördüncü bölümde ele alınmıştır. Avrupa Birliğine uyum süreci ve üyelik süreci ile üyelik sonrasında meydana gelen değişimler bu bölümün ana

konusunu oluşturmuştur. Yine bu bölümde AB yelięinin Bulgaristan açısından etkileri mercek altına alınmıştır.

Sonuç döneminde ise Bulgaristan ekonomisinin geçirdiği evrelere genel bir bakış atılarak geçmişten günümüze yaşanan olaylar ışığında Bulgaristan ekonomisinde yaşanması muhtemel gelişmelere dair değerlendirmeye yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN EKONOMİSİNDE DÖNÜŞÜM ÖNCESİ DÖNEM

1.1 Genel Durum

Genel olarak Balkan toplumlarının fakirliği ve ekonomik geri kalmışlığı bilinen bir durum olmakla birlikte meydana gelen arka arkaya gelen savaşlar da durumu iyice kötüleştirmiştir. Çünkü hiçbir devlet, özellikle de Balkan hükümetleri uzun bir mücadelenin askeri ve ekonomik sonuçlarına hazırlıklı değildi. Verilen kayıplar muazzam seviyelerdeydi. Bulgaristan’da ölü ve yaralı sayısı 300 bindi ve bunun 100 bini ölüydü. Çünkü bütün Balkan ülkeleri için savaş 1912’de başlamıştı.¹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar coğrafyasına özgü coğrafi ve siyasi koşullar Bulgaristan’da savaşın neden olduğu maddi yıkımı artırıyordu. Diğer bütün Balkan ülkeleri gibi Bulgaristan da denize çıkışının başkalarının kaprislerine tabi olacağının kaygısı içerisindeydi. Çünkü Bulgaristan, Karadeniz Boğazının güvenilmez rejimine bağımlıydı. En büyük altyapı güclüğü demiryollarıydı. Ülkenin demiryolları diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi yeni devletlerin değil eski imparatorlukların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş şekilde uzanıyordu. Öyle ki günümüzde bile Üsküp’ten 160 kilometre uzaklıktaki Sofya’ya trenle gitmek mümkün olamamaktadır.

Bu dönemde Bulgaristan’ın ekonomisi tarıma dayalıydı ve nüfusun %75’i tarıma bağlıydı. Bulgaristan kırsal kesiminin durumu diğer Balkan ülkelerinin aksine daha iyiydi ve okuryazarlık oranı yüksekti ama köylülük, devletin karşı kaşıya

¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi-2 20. Yüzyıl 3.Baskı*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s.146.

olduğu demografik ve ekonomik sorunlar karşısında artık bir çözüm üretmemekteydi.²

1.2 Siyasi Durum

Balkan toplumlarının fakirliği ve ekonomik geri kalmışlığı bilinen bir durum olmakla birlikte Birinci Dünya Savaşı da bu durumu iyice kötüleştirmiştir. Eylül 1914'te savaşın Noel'den sonra da edebileceği çok az kişi tarafından tahmin ediliyordu. Maddi zarar bütün Balkan ülkeleri açısından oldukça büyüktü. Savaştan önce Başkan hükümetlerinin borçları büyüktü, bu borçlara daha fazla borç alınarak karşılanan savaş giderleri de eklendi. Bu borçların ödenmesi dışında yenik bir güç olan Bulgaristan'ın sırtına bir de tazminat faturası yüklenmiş oldu. Bundan başka savaş ve barış antlaşmaları eski ticaret usullerini de değiştirmiş oldu.³

1919 Ağustosundaki seçimlerde oyların %28'ini alan BTMB Balkanlarda hükümet kuran ilk köylü partisi oldu. Stamboliyski, kendisini ezilen ama artık Bulgaristan'ın kralı olan tarımcıların tek temsilcisi olarak görüyordu ve kentlilere, burjuvalara ve entelektüellere karşı mücadele ederek iki yıl boyunca muhaliflerine karşı uyguladığı taciz, şantaj ve yasaklarla karşısında hiç olmayacak koalisyonları yaratmış oldu.

Stamboliyski'nin ekonomi programı on binlerce genci kamu yapılanma projelerinde istihdam ediyordu ki bu da pek çok bakımdan Bulgaristan'ın savaşın travmalarını atlatmasının tek yoluydu. Stamboliyski'nin tek amacı Bulgaristan devletinin köylü çoğunluğunun yaşam standartlarını yükseltmekti.

09 Haziran 1923 sabahı Stamboliyski'ye karşı bir darbe başladı. BTMB üç gün içerisinde dağıtıldı ve ülkenin tümü ordu ve Makedonya Dâhili Devrimci

² Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, 1.Baskı, İstanbul: Melisa Matbaacılık, 2014, s.81.

³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s.146

Örgütü'nün (MDDÖ) eline geçti. MDDÖ tarafından kafası gövdesinden ayrılarak teneke bir kutu içerisinde Sofya'ya gönderildi.

Bulgar Komünist Partisi (BKP) darbe sırasında olaylara karışmamış, Askeri birliğin eylemlerini alkışlamıştı. Fakat bu büyük bir hata idi. Çünkü bu hareketiyle BKP Bulgar köylüsünün devrimci potansiyelinin gerici güçler tarafından ezilmesine seyirci kalmıştı ve bu da Moskova'daki Komünist Enternasyonal'in başkanı Zinoviev'i kızdırdı. BKP yaptığı hatanın telafisi için asker tarafından desteklenen hükümete karşı 1923 Eylül ayında bir ayaklanma başlattı. Ayaklanma tam bir başarısızlıkla sonuçlandı ve Kasap lakaplı faşist General İvan Vulkov'un yıllarca süren beyaz terörünün başlamasına ve 10.000 kişinin ölümüne sebep oldu. BKP pek çok acı dersin yanında kentli ve kırsal burjuvaların klikleri arasında dünyalar kadar fark olduğunu öğrenmiş oldu.

Ekonomideki çeşitlilik eksikliği ve kırsal kesimdeki işsizlik sorunu diğer bütün Balkan ülkeleri gibi Bulgaristan'ın da dünya ekonomisinin kötü gidişinin sonuçlarından etkilenmesine yol açmıştır. 1930'lu yıllarda bu iki sorun daha da yoğunlaştı. Yerel politikacılar İtalyan faşistleri ile Nazilerin ayartıcı gösterişinden etkilenmişlerdi.⁴

Bulgaristan'da yanlış kararlar veren sivil hükümetlerin izledikleri yanlış politikalara son vermek maksadıyla Mayıs 1934'te Albay Damien Velçev liderliğindeki bir askeri darbe ile yönetime el konulmuştur. Bu hareket 1927'de kurulmuş olup, yedek kuvvetlerde görevli Albay Kimon Georgiev idaresindeki Zveno (Halka) adındaki sivil cemiyet tarafından desteklenmiştir. Sayıları az olan Zveno üyeleri kendilerini yukarıdan gelen siyasi yönlendirmeye Bulgaristan'ı modernleştirmeye azmetmiş elitist bir grup olarak görüyorlardı. İlk olarak Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Kırcaali ve Deli Orman çevrelerinde bulunan Türkçe olan 1900 kadar köy isimlerini Bulgarca isimlerle değiştirmişlerdir. Kanaatlerine göre bu

⁴ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, 1. Baskı, Sabah Kitapçılık, İstanbul 2000, s.327-332.

bölgelerde yaşayanlar esasen Türk değil, beş asırlık Osmanlı egemenliği süresi boyunca zorla Müslümanlaştırılan Bulgarlardı.⁵

Bulgaristan'ın asıl sıkıntıları, servetinin kötü idaresiyle değil ülkenin ekonomik kıtlığı ve ekonomik kaynaklarının az gelişmişliğiyle ilgiliydi. Ülkenin modernleşebilmesinin tek yolu kendine karşı sorumlu ve etkin bir teknokrasiden geçiyordu. Üst düzey bürokratların sayısı gereğinden fazlaydı ve devlet bürokrasisinin modern ve rasyonel bir hale getirilmesi gerekiyordu.

İsyanın liderleri iktidara gelir gelmez Zveno'nun programını uygulamaya girişti. Yeni liderler ülkenin sorunlarının çoğunu kaynağı olduğuna inandıkları siyasi kurumlarda köklü değişiklikler yapmaya teşebbüs ettiler. Yeni bir iktidar partisi veya resmi bir koalisyon kurulmadı, üyeleri önceden tayin edilmiş olan bir meclis toplandı ve rejim ülkeyi kararnamelerle yönetiyordu. Yeni yönetim tarafından Fransa ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde yakınlaşma sağlamak için girişimlerde bulunuldu ve başarılı da olundu. İki ülke ile resmi ilişkiler kuruldu fakat yönetim kitlesel taban desteğinden mahrumdu ve halk yürütülmeye çalışılan programları büyük ölçüde onaylamıyordu. Kral II. Boris tarafından Ocak 1935'te gerçekleştirilen kansız bir darbe ile Georgiev azledildi ve Nisan ayında ülke yeniden sivillerin idaresine verildi.⁶

1.3 Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Etkileri

09 Eylül 1944'ten itibaren, Sovyetler Birliği Kızıl Ordusu'nun verdiği destekle iktidara gelen Vatan Cephesi Koalisyonu ideolojisi gereği devletleştirmeye önem vermiştir. Aynı zamanda SSCB ile daha sıkı ve gittikçe gelişen ilişkiler kurmuştur. Vatan Cephesi'nin daha 17 Eylül 1944 tarihli programında, dış politikada

⁵ Nuri Ali Tahir, *Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası (Makale)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 41, Aralık 2015.

⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 219-220.

Moskova ile gönülden dostluk ve kardeş Rus halkı ile kalıcı barışın sağlanması doğrultusunda hareket edeceğini belirtmiştir. Hemen ardından Sovyetlerle mal değişimini öngören 14 Mart 1945 tarihli bir ticaret antlaşması imzalamış ve karşılıklı olarak ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷

Bulgaristan ekonomisinin geliştirilmesine yönelik karşılıklı işbirliği içinde alınan bu kararlar birdenbire uygulanmamış, zamana yayılmıştır. Hatta başlangıçta yeni gelen yönetimin ekonomik faaliyetlere karışmayacağı, ticareti ve bankacılığı sınırlamayacağı izlenimi verilmiştir. Toprak reformu yapılacağı bile konuşulmuştur. Ancak bir süre sonra sınırlamalara başlanmış, öncelikle Bulgaristan'da özel mülkiyet kaldırılmıştır.⁸ Ayrıca:

- a. Vatan Cephesi Hükümetinin programı yeniden düzenlenerek çalışanlar üzerinde sıkı bir kontrol mekanizması oluşturulmuştur.
- b. Devletin iç borcunu ödemeye yönelik finansal tedbirler alınmıştır.
- c. Sovyetler Birliği ile bir ticaret antlaşması imzalanmıştır.
- ç. Köy Tarım Kooperatifleri (TKZS) yönetmeliği yayınlanmıştır.
- d. Kontrol, koordinasyon ve planlamayı yapacak bir İktisat Yüksek Komisyonu kurulmuştur.
- e. Bulgaristan'daki zirai durumla ilgili BKP MK bir bildiri yayınlamış ve bununla tarım ve hayvancılıkta devletin müdahalesi istenmiştir.
- f. Devlet Ziraat Birlikleri (DZS) kurulmuştur.
- g. Köylünün elindeki traktör, biçerdöver gibi ziraat aletleri devletleştirilmiştir.

⁷ Zlatko Zlatev, *Vızstanovyane na Stopanskite Otnoşeniya Mejdu Bulgariya i Sivetskiya Sıyuz Prez 1945 g.*, Sbornik v Çest na Akademk Hristo Hristov, (Ed.) Mito İsusov, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1988, s.242.

⁸ Zlatko Zlatev, *Vızstanovyane na Stopanskite Otnoşeniya*, s.243.

ğ. Sigorta işlerini devlet üstlenmiş ve savaş zamanında zenginleşenlere yüksek vergiler konmuştur.

h. Planlı kalkınma dönemine geçilmiş ve öncelikli olarak iki yıllık bir plan sunulmuştur.

ı. Sivil toplum kuruluşlarına benzer işçi gençlik hareketleri oluşturulmuştur.

i. Özel sanayi şirketleri millileştirilmiş, bankalar, dış ticaretle ilgilenen şirketler, otel, lokanta, dükkan, pastane vb. küçük işletmeler devletleştirilmiştir.⁹

Çalışmamızın bu bölümünün müteakip kısımlarında Bulgaristan ekonomisinde dönüşüm öncesi dönemde gerçekleştirilmiş olan yasal düzenlemelere değinilecektir.

1.3.1 1948 Anayasası ve Bulgaristan Ekonomisine Etkileri

Ocak 1945'te Moskova'da başlayan toplantılarda Stalin'in ileri sürülen görüşlerden Yugoslav tezine daha yakın durduğu görülmüştür ancak bir federasyon oluşturulması yerine "henüz Balkan devletlerinin bir arada bulunma zamanının gelmediği, ancak ekonomik ve kültür alanlarında işbirliği yapılabileceği" düşüncesi ileri sürülerek bir tasarı kabul edilmiş ve 02 Ağustos 1947'de Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Bled Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte vize ve gümrük uygulamaları yeniden düzenlenerek birbirlerine ayrıcalık tanır hale gelmiştir. 07 Kasım 1947'de Sofya'da "Dostluk Antlaşması" adında, iki ülke arasında gerektiğinde askeri destek sağlanmasını da içeren ikinci bir antlaşma daha imzalandı. Fakat 1948 yılında Yugoslavya'nın Kominform'dan atılmasıyla yapılmış olan antlaşmalar ve planlanan Balkan Birliği oluşturulması düşüncesi son buldu.

⁹ Kristü Mañev, İstoriya na Balkanskite, s.35-36.

Bulgaristan içerisindeyse Sosyalist Bulgaristan Devleti kurulması ve geliştirilmesi çalışmaları devam ediyordu. 08 Eylül 1946'da yapılan bir plebisitle Bulgaristan'ın Cumhuriyet olduğu ilan edilmiş, 27 Kasım 1946'da parlamento seçimleri yapılmış, 07 Aralık 1946'da Georgi Dimitrov başkanlığında yeni hükümet kurulmuş ve anayasa çalışmalarına başlamıştır.¹⁰ Sovyet politikalarını destekleyen hükümetler iktidarlarını daha da pekiştirmek için anayasal düzenlemelere gittiler. 1879'dan beri uygulamada olan Tırnovo Anayasası'nı değiştirerek 1936 Sovyet Anayasası'na benzerliği gözlerden kaçmayan yeni bir anayasa hazırladılar.¹¹

Taslak hazırlanıp hükümetle komisyonlar arasında epeyce gidip gelmiş, komünistlerle muhalefet arasında yoğun tartışmalar yaşanmış fakat sonunda 04 Aralık 1947'de Bulgar Büyük Millet meclisinde, 1936 Sovyet Anayasası'na benzer bir anayasa tasarısı kabul edilmiştir. Bu anayasa tasarısı 1948 yılında 248 sayılı resmi gazete ile yayımlanmıştır.¹²

1948 Anayasası onbir bölüm ve 101 maddeden oluşturulmuştur. Anayasanın ikinci bölümü dokuz madde ile sosyal ve ekonomik yapıyı içermektedir. Bu bölümde tüm üretim araçlarının Devlet (ulus), Kooperatif ve özel kişiler veya tüzel kişiler mülkiyetinde olduğu, tüm madenler ve yer altı zenginlikleri, ormanlar, sular, doğal enerji kaynakları, demiryolları, posta-telgraf-telefon ve radyo yayımının devlet yetkisinde olduğu bildirilmektedir. Ülkenin iktisadi gelişmesinde ulusal mülkiyet başlıca yeri tutar ve özel korumaya tabidir. Devlet elindeki üretim araçlarını kendisi kullanıp yönetebilir. Devlet kooperatif birliklerine yardım eder ve bunların kurulmasını özendirir. Özel mülkiyet ve miras, ekonomide özel girişimde olduğu gibi, tanınır ve yasayla korunur. Hiç kimse mülkiyet hakkını, kamu yararını engelleme yönünde kullanamaz. Kartel, Tröst, Konsern gibi özel monopol anlaşmaları ve birlikleri yasaktır. Devlet ve kamu kullanımı açısından tazminat ödenerek özel mülkiyetlere zorunlu sınırlamalar getirilebilir, kamulaştırma yapılabilir. Devlet sanayide bazı alt kolları veya özel işletmeleri, ticareti, ulaşımı ve

¹⁰ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadi 2 Bulgaristan*, İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s.165-166.

¹¹ İbrahim Kamil, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.489.

¹² *Constitution Of People's Republic of Bulgaria*, Foreign Language Press, The Georgi Dimitrov State Printing House, Sofia: 1964.

kredi kaynaklarını millileştirebilir. Tazminat millileştirme yasasına göre belirlenir. Toprak, onu işleyenlere aittir. Özel kişilerin ve çiftçi olmayanların sahip olabileceği işlenebilir toprak sınırı yasayla belirlenir. Geniş topraklı özel mülklere müsaade edilmez. Tarım kooperatif işletmeleri devlet tarafından özendirilir ve yardım edilir. Devlet, Devlet Tarım İşletmeleri kurabilir.

Tüm devlet, kooperatif ve özel iktisadi çabalar Devlet İktisadi Planına göre iktisadi gelişmeyi ve kamu refahını yükseltici yönde devlet tarafından yönetilir. İktisadi planın hazırlanmasında uzmanlarla, iktisadi ve sosyal örgütler ve kuruluşlarla sıkı bir işbirliği yapılır.¹³

İç ve dış ticaret devlet tarafından yönetilir ve denetlenir. Devlet ulusal ekonomi ve halkın gereksinimi bakımından birinci derecede önemli olan malların üretim ve ticaretini kendisi yapabilir. İşgücü sosyal ve ekonomik faktör olarak düşünülür ve bu bakımdan devletin bakımına konudur. Devlet iktisadi ve sosyal araçlarıyla ucuz kredi, vergi sistemi ve kooperatif birlikleriyle çalışanlara -işçiler, çiftçiler, sanatçılar vb.- doğrudan yardım eder. Yaşamlarının çok yönlü olarak gelişmesi bakımından, işçilerin örgütlenmelerini, yaratıcılıklarını ve sanat çalışmalarını özendirir.

1944 yılından sonra Bulgaristan, bütün Doğu Avrupa ülkeleri arasında Sovyetler Birliği ile en yakın ilişki içerisinde olan devlet oldu. Hükümet ve liderleri Sovyet iç sistemindeki bütün değişiklikleri aynen kendi ülkelerine uyguladılar. Ayrıca dış politikada Moskova tarafından verilen direktifler de harfiyen yerine getirildi. Büyük endüstriyel girişimlerin inşasına çok büyük önem veren ancak hafif endüstriyi ve tarımı umursamayan Stalinist ekonomik sistem hevesle uygulanmaktaydı. Diğer devletlerde olduğu gibi, amaçların belirlendiği bir dizi program yapıldı. Yapılan bu ilk plan 1947-1948 yıllarını kapsayan iki yıllık bir plandı. Bunun ardından da bir dizi beş yıllık planlar geldi. Daha önceleri Bulgaristan çok fakir bir ülke durumundaydı ve endüstriyel gelişme için gerekli olan kömür, demir ve petrol gibi önemli hammaddelerden yoksundu. Bu hayati önem taşıyan hammaddelerin neredeyse tamamı Sovyetler Birliği'nden ithal edilmek zorundaydı.

¹³ Frederic H. Praeger, *Bulgaria* Atlantic Books, New York: 1957, s.91.

Bundan başka ülkede kalifiye personel ve işletmeciler sorunu da bulunmaktaydı. Bu eksiklik kısmen, maaşları Bulgar meslektaşlarının en az dört katı fazla olacak şekilde Sovyet uzmanlarla doldurulmaya çalışılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin diğer blok ülkelerine nazaran Bulgaristan'a daha yakın bir tutum sergilemesine rağmen, savaş sonrası dönemde Bulgaristan Sovyet sömürsünden bir hayli zarar görmüştür. Örneğin, Bulgaristan'a satılan Sovyet ürünleri için çok yüksek fiyatlar istenmiş olmasına rağmen Bulgar ürünleri için ise değerinin çok çok altında paralar ödenmiştir. Bu politikaların çoğuna 1953'ten sonra son verilmiş ve 1954-1955 yıllarında ortak şirketler kapatılmıştır. Endüstri üzerine yapılan vurgu sayesinde Bulgaristan bu alanda bazı ilerlemeler kaydetti. Demir ve çelik endüstrisi için üsler kuruldu. Ülkenin elektrikten faydalanması da bu dönemde hızlı bir gelişme göstermiştir. Bununla birlikte şehirlerde barınma ve temel tüketim ihtiyaçlarının sağlanması konusunda halen daha çok büyük sıkıntılar yaşanıyordu.

Diğer tüm sosyalist devletlerde olduğu gibi Bulgaristan'da da tarım, sistemin zayıf noktasını teşkil etmekteydi. Daha önceleri Bulgarlar Avrupa'nın genelinde küçük çiftçiler ve bahçıvanlar olarak tanınmaktaydı. Sovyet modelleri takip edilerek hükümet topraklarının kamulaştırılması için hızla girişimlerde bulunulmuş ancak bu kamusallaştırmanın etkili bir şekilde yapılması için gerekli olan modern icatlara ve makineli aletlere sermaye sağlanmamıştı. Bu sebeple çiftlik üretimi ciddi bir düşüş gösterdi. Çiftçilere kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için 0,5-1,3 İngiliz dönümü (2-5 dekar) oranında arazi verildi. Bu topraklar esasen yine devlete aitti fakat toprak üzerinde yetiştirilen hayvanlar kişilerin kendi mallarıydı. Burada üretim fazla idi. 1958'de koyunların üçte biri, büyük baş hayvanların yüzde 38'i, domuzların yüzde 40'ı bu kaynaktan elde edilmekteydi. Etlerin yüzde 52'si, sütün yüzde 40'ı da devlet tarafından değil özel kişiler tarafından sağlanıyordu. Bu oranlarda zaman zaman değişiklikler yapılmış olsa da, bireylerin ellerindeki olan miktarlar devletin elinde olan miktarlardan daha büyük dikkat ile işlendi. Bundan başka, devletçilik hiçbir zaman terk edilmedi ve bu kırsal alanın çehresini tamamıyla değiştirdi. Büyük birimlerin üzerine yapılan vurgu ile 1950'li yılların sonunda Bulgar çiftlikleri kuruldu. Sayıları 932'yi bulan bu çiftliklerin ortalama büyüklüğü 42.000

dekar idi.¹⁴ Böylece her ne kadar bu yeni tarımsal organizasyon biçimi ile ilgili sürekli bir köylü direnişi olsa da yeni bir köy ve zirai hayat tarzı ortaya çıkmış oldu.

Endüstriyel gelişmenin önündeki en büyük engel, kömür ve demir cevheri gibi tamamıyla Sovyetler Birliği'nden ithal edilmek zorunda olunan temel hammaddelerin yetersizliği idi. Petrol de diğer önemli bir problem idi. Bununla birlikte bu eksikliklerin hiçbiri Bulgar hükümetinin Kremikovtsi Madencilik Birliğini kurmasına engel olamadı. Sovyetlerde önemli ölçüde yardım görmekte olan bu dev demir-çelik kompleksi 1963 yılında Sofya yakınlarında kuruldu. Komünist rejimin bir gösteri unsuru olarak dizayn edilen bu dev tesis 1962-1963 yılları arasında endüstriye harcanan toplam yatırımın beşte birini aldı. Bulgar ekonomisinin mezarlığı olarak bilinen bu yapı öyle bir bölgede kurulmuştu ki buradaki kömür ve demirin her ikisi de hem az hem de kötü kalitede idi.¹⁵ Gelecekte gerekli kömür ve demir cevherinin büyük bir oranı deniz yolu ile ithal edildi; kara üzerinden yapılan taşımacılık oldukça pahalıya mal olmaktaydı. Varna daha iyi bir tercih olabilirdi. Bu girişim merkezi planlamanın ve Stalinist ekonomi kavramlarının tehlikelerini ortaya koyan güzel bir örnekti. Bir Bulgar vatandaşının şu sözleri de durumu özetliyordu; "Hiçbir ulus bizim kadar çok çalışmamış ve buna rağmen bizim kadar acınacak bir durumda da olmamıştır."¹⁶

Bulgaristan'ın komşularıyla olan ilişkileri Romanya'nın Sovyet ekonomik ve askeri kontrolüne direnmeye başlamasıyla birlikte en az seviyeye indirildi. Bulgaristan ne olduğu hiç önemli olmadan her zaman Sovyet konumunu desteklemiştir. Savaş sonrası yıllarda Türkiye ile de bazı sorunları olmuştur. 1940 yılında Bulgaristan'ın eline geçen ve 1945'ten sonra da elinde bulundurduğu Güney Dobruca'da yaşayan önemli sayıdaki Türk nüfusuna göç etmeleri konusunda çok büyük baskılar uygulanmıştır.¹⁷ Çünkü Türklerin sahip oldukları toprakları devletleştirme politikasının içerisine dâhil etmek ve Türk Toplumunun uyanış

¹⁴ J.F. Brown, *Bulgaria Under Communist Rule*, New York: Praeger, 1970, s.205-208.

¹⁵ Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, New York: Doubleday, Anchor Books, 1969, s.311-312.

¹⁶ Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, New York: Doubleday, Anchor Books, 1969, s.321.

¹⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 395.

hareketini engellemek istiyorlardı.¹⁸ 1950'lerin başında 150 bin kadar Türk nüfusunun göç etmiş olmasına rağmen 1965 yılında bölgede halen 750 bin civarında Türk nüfus bulunmaktaydı. 1950-1951 yıllarında göç sebebiyle Bulgaristan ekonomisi büyük zarara uğramıştır.¹⁹ Savaştan kısa bir süre sonra 45 bin kadar Yahudi İsrail'e gitmek üzere ülkeyi terk edince Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların sayısında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Bu arada Yunanistan'la ilgili olarak önemli bir gelişme meydana gelmiştir. Yunan iç savaşını izleyen ilk yıllarda ilişkiler gergin idi. Bunun dışında 1948 yılında Bulgaristan tarafından imzalanan barış antlaşmasına göre Yunanistan'a 45 milyon dolar tazminat ödenecekti. Bu antlaşmanın ardından Bulgaristan'ın Yunanistan mallarını ulusallaştırması da anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bu çatışmalar nedeniyle iki ülke arasındaki sınır kapatılmıştır. Bu durum 1960'lı yıllarda Georgios Papandreou'nun yönetimin başına geçmesiyle değişikliğe uğradı. 1964 yılında iki ülke arasında ticari, diplomatik ilişkiler ve kültürel işbirliği alanlarında bir dizi antlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde Yunan temsilciler daha önceki iddialarının birçoğundan vazgeçtiler, Bulgaristan hükümeti de tazminata karşılık olarak sadece 7 milyon dolarlık bir mal ödemesi yapmıştır.

Soğuk savaş döneminde Bulgaristan siyasetinin en ayırt edici özelliği Sovyetler Birliği ile olan yakınlığı ve bu yakınlığın sağladığı kazanımlar olmuştur. Birçok açıdan ülke bu dönemde tam anlamıyla ikinci bir Sovyetler Birliği gibi tutum sergilemiştir. Sovyet elçisi ülke gezilerinde Bulgar Başbakanına eşlik ediyor ve halkla ilişkilerinde bakanların yanında yer alıyordu.²⁰ Sovyet devlet adamı Nikita Kruşçev'in 1962 yılındaki ziyaretinin ardından Jivkov tarafından yapılan açıklama bunun bir örneğiydi: "Siyasi saat kadranı Sovyetler Birliği saati ile uyumludur.

¹⁸ Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.493.

¹⁹ Nissan Oren, *Revolution Administred: Agrarians and Communism in Bulgaria*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1973, s.122.

²⁰ Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, New York: Doubleday, Anchor Books, 1969, s.255-256.

Bizim saatimiz Moskova zamanına doğru çalışmaktadır. Bu bütün Bulgar halkı için büyük bir gurur vesilesidir.”²¹

1.3.2 1971 Anayasası ve Bulgaristan Ekonomisine Etkileri

1948 Anayasası 1961 yılında değişikliğe uğramış fakat bir süre sonra bu Anayasanın da ihtiyaçlara cevap vermediği düşünülerek yeni bir Anayasa hazırlanmış ve yetkili organlarca kabul edilerek Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Günümüzde de yürürlükte olan bu anayasa on bölüm ve 143 maddeden oluşmaktadır. Bulgaristan’ın toplumsal ve ekonomik yapısı anayasanın ikinci bölümünde ele alınmıştır. Anayasa’ya göre Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin iktisadi sistemi, sosyalist iktisadi sistemdir. Bu sistemde üretim araçları toplumsal mülkiyet temeline dayalı olup insanın insan tarafından sömürülmesi yasaktır ve ekonomi planlı olarak komünist ekonomiye doğru geliştirilir. Sosyalist ekonominin gelişmesi, toplum ve insan kişiliğinin serbestçe çok yönlü olarak gelişmesinin, sosyalist demokrasinin genişlemesinin, halkın refahının ve ülkenin yükselmesinin temelini oluşturur.²² Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin ekonomisi, dünya sosyalist ekonomik sistemin bir parçasıdır. Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde mülkiyet biçimleri; Devlet (toplumsal) mülkiyeti, kooperatif mülkiyet, toplumsal örgütler mülkiyeti ve kişisel mülkiyet şeklinde sınıflandırılmıştır. Yabancılar yasal miras dışında toprak mülkiyetine hak kazanamazlar.²³

Bulgaristan, komünizm döneminde daima Sovyetler Birliği’nin etkisinde kalmıştır. Tarım ve hayvancılıktaki gelişmeler, bölgesel kalkınmanın sağlanması, sanayileşme, eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması gibi destekler hep Sovyetlerden gelmiştir. Ancak karşılık olarak da yıllarca tahıl, hayvancılık, yeraltı ve yer üstü

²¹ J.F.Brown, *Bulgaria Under Communist Rule*, New York: Praeger, 1970, s.129.

²² Sbornik, Gradjanski Zakoni, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofia: 1981, s.9-34.

²³ T.C. Dışişleri Bakanlığı İnternet sayfası, <http://sofya.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121512> 08 Mayıs 2017.

zenginlikler ile sanayi ürünleri çok düşük fiyatlarla, takas yoluyla borca karşılık ya da daha sonra ödenmek üzere alınmıştır. Bu dönemde toplumsal ve ekonomik kalkınma Sovyetlerin kontrolü altında gerçekleştiği görülmektedir. Ülke olarak topyekûn bir şekilde sosyalist bir toplum yaratılabilmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamıştır.²⁴

Devlet mülkiyeti sosyalist mülkiyetin en yüksek biçimi olup tek bir fon oluşturur. Bunun durumu Kooperatif ve Toplumsal Örgütler mülkiyetinin sosyalist niteliğini ve bunlardan özel yararlanmayı belirler. Toplumsal mülkiyet biçimleri, tek bir toplumsal mülkiyette toplanmak üzere, kademeli olarak geliştirilir ve birbirlerine yaklaştırılır.

Kombinalar ve fabrikalar, bankalar, yer altı zenginlikleri, doğal enerji kaynakları, nükleer enerji, ormanlar, meralar, sular, karayolları, demiryolları, su ve hava taşıması, posta, telgraf, telefon, radyo ve televizyon devlet (toplumsal) mülkiyetindedir. Yasalarda öngörülen durumlarda Kooperatifler ve Toplumsal örgütler de üretim araçlarına ve öteki mallara sahip olabilirler.

Devlet mülkiyet hakkını iktisadi ve başka örgütler kurarak ve Devlet-Kooperatif işletmelere katılarak kullanabilir. Devlet kooperatiflere, toplumsal örgütlere ve kişilere belirli devlet mallarından faydalanma hakkın verebilir. Ormanlardan, meralardan, sulardan kooperatifler ve kişilerin yararlanması yasayla düzenlenir.

Devlet iktisadi kuruluşları, çalışmalarını iktisadi hesap ilkelerine göre düzenlerler. Kooperatif mülkiyet, ortaklaşa olarak iktisadi çabada bulunmak üzere gönüllü olarak birleşmiş işçi kooperatiflerine, kooperatif birliklerine ve kooperatifler arası örgütlere aittir. Kooperatif mülkiyet hakkı, toplum ve kooperatifçilerin çıkarları yönünde kullanılır.²⁵

²⁴ Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.490.

²⁵ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.172.

Toplumsal örgütler mülkiyeti, toplum çıkarları yönünde, devlet organlarınca gösterilmiş amaçlarını gerçekleştirmek dâhil kendi amaçlarına erişmek kullanılabilmektedir ve toplumsal örgütler yasalarda gösterilen amaçları doğrultusunda iktisadi çabalarda bulunabilirler.

Anayasa gereği vatandaşların kendilerinin ve ailelerinin gereksinimleri için gerekli mallar üzerinde kişisel mülkiyet hakları vardır. Küçük üretim araçları, kooperatifçilerin ve toprakta öteki çalışanların kişisel kullanımları için verilmiş yardımcı işletmeler üretimi, işçilerin yararlandığı öteki yardımcı çalışmaları ve buralarda elde edilen üretimdir. Yardımcı işletmelerde sahip olunabilecek küçük üretim araçlarının türü ve sayısı yasayla belirlenir. Vatandaşların konut gereksinimlerinin karşılanması bakımından devlet arsa ve kredi sağlar. Vatandaşın tasarrufu da dâhil olmak üzere emek ve öteki yasal yollarla elde edilen kişisel mülkiyeti korunur. .kişisel mülkiyet hakkı sadece yasalarla veya kişinin rızası ile kaldırılabilir veya sınırlanabilir. Vatandaşlar kişisel mülkiyet ve bununla ilgili öteki haklarını toplum çıkarları aleyhine kullanamazlar. Devletin bütçesi toplumsal-ekonomik gelişme planı esas alınarak düzenlenmektedir.

Bu anayasada devlet, kooperatifleri ve onların birliklerini özendirir ve çalışmalarına yardım eder. Tarımsal-Emek Kooperatif işletmelerine çok yönlü destek sağlanır.

İşçi kolektifleri doğrudan ve onlar tarafından seçilmiş organlar aracılığıyla iktisadi çabaların yönetimine katılırlar. Vatandaşlar yasa tarafından belirlenen koşullarda kişisel veya aile bireylerinin emeğiyle tarımsal, mesleki ve öteki iktisadi girişimlerde bulunabilirler. Vatandaşların hangi üretim araçlarına sahip olabilecekleri yasa ile belirlenir.

Bilim, edebiyat ve sanat yapıtlarında telif hakları, buluşlar ve girişimler devletçe korunmak zorundadır. Devlet, kooperatifler ve toplumsal örgütler toplumun iktisadi ve kültürel açıdan gelişmesi için yazarların, teknik adamların ve girişimcilerin yaratıcı güçlerini ortaya koymaları bakımından gerekli koşulları

yaratırlar. Yazarlar, buluşçular ve girişimciler bu haklarını toplum çıkarlarının aleyhine kullanamazlar.

Miras hakkı devlet tarafından tanınır ve korunur. Devlet, vatandaşların, kooperatiflerin ve toplumsal örgütlerin mülkiyetindeki mallara devlet ve toplumsal ihtiyaçlar karşısında adil bir tazminat karşılığında kamulaştırma veya sınırlamalar getirebilir. Bu kamulaştırma ve tazminat ilkeleri yasayla düzenlenmiştir.

Devletin belirli girişimleri yapabilmesi için yasayla bazı istisnai haklar tesis edilebilmektedir ve dış ticaret devletin istisnai hakkıdır.

Toprak temel bir doğal zenginlik kaynağı ve üretim faktörü olarak korunur ve topluma faydalı olabileceği en iyi şekilde kullanılır. Tarımsal kooperatif işletmeleri, kooperatifçiler, öteki kişiler ve örgütler veya devlet tarafından kendilerine verilmiş bulunan topraktan karşılıksız olarak faydalanırlar. İşlenmesi ön görülen topraklar, meralar ve ormanların kullanımı yasayla değiştirilebilir.

Doğa ve doğal zenginliklerin, suyun, hava ve toprağın, kültür anıtlarının korunması, devlet organları ve işletmeleri, kooperatifler, toplumsal örgütler ve her vatandaş için bir borç ve yasal zorunluluk olarak düzenlenmiştir.

Devlet toplumun bilimsel olarak yönetimi, bilimsel-teknik gelişmenin ve ekonominin ve kültürün çok yönlü gelişmesi amacıyla bilim ve tekniğin gelişmesi için gerekli koşulları yaratır. Bilim ve teknikte erişilen en son gelişmelerin toplumsal yaşamın bütün alanlarında uygulanması, devlet organları, iktisadi ve öteki toplumsal örgütler ve vatandaşlar için bir zorunluluktur. Bulgaristan'da her çalışma yaş ve gücünde olan vatandaş, kendi yetenek ve niteliğine uygun olarak topluma yararlı bir iş yapmak zorundadır. Bu her sosyalist toplum üyesi için bir onurdur.²⁶

Tüm vatandaşlar sosyalist düzenin temeli olan sosyalist mülkiyeti korumaya ve artırmaya, halkın kültür ve refahının gelişmesi için ülkenin siyasal, iktisadi ve savunma gücünü sağlamlaştırmaya mecburdur. Vatandaşların vergi yükümlülükleri,

²⁶ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.171-174.

gelirlerine ve mallarına göre yasayla düzenlenmiştir. Halk konseyleri, kendi yetkileri içerisinde toplumsal düzeni, yasallığı korumaya, vatandaşların haklarını korumaya, sosyalist mülkiyeti korumaya ve ülkenin savunma gücünü artırmaya çalışırlar.²⁷

1.4 Avrupa’da Ekonomik Yapılanma Çalışmaları

Bu bölümde Avrupa’da gerçekleştirilen ekonomik yapılanma ve kalkınma çalışmalarının aşamalarına değinilecektir.

1.4.1 Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri çatışmacı anlayışı bertaraf etmek yerine güçlerini birleştirerek, bunu ortak siyasal-ekonomik hedefler için kullanma yoluna gitmişlerdir. Çünkü yaşanan iki dünya savaşı neticesinde Avrupa, ekonomik ve siyasi açıdan dünyanın merkezi olma özelliğini kaybetmiş ve buna paralel olarak Avrupa ülkelerinin ekonomileri çökmüş ve büyük refah kayıpları yaşamıştır.

Meydana gelen bu olumsuzluklar birleşik bir Avrupa’nın kurulması yönünde görüş birliği oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu amaçla Fransız Dışişleri Bakanı Schuman ve Alman Dışişleri Bakanı Monnet, 09 Mayıs 1950’de yayınladıkları ortak bir bildiri ile Alman-Fransız kömür ve çelik üretiminin tek elden yürütüleceğini ve kurulan bu birliğe katılımın diğer Avrupa ülkelerine de açık olduğunu ilan etmişlerdir.

²⁷ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.177.

Savaş endüstrisinin temelini oluşturan bu iki madde kurulan bu birlik tarafından ortak bir yönetimle idare edileceğinden, olası bir silahlanma olayının da önü kesilmiş oluyordu.

18 Nisan 1951’de İtalya, Belçika Hollanda ve Lüksemburg’un da katılımıyla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun temeli atılmış ve en basit bölgeselleşme aşaması olan tercihli ticaret anlaşmasına benzer bir yapı oluşturulmuştur. Daha sonra üye ülkeler bu işbirliğini daha da ileriye taşıyarak 25 Mart 1957’de imzalanan Roma Antlaşmasıyla AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kurmuşlardır.²⁸

1.4.2 Gümrük Birliği ve Ortak Pazar

1968 yılına gelindiğinde AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ülkeleri aralarındaki gümrükler kaldırılmış ve ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulamaya koyarak Ortak Pazar’a geçiş yapılmıştır.

Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesi oluşumunun sağladığı bütünleşmeyi üye ülkelerin serbest dış ticaret politikasını uygulama olanaklarını sınırlandırmak suretiyle ileri bir noktaya taşımıştır. Ortak Pazar’ın uygulamaya koyulmasıyla birlikte gümrük birliği ile sağlanan serbest ticaret ve ortak tarife uygulamalarına ilave olarak emek, sermaye ve girişim gibi üretim faktörlerine serbest dolaşım alanı oluşturulmuştur. Böylece gümrük birliğine oranla daha ileri bir ekonomik birleşme sağlanmıştır.²⁹

Gümrük Birliği ve Ortak Pazar’ın oluşumunun ardından özellikle Maastricht Antlaşması’nı takip eden süreçte, üyeleri arasında malların, hizmetlerin, insanların ve

²⁸ Murat Nişancı, *Ekonomik Performans Kriteri Olarak Maastricht Kriterlerine Yakınsama: Geçiş Ekonomileri Üzerine Uygulama (International Conference On Eurasian Economies)*, Erzincan Üniversitesi, 2014.

²⁹ Yusuf Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul: 2004, s.16-17.

sermayenin serbest dolaşımına imkân tanıma; parasal, mali ve sosyal politikalar konusunda kaydedilen ilerlemelerle Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında ekonomik birlik konusunda gözle görülebilir ciddi bir bütünleşme sağlanmıştır.³⁰

1.4.3 Parasal Birliğin Sağlanması

07 Şubat 1992’de Hollanda Maastricht’te imzalanarak 01 Ocak 1993’ten itibaren yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) ile ekonomik ve parasal birliğin aşamaları ve bu aşamalarda izlenecek ekonomik ve parasal politikalar ve uygulanabilirliğin sağlanması için gereken kurumsal değişiklikler detaylı olarak düzenlenmiştir. Antlaşma çerçevesinde ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi konusunda üye ülkeler arasındaki farklılıkların bertaraf edilebilmesini sağlamak için gerekli kriterler belirlenmiş ve bu kriterlere uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar ortaya konulmuştur.³¹ Bunun için ilk olarak parasal açıdan serbestliğin olduğu tek bir mali alanın kurulması, ECU’nun özel kullanımının önündeki engellerin kaldırılması ve üye ülkelerin Avrupa Para Sistemine dâhil edilmeleri amaçlanmıştır.

Maastricht Kriterleri ile para ve maliye politikalarının üye ülkeler tarafından kullanımı belli ölçüde kısıtlanmış olduğundan üye ülkeler birlik politikası çerçevesinde bütçe ve fiyat istikrarının sağlanması hedefine odaklanırlar. Maastricht Kriterleri ile AB üyesi bir ülkenin parasal birliğe girebilmek için yaklaşma kriterini sağlamak zorundadır. Üye ülkenin parasal birliğe dâhil olabilmesi için belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşmış olması gerekmektedir.³²

³⁰ Yusuf Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul: 2004, s.19.

³¹ Selin Dilekli-Kadriye Yeşilkaya, *Maastricht Kriterleri (Rapor)*, T.C. Başbakanlık DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü Raporları, Ankara: 2002.

³² Murat Nişancı, *Ekonomik Performans Kriteri Olarak Maastricht Kriterlerine Yakınsama: Geçiş Ekonomileri Üzerine Uygulama (International Conference On Eurasian Economies)*, Erzincan Üniversitesi, 2014.

1.5 Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'da İktisadi Durum

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Vatan Cephesi hükümeti uygulamalarında ılımlı bir dönemden sonra üretim araçları kişisel mülkiyetten alınarak kamu mülkiyetine sokulmuştur. Bu işleme Bulgar ekonomisinde hızla girilmiş ve kısa sürede tamamlanmıştır. Bu değişim sanayide çok daha kısa sürede tamamlanmış, tarımda ise biraz daha uzun zaman almıştır. Bu farklılık iki kesimin özelliklerinden kaynaklanmıştır. Ancak Bulgar ekonomisindeki üretim araçlarının bu kamulaştırma hareketi diğer sosyalist ülkelere oranla daha hızlı gerçekleşmiştir.

Üretim araçlarında kamu mülkiyeti iki çeşittir. Bunlar Devlet Mülkiyeti ve Kooperatif Mülkiyeti şekline ele alınmıştır. Devlet mülkiyeti kuramsal olarak tüm vatandaşlara ve onların istifadesine sunulmuş olmasına rağmen kooperatif mülkiyet ve kooperatif mülkiyetten yararlanma, daha dar bir vatandaş grubunu kapsamaktadır.

Bulgaristan'da daha çok gençlerin disiplinli bir şekilde çalışmalarının düzenlenmesi amacıyla "Gençlik Brigada Hareketi" adı verilen bir gençlik kampları oluşumu planlanmıştır. Bu sistem piyasa ekonomisinin yürürlükte olduğu ülkelerdeki gençlik kamplarından oldukça farklı amaçlar taşımıştır. En önemli fark olarak ciddiyet ve disiplin adı altında komünist ideolojinin empoze edilmesidir. Bir buçuk aylık kamplar şeklinde planlanan "Gençlik Brigada Hareketi" yerel olarak uygulanabildiği gibi ülke genelinde de gönüllülük esasına göre ve ücretsiz olarak uygulanmıştır.³³

Üretim araçları mülkiyeti uygulamalarında ve onlardan istifadede zaman içerisinde yumuşamalar ve değişiklik eğilimleri de yaşanmıştır. Mesela konut sıkıntısı karşısında üretimi belirli bir derecede de olsa özendirmek ve ülke veya bölgesel gereksinimi karşılamak üzere sıkı bir denetimle, odasını veya dairesini kiralaya vermeye ve pansiyonerliğe müsaade edilmektedir. Ayrıca tarım kesiminde kooperatif üyelerinin ve bunların dışında kalan işçi ve memurlara yararlanmak üzere

³³ Hristo Fotev, *Dılğata Nosht Na Komünizma*, Bulgaristan, 2008, s.304.

verilmiş küçük toprak parçalarından elde edilen ürünün serbestçe satılabilmesine müsaade edilmiştir. Hayvansal ürünler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Hatta bunlar müsaade edilmekten ziyade özendirilmiştir. Bununla birlikte bu uygulama toplam ekonomi bazında ele alınırsa belirli sınırlar içerisinde kalmaktadır. Fakat ilk dönemlerin üretim araçlarının ve bunlardan doğrudan faydalanmanın kamuya ait olması gerektiği düşüncesinin dar bir alanda uygulanışından da ayrılma eğilimi gözlemlenmiştir.

Kuramsal olarak ele alındığında ekonomik sistemin ağırlık noktasını her zaman emek faktörünün oluşturduğu görülmektedir. Üretimde, fiyatlamada ve bölüşmede ölçü olarak emek kullanılmaktadır. Fakat uygulamaya bakıldığında emeğin değerinin standart olmadığı görülmektedir. Kalifiye olanı, kalifiye olmayanı vardır. Tarımda çalışanlar vardır, sanayide çalışanlar vardır. Zihinsel olanı vardır, beden gücüne dayalı olanı vardır. Ama hedef ekonominin her kesiminde kalifiye iş gücünü, yani farklı emeği sağlayabilmektir. Bu sebeplerle emeğe ödenen ücretlerde de farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte farklı nitelikte emeğe ödenen ücretler arasındaki farkların da büyük olmamasına dikkat edilmektedir. Elde kesin veriler bulunmamakla birlikte olağanüstü görevler dışındakiler arasında farkın dört-beş kata kadar çıkabildiği de görülmektedir. Ama üst düzeyde ücret alanların toplam içerisindeki oranı, öteki sosyalist ülkelerde de olduğu gibi düşüktür.

Emeğin nitelikli olması verimi artırmaktadır. Bu sebeple bütün işgücünün nitelik gücü artırılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte sermaye stokunun artırılması da verimi artırmaktadır. Buna ilaveten sermaye stokunun teknolojiye dayalı olması verimi çok daha yükseltmektedir. Bu sebeple sermaye stoku anlamında temel fonların büyütülmesi bir amaç olarak belirlenmiştir. Böylece çalışanlar daha çok sermaye ile donatılarak verim, dolayısıyla da üretimin artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca yeni teknolojilerin önemi açıkça anlaşılmış olduğundan bu konu üzerinde de büyük bir duyarlılık gösterilmektedir. Bulgaristan'da ulusal

ekonomide temel fonların oluşturulmasına büyük önem verilmiştir. Bu fonlar 1952 yılı esas alındığında 100'den 1984'te 934,6'ya çıkmış olduğu görülmektedir.³⁴

1.6 Merkezi Planlı Ekonomi Uygulaması

Plansız bir sosyalist ekonomi düşünmek mümkün değildir. Çünkü sosyalist ekonomi kapitalist ekonomiye bir tepki olarak doğmuştur. Bu sebeple plan sosyalist ekonominin en önemli ögesidir, bu plan merkezi bir plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan'da ulusal ekonomi ve sosyal gelişme merkezi bir plana bağlanmıştır. Bu merkezi planla ekonominin kararlı ve dengeli bir şekilde büyümesi amaçlanmaktadır. Kararlılık diğer seçeneklere göre en yüksek gelişme hızı olarak tarif edilebilir. Dengelilik de ekonomideki çeşitli kesim ve bunlara bağlı alt kesimlerin aynısı veya öngörülen gelişme hızı düzeyinde gelişebilmeyi içermektedir. Bu seçeneklere yeni ortaya çıkan gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeni alt kolların, dolayısıyla yeni yatırımların katılması da söz konusudur. Merkezi plan ayrıca sosyal ve kültürel hedeflerin gerçekleştirilmesini de üstlenmekte ve sosyal politikada yeni hedefler belirlemektedir bu yüzden ulusal ekonomi ve toplumsal yaşamda belirlenen hedeflere kıt kaynaklarla ve kısa yoldan merkezi planlama ile varılabileceğine inanılmaktadır.

Merkezi planın başarıyla uygulanabilmesinin temel şartı üretim araçlarında toplumsal mülkiyetin kabul edilmiş olması temel bir faktördür, hatta bu durum sosyalist ekonominin kapitalist ekonomiye bir üstünlüğü olarak düşünülebilir. Merkezi planda üretim araçları üreten sanayilere ve üretim alt kollarına öncelik verilmektedir. Merkezi plan veya devlet planı en üst düzeyde tek bir sosyoekonomik ve siyasal dokümanı temsil etmektedir, yani sadece rakamları, göstergeleri ve emirleri değil toplumun gelişmesi için kavramları ve programları da içermektedir.

³⁴ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.201-202.

Merkezi plan, ulusal ekonominin tüm kesim ve alt kesimlerini içine aldığı gibi diğer sosyalist ekonomilerle doğrudan bağlantısını da ele alır. Bulgaristan’da ilk merkezi plan 1947 ve 1948 yıllarını kapsayan iki yıllık plandır. Bunu izleyen ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP), 1949-1953 yıllarını kapsamıştır.³⁵

Planlı dönem uygulamasına geçişte Sovyetler Birliği örnek alınmış ve Moskova’nın 15-20 yıl önce başlattığı çalışmalar taklit edilmiştir. Bulgaristan Komünist Yönetimi bu plan ile köylere ulaşmayı, buralarda sosyalist endüstriyi kurmayı ve ziraatta kolektifleşmeye gitmeyi amaçlamıştır.³⁶ Bundan sonra da peş peşe öteki BYKP’ları uygulamaya konmuştur. Bazı dönemlerde planlar süresinden önce tamamlanmış, bazen de yeniden düzenlenmiştir. İkinci BYKP 1953-1957, üçüncü BYKP 1958-1960 ve bundan sonra da hep BYKP olarak devam etmiş olup sekizincisi ise 1981-1985 yıllarını kapsamıştır.

1.7 Bölgesel İş Bölümü Uygulanması

Yeni ekonomik sistem ülkenin coğrafi ve ekonomik durumuna göre bölgelere ayrılmasını öngörmüştür. Bölgeleştirme bu yeni ekonomik sistemde çok önemli bir yer tutmuştur. Bu sistemde her bölge ekonomik potansiyeline göre belirli üretim bölgelerine, bu da daha alt bölgelere ayrılır. Buralarda büyük ölçekte üretim kompleksleri kurulur.

Aslında bölgeleştirme sosyalist ekonomik sistemin dışında da incelenmiş ve uygulama alanına konmaya çalışılmıştır. Ancak uygulanmasında bazı sorunlar yaşanmıştır. Sosyalist ekonomilerde merkezi plan ve yönetim bölgeleştirmenin uygulanmasında önemli bir pay sahibidir.

³⁵ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2 Bulgaristan*, İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s.203.

³⁶ Kristyo Mançev, *İstoriya na Balkanskite*, s.172.

Bulgaristan bölgeleştirme konusunda bazı aşamalardan geçmiştir. Bu konuda ilk kuramsal çalışmaların sosyalist siyasal sistem uygulamasından daha da gerilere uzandığı görülmektedir. Bu çalışmaların 1934'te A. Beşkov'un bir çalışmasıyla başladığı bilinmektedir.³⁷ A. Beşkov, ülkenin coğrafi ve ekonomik koşullara göre yedi iktisadi bölgeye ayrılmasını önermiştir. Fakat bu görüş üretim güçlerinin dağılımında sadece mevcut durumu dikkate aldığı ve coğrafi etkenlere ağırlık verdiği için eleştirilmiştir. Ancak söz konusu çalışmanın bu alanda yapılan ilk çalışma olduğu ve yöntem geliştirilmesinde önemli bir adım olduğu görüşünde de birleşilmiştir.

İktisadi bölgeleştirme ile ilgili ikinci önemli adım 1953'lerde atılmıştır. Artık o dönemden sonra bölgeleştirme konusunda yapılan bütün çalışmalarda Sovyetler'de yapılan çalışmaların etki ve katkısı da görülmeye başlanmıştır. Bu ikinci girişim, ülkenin ciddi olarak sanayileşme girişimlerinin yapıldığı yıllarda Bilimler Akademisinin konu ile ilgili bir sempozyumu şeklinde olmuştur. Fakat konu ile ilgili derinlemesine ve yeterli oranda hazırlık yapılamadığı için iktisatçıların katkısı sınırlı kalmıştır. Toplantı sonunda ülkenin yönetsel bölümlerinin de iktisadi bölgeler olarak kabul edilmesiyle, bunların iktisadi bölgeleştirme sınırlarına uymadığı ancak uygulamada yönetim bölgelerinin iktisadi bölgeleştirme ilkelerine uygunluk eğilimi gösterdiği iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu alanda ilk çalışmayı yapmış olan A. Beşkov bu kez yedi bölgeden altı bölgeye inmiş, T. Yordanov beş bölgeye, Hr. Marnov da üç bölge önerisinde bulunmuşlardır.³⁸

Bu konuda her ne kadar farklı görüşler ortaya çıkmış ve özellikle ağır sanayideki bölgeleştirme üzerinde yeteri kadar durulmadığı iddiaları ortaya çıkmışsa da, bu toplantı ve tebliğler bu konudaki tartışmaları hızlandırmış ve iktisadi bölgeleştirme konusunun geliştirilmesi için daha yeni ve derinlemesine bilgilerin ortaya konması ve bunların birbiriyle ilişkilendirilip birleştirilerek sonuçlara varılmasında yeni yöntemler oluşturulmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak bu bölgelerin gerek kendi yapılarında gerek ötekilerle ilişkilerde yoğunluğun

³⁷ Ann Beşkov'un bahse konu kitabı: *Stopansko Geografsko Podelenie Na Balgariya*, Sofya, 1934.

³⁸ İkonomiçesko Rayonirane Na NR. Balgariya, Red. İvan Zahariyev, Dobri Bradistilov, Petar Popov, Balgarska Akademiya Na Naukite, Sofiya, 1963, Sayı.43.

yaşanabileceği örneğin Sovyetlere göre farklı durumlar oluşabileceği görüşü Bulgar bilim adamlarınca eleştirilmiş ve A.Beşkov ve E.B. Valev tarafından her ülkedeki ekonomik bölgelerdeki ilişki yoğunluğunun, kompleksliğin farklı olmasının oldukça doğal bir durum olduğu belirtilmiştir.

İktisadi bölgeleştirme üzerinde bir diğer girişim de 1961’lerde bir bilim adamı grubunun çalışmasında görülmüştür. Bu çalışmada kompleks iktisadi bölgeleştirme deyiimi kullanılmıştır. Ama tüm bu girişimler meydana geldiğinde Bulgaristan’da yeteri kadar tecrübe birikimi henüz oluşmamış durumdaydı. Bu yüzden ortaya konan icraatlerde gerek hareket noktaları gerekse yöntemler çok açık olarak belirtilememiştir.

İktisadi bölge; benzer doğal ve coğrafi koşulları, tarım ve sanayi de üretim güçlerinde yaklaşık olarak aynı gelişmişlik düzeyi, değişik yönetim birimlerini de kapsamış olsa bile üretimde birbirine yakın uzmanlaşmayı içermektedir.³⁹

İktisadi bölgeleştirme ile ilgili çalışmalarda uzunca bir süre tarım kesimi, dolayısıyla ekonomik faktör ele alınmış olsa bile doğal faktörlere öncelik verilerek ele alınmıştır. Bilim çevrelerinde durum böyleyken sanayide bölgeleştirmenin önemine değinilmiş olmakla birlikte uygulamada da böyle olmuştur. Tarım ve tarımın çeşitli alt kollarına parti, bakanlık ve bilimsel kuruluşlar tarafından bölgeleştirme konusu ele alınmış olmasına rağmen sanayide biraz geç kalınmıştır. Ancak iktisadi bölgeleştirme için sadece tarım değil, sanayi ve öteki kesimler ile önemle gelişmekte olan turizm kesiminin de dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

1961’de yayımlanan bu kaynak da iktisadi bölgeleri Batı Bölgesi, Güneydoğu Bölgesi ve Kuzeydoğu Bölgesi olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bu konuda daha sonra yapılmış çalışmalara ait yeni bilgilere ulaşmamaktadır.

Burada değinilen Batı Bölgesi, ülkenin Güneybatı ve Kuzetbatısını da içine alan, her şeyden önce ağır sanayi alt kollarında uzmanlaşan bir bölgedir. Sofya-

³⁹ İkonomiçesko Rayonirane Na NR. Balgariya, Red. İvan Zahariyev, Dobri Bradistilov, Petar Popov, Balgarska Akademiya Na Naukite, Sofiya, 1963, Sayı.47.

Pernik, Köstendil-Blagoevgrad (Yukarı Cuma) ve Vraçan-Mihaylovgrad-Vidin illerini içine almaktadır. Bölgede hafif sanayi ve tarım kesimi belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak tarihsel açıdan bakıldığında da görülecek olduğu gibi buralarda ağır sanayi öndedir. Çünkü ülkede ağır sanayide belirli kolların doğması ve gelişmesi de bu bölgede başlamıştır. Batı Bölgesi 31.154 km² alan ile ülkenin %28.1'ini oluşturmaktadır.

Güneydoğu Bölgesi, Filibe (Povdiv), Eskizağara (Starazagora), İslimye (Sliven) ve Burgaz illerini kapsar ve sanayi, turizm alanında uzmanlaşmaktadır. Sanayileşme kapitalist dönemde başlamış ve daha çok besin sanayi ve tarımsal üretime dayalı olarak gelişmiştir. Bölge alanı 42.000 km² ve ülkenin %37.8'ini oluşturmaktadır.

Kuzeydoğu Bölgesi; Varna, Tolbuhin (Pazarcık), Silistre, Rusçuk, Razgrat, Şumnu, Cuma (Targovişte), Tırnovo, Gabrovo, Plevne ve Lovça illerini kapsamakta, alan genişliği olarak 37.800 km² ve ülkenin %34.1'ini oluşturmaktadır. Bölgede uzmanlaşma tarımsal üretimde ve tarımsal sanayi üzerine gelişmiştir. En önemli ürünler; un, konserve, şeker, bitkisel yağ ve ağaç sanayileridir. Tahıl ve sanayi bitkileri yanında bağcılık ve meyvecilik de önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bölgeleştirme girişimlerinin yapıldığı dönemlerde ülke ekonomisinde, özellikle de sanayide önemli gelişmeler elde edilmiş ve yeni bölgeleştirme girişimlerinde bulunulmuştur. Örnek vermek gerekirse o yıllara göre kendi ihtiyacı dışında ve üzerinde üretim yapabilecek rafineri kapasitesi oluşturulmuş ve bir petrokimya sanayisi geliştirilmiştir. Aynı şekilde kuzeydoğu bölgesinde önemli bir toprak sanayisi geliştirilmiştir.⁴⁰

İktisadi bölgeler aynı şekilde korunmuş olsa da buralardaki uzmanlaşmada yoğun bir artış yaşanmıştır. Netice itibariyle daha sonraki çalışmalarda belirli ölçütlerde yeniden ele alındığında ülkenin altı iktisadi bölgeye ayrılarak incelenmesi gerektiği gerçeğinde birleşilmektedir. Bu bölgeler; Güney, Güneydoğu, Güneybatı, Kuzey, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı'dır.

⁴⁰ T.Yurdanov-Hr. Marinov, *İkonomičeska Geografiya, Darjavno İzdatelstvo*, Varna:1967, s.322.

1.8 Memur-İşçi Ağırlıklı Ekonomi Uygulaması

Ülkede üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olduğu bir ortamda, ekonomik birimlerin yönetiminin de devlet tarafından atanacak kişilere yani memurlara ait olması da bir o kadar doğaldır. Fakat bir noktaya kadar yönetim kademeleri temsilcileri vasıtasıyla işçilerce de paylaşılmaktadır.

Yönetimde üretimi artırabilmek amacıyla bazı değişiklikler yapılmasına da ihtiyaç doğmuştur. 1970'li yılların başından itibaren devlet, iktisadi işletmelerin yönetiminde önemli değişiklikler getirmiştir. Bu değişikliklerle, üretim seviyesinin ve üretimin niteliğinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç gereği yönetimde bulunanlara daha geniş yetkiler verilmiştir. Uygulama altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sağlanabilmek üzere, Bakanlar Kurulu tarafından 20 Kasım'da 26 No'lu Kararname ile kabul edilmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre devlet iktisadi örgütlerinde yönetim; yönetici (genel müdür, müdür, yönetmen), iktisadi kurul ve konsey, uygulama bürosu gibi kısımlara ayrılmaktadır. İktisadi Kurul (Konsey); örgüt yöneticileri, yardımcıları, şube yöneticileri, sendika başkanları, ilgili işkolundaki sendikanın genel merkez danışmanından oluşturulmuştur. İktisadi Kurul'un kararıyla öteki bölümler ve komunal örgütlerin temsilcileri de bu kurula katılabilir. Kurul, üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile toplanabilir ve karar verebilir.⁴¹

1.9 Tüketim Amaçlı Yardımcı İşletmelere Dayalı Ekonomi Uygulaması

Bulgaristan'da sosyalist uygulamaya geçilmesinden beri mülkiyeti kooperatif veya devlete ait olmakla birlikte Emek Tarım Kooperatifleri İşletmeleri üyelerine, genişliği kuram ve teoride farklı olan ama uygulamada genellikle beş dekarı geçmeyen toprakların kullanım hakkı verilmiş ve verilmektedir. Bu küçük

⁴¹ Trud Gazetesi, 22 Ocak 1971 Tarihli Sayısı, Upravlenie na Darjavna Stopanska Organizatsiya-Jak Kalderan).

toprakları işleyerek üretim yapılmasına Yardımcı İşletmeler Uygulaması adı verilmiştir. Memur ve işçilere de toprak bolluğu veya kıtlığına bağlı olarak toprak verildiği, yani bunlara da yardımcı işletmelere sahip olabilme hakkı verilmiştir. Böylece kişiler kendi günlük ve kışlık besin ihtiyaçlarının yanı sıra devletin teşvikine göre belirli malları da üretebilmektedirler. Hatta hayvansal üretime katkı bakımından bazı alt kollar da üretim devlet tarafından sağlanan bazı kolaylıklar ve primlerle teşvik edilmektedir.

İlk başlarda uzunca bir süre piyasada özel kişiler tarafından mal satışları yasak olduğundan yardımcı işletmeler sadece kendi ihtiyaçları için üretim yapabilmelerine rağmen daha sonraları piyasa için de üretim yapabilmişlerdir. Bu nedenle bu yardımcı işletme üretimlerinin, özellikle belirli alt kollar üretimlerinin, özellikle belirli alt kollar üretimlerinin giderek daha da önem kazandığı ve aile bütçelerine belirli oranda katkı sağlama eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Tarımda yardımcı işletmelere izin verilmesi ve teşvik edilmesi buralarda kullanılacak küçük çapta üretim araçlarının da varlığını ve belirli oranda birikimini sağlarken tarım dışında da bu tip yardımcı işletmelerin (atölye, mağaza vb.) ortaya çıkmasını, bunlara ait yerlere sahip olunmayı yani mülkiyeti doğurmaktadır.⁴²

1.10 İktisadi Gelişmede Genel Durum

Bu bölümde ülkedeki iktisadi gelişmeyi daha yakından izleyip bu konuda bir karar verebilmek için genel hesaplardaki gelişme ve bunun kullanılma durumu ile onu üreten ve tüketen nüfustaki gelişmişlik durumu ve refah düzeyini tespit edebilmek için ayrı ayrı başlıklar altında konuyu mercek altına yatıracamız.

⁴² Bülten, Bulgaristan, Problemler ve Haberler, sayı:5, Mayıs 1973, Sofiya Pres, Yabancı Diller, Basın Yayın Ajansı, Sofiya, Levski: S.No.:1, s.210).

İkinci Dünya Savaşına kadar geçen süre içerisinde ekonomide, istatistiklerde ulusal hesaplar görünmemektedir. Zaten bu ve buna benzer iktisadi kavramların dünya literatürüne girmesi İkinci Dünya Savaşından sonra olmuştur. Sosyalist ekonomilerdeki terimlerde farklılıklar görüldüğü gibi (örneğin GSMH yerine Toplumsal Hasıla teriminin kullanılması gibi), bunların içeriklerinde de farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin piyasa ekonomili ülkelerde tüm mal ve hizmetler GSMH ve Milli Gelire girmesine rağmen sosyalist ülkelerde sadece mallar ve bunlarla doğrudan ilişkili hizmetlerin girdisi yapılır.⁴³

Bulgaristan'ın global hesapları irdelenirken ekonominin yönetim yapısından dolayı önemli sayılabilecek enflasyon olaylarına pek rastlanmamaktadır. Ancak üretim dışı etkenlerle birlikte hiç fiyat yükselmesi olmamış mıdır diye aklımıza sorular gelmiyor değil ama bunları ortaya koyabilecek verileri gösteren herhangi bir kaynak mevcut değildir. Bu sebeple ulaşabilen kaynaklardan elde edilen bilgilerin dikkate alınması gerektiği kanaatine varmaktayız.

Bu bilgiler ışığında Bulgaristan'ın Toplumsal Hasılası ve ulusal gelirinin gelişme seyrine bakıldığında her iki global hesabın 1939 yılı 100 olarak baz alınarak hesaplanması sonucu aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi gelişmiş olduğunu görmek mümkündür.

**Bulgaristan'da 1939 ve 1984 yılları arasındaki Toplumsal Hasıla ve
Ulusal Gelir Gelişmesi (1939=100)⁴⁴**

Yıllar	Toplumsal Hasıla	Ulusal Gelir
1939	100,0	100,0
1948	122,7	101,3
1952	184,5	139,7

⁴³ Nazif Kuyucuklu, *Türkiye İktisadı Cilt-1*, Okan Yayınevi, İstanbul: 1983, s.6-7.

⁴⁴ Statistiçeski Spravočnik 1985, *Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministersikiya*, Sofiya, 1985, sy.68.

1956	250,6	179,4
1960	411,9	281,9
1965	621,2	389,8
1970	979,5	592,6
1975	14 katı	863,5
1979	18 katı	11 katı
1980	19 katı	12 katı
1981	20 katı	12 katı
1982	21 katı	13 katı
1983	21 katı	13 katı
1984	22 katı	14 katı

Tablo-1

Önemli gelişmeleri vurgulayan bu indekslerin yanı sıra 1984 yılına ait somut rakamlar da gerek toplam gerekse sektörel bakımdan aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

1984 Yılında Bulgar Toplumsal Hasılası ve Ulusal Gelirinin Sektörel Olarak Dağılımı (Milyon Leva)⁴⁵

	<u>Toplumsal Hasıla</u>	<u>%</u>	<u>Ulusal Gelir</u>	<u>%</u>
Toplam	72.069,5	100,0	24.880,7	100
Sanayi	49.040,3	68,5	14.173,8	58,0
İnşaat	6.153,2	8,6	2.343,5	9,6
Tarım	24.880,7	12,2	4.633,9	16,7

Tablo-2

⁴⁵ Statistiçeski Spravočnik 1985, *Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministersikiya*, Sofiya, 1985, sy.68.

Tablo-2’de görüldüğü gibi sosyalist ülkeler global hesaplarında ve Bulgaristan’da da Toplumsal Hasıla ve Ulusal Gelir hesaplarında Hizmetler Kesimi yer almamaktadır ve sadece mal üreten sektörlerle yer verilmiştir. Ancak doğru bir sonuç elde edilebilmesi için bu üretilen malların taşınması ile ilgili harcamalara da yer verilmiş olması gerekmektedir.

Bu hesapların yapısına bakılacak olursa, hesaplama tekniklerindeki bütün farklılıklara rağmen Bulgar ekonomisi savaş öncesindeki durumuna göre yapısal bir değişim geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Savaş öncesi yıllarda ulusal ekonomi, genel olarak tarıma dayalı bir durumdayken geçen 45 yıl içerisinde sanayi katbekat öne geçmiş, tarımın payı toplumsal hasılda % 12.2, ulusal gelirde de % 16.7’ye gerilediği görülmektedir.

Toplumsal hasıla ve ulusal gelirde bu gelişmeler bağlamında kişi başına düşen gelirler de yükselme eğilimi göstermiştir. Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi ulusal gelir 1939’a göre 100’den 1400’e çıkarken, yani on dört kat artarken mal üreten kesimlerde çalışan işgücü başına gelir de aynı oranda artmıştır. Ancak toplam nüfus dikkate alındığında ulusal gelir, yine 1939 yüz olarak değerlendirildiğinde 1984’te % 960,7’ye çıkabilmiştir. Yani yine önemli bir artış olmuş fakat bu artış nüfus artışından dolayı ulusal gelirdeki artışa göre biraz daha geride kalmış olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşitli beş yıllık kalkınma planları dönemlerinde ortalama ulusal gelir, kişi başına ulusal gelir, nominal ve reel gelir artış hızı oranları da aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu veriler de oldukça yüksek düzeyde bir ulusal gelir ve kişi başına nominal ve reel gelir artış hızının sağlanmış olduğunu göstermektedir.

Tablo-3 Kişi Başına Ulusal, Nominal ve Reel Gelir Artış Hızları⁴⁶

	1.BYKP (49/52)	2.BYKP (53/57)	3.BYKP (58/60)	4.BYKP (61/65)	5.BYKP (66/70)	6.BYKP (71/75)	7.BYKP (76/80)	8.BYKP (81/84)
Ulusal Gelir	8.4	7.8	11.6	6.7	8.75	7.8	6.1	4.2
Kişi Başına Ulusal Gelir	7.8	6.7	10.5	5.8	8.0	7.25	5.75	3.9
Mal Üretiminde Kişi Başına Ulusal Gelir	9.8	6.5	15.2	7.1	8.25	7.7	6.1	3.75
Kişi Başına Nominal Gelir		1.4	9.5	6.7	7.8	6.75	6.8	4.4
Kişi Başına Reel Gelir		7.1	8.3	4.6	6.0	5.75	2.6	3.8

1.11 Nüfusun Gelişimi

Bulgaristan'ın nüfusunun sayısal, faal nüfus ve niteliksel durumu, bunun iktisadi kesimlere göre ayrılışı, etnik dağılımı gibi yönleriyle ele almakta fayda vardır.

1934'te ülke nüfusu altı milyon dolayında iken İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı dönemlerde yapılan nüfus sayımları ve bazı istatistikleri aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde sonuçlanmıştır.

⁴⁶ Statističeski Spravočnik 1985, Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.18.

Toplam Nüfus ve Doğal Nüfus Artış Hızı Gelişimi⁴⁷

Yıl	Topl. Nüfus (x1000)	Evlilik Oranı (Binde)	Doğum Oranı	Ölüm Oranı	Doğal Nüfus Artışı
1946	7.029	-	-	-	-
1956	7.614	-	-	-	-
1965	8.228	-	-	-	-
1970	8.490	8.6	16.3	9.1	7.2
1975	8.728	8.6	16.6	10.3	6.3
1980	8.862	7.9	14.5	11.1	3.4
1983	8.940	7.5	13.7	11.4	2.3
1984	8.961	7.5	13.7	11.3	2.4

Tablo-4

Bulgar nüfusunda doğum oranları zamanla önemli oranda düşmüş ve 1984'lere doğru binde on üçlere kadar inmiştir. Ancak ölüm oranlarında da belirli düşüşler olmakla birlikte, bu oran biraz daha dikkat çekici şekilde yüksek bir düzeyde kararlılık gösterir bir durumda kalmıştır. Bunların farkı olan doğal nüfus artış hızı giderek düşmüş ve % 0,2'lik bir düzeye inmiştir ki neredeyse nüfusta sıfır büyümeye inilmiş olduğu görülmektedir. Bu durum toplumun geleceği ve işgücü bakımından önemli sakıncalar doğuracağı endişesiyle, doğum oranlarının artırılması yönünde önlemlerle giderilmek istenmiştir. Bu amaçla gerek ailede çocuğun bakımı ve yetiştirilmesiyle ilgili çeşitli yardımlar, gerekse çocuk ailelerine belirli maddi teşvikler getirilmiştir. Fakat o yıllarda bu önlemlerin etkili olduğu söylenemez. Çünkü bu durum gelişmiş batı toplumlarında görülen ortak bir özelliktir. Kişilerin kültür ve yaşam seviyeleri yükseldikçe aileler küçülüp kişiler bireyselleşerek çocuk sayısını azaltmakta, kendi yaşam ve zevklerine önem verir duruma gelmektedirler. Bu bağlamda Bulgaristan için ölüm oranlarını birkaç puan aşağı düşürebilmek belki de daha kolay olabilir durumdaydı. Ancak bu durumun da sorunu çözeceği söylenemez. Çünkü bu olay çalışma hayatı dışında kalan bireylerin nüfusunun artmasını sağlayacaktır.

⁴⁷ Statiçeski Spravoçnik 1985, Komitest Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, s.175, 176 ve 179.

Ayrıca belirtilmelidir ki Bulgaristan’da evlenme, doğum ve ölüm oranları ve nüfus artış hızı bakımından kentlerle köyler arasında öteki ülkelere pek de benzemeyen bir özellik gözlemlenmektedir. Öteki ülkelerde köylerdeki doğal nüfus artış hızı daha yüksek iken Bulgaristan’da tam tersinedir. Durumu daha iyi açıklayabilmek için 1970 ile 1984 arasındaki durumu gösteren aşağıdaki tablo yararlı olacaktır.

Kentlerde ve Köylerde Doğum-Ölüm Oranları (Binde)

Kentlerde;

Yıllar	1970	1975	1980	1983	1984
Evlenmeler	10.4	10.1	9.0	7.8	7.8
Doğum Orası	18.0	19.1	15.7	14.2	14.0
Ölüm Oranı	7.0	7.7	8.2	8.3	8.1
Doğal Nüfus Artışı	11.0	11.4	7.5	5.9	5.9
Çocuk Ölümleri ⁴⁸	22.7	19.9	18.0	15.4	14.9

Köylerde;

Yıllar	1970	1975	1980	1983	1984
Evlenmeler	6.7	6.4	6.0	7.0	7.0
Doğum Orası	14.6	13.0	12.4	12.9	13.1
Ölüm Oranı	11.4	14.0	15.7	17.1	17.2
Doğal Nüfus Artışı	3.2	-1.0	-3.3	-4.2	-4.1
Çocuk Ölümleri ⁴⁹	35.5	29.7	24.9	18.7	18.9

Tablo-5

Tablolardan da görüldüğü gibi evlenme ve doğum oranları ile bunların sonucu olarak doğal nüfus artış hızı kentlerde köylere göre daha yüksektir. Ölüm oranları köylerde kentlerdekinden daha yüksektir. Bu durum, kent-köy yaşam ve sağlık hizmetleri farkının ortadan kaldırılmakta olduğu sözlerine rağmen henüz önemli farkların sürmekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca nüfusta önemli

⁴⁸ Sağ olarak doğmuş bir çocuktan bir yaşına kadar ölmüş olanlar.

⁴⁹ Sağ olarak doğmuş bir çocuktan bir yaşına kadar ölmüş olanlar.

değişmelerin olduğunu ve bu arada da kırsal alanda önemli sorunların varlığını vurgulamaktadır. Bu sorunların devam etmesi halinde köyden kente doğru büyüyen bir iç göç kaçınılmaz bir son olarak kendini göstermektedir. Bu göçlerin asıl ve en büyük nedeni kentsel yaşamın çekiciliği ve ekonomik sebeplerdir. Aynı durum köyden köye ve kentten kente olan göçler için de geçerlidir. Zaman zaman kentten köye doğru küçük oranlarda göçlere de rastlanmıştır fakat bunun nedenlerini açıklamak oldukça zordur. Burada fikir yürütebilmek için, göç edenlerin ne büyüklükte kentlerden ve hangi koşullar altında çalıştıklarının bilinmesi gerekmektedir. Bu arada Bulgaristan çocuk ölümlerinin azaltılması konusunda önemli mesafeler kat etmiş, zaman içerisinde genel ortalama birçok ülkeyi geride bırakmıştır.⁵⁰

1.11.1 Çalışan Nüfus ve İktisadi Kesimlere Göre Dağılımı

Bulgaristan'da çalışan nüfus denildiğinde işçiler ve hizmetliler (memurlar) akla gelmektedir. Tarımda çalışanlar hakkında önceleri bazı çekinceler bulunmasına rağmen -çünkü tarımda Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri bulunduğu için farklı bir statüde oldukları düşünülebilir- veriler derinlemesine incelendiğinde bu kesimin de işçiler ve memurlar arasında yer alabileceği anlaşılmaktadır. Çünkü daha önceki istatistiklerde işçi ve memurların sektörler arası dağılımında tarım sektörü de yer almıştır.⁵¹ Ayrıca tarım kesiminde yeni bir örgütlenme biçimine gidildiği için burada çalışanlar da işçi ve hizmetli statüsünde düşünülmüştür.

İşçi ve hizmetli başlığı altında düşünülen faal nüfusun, global olarak yıllara göre değişim tablosu aşağıda verilmiştir.

⁵⁰ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.215.

⁵¹ Statiçeski Godişnik Na NRB 1981, Komitest Po Edinna Sistema Za Sotsialna İnformatsiya, Sofiya, 1981, s.106.

İşçi ve Hizmetliler Kesiminin Yıllara Göre Gelişimi⁵² (x1000)

Yıllar	İşçi	Toplam
1947	362	629
1956	764	1.263
1965	1.406	2.197
1975	2.292	3.677
1980	2.620	4.025
1984	2.651	4.108

Tablo-6

Bu verilerden 1947 ile 1984 arasındaki işçi sayısında hızlı bir artış olduğu, bunun hizmetliler artışından daha hızlı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

İşçi ve hizmetli sayısını 1984 yılı toplam nüfusuna oranladığımızda bunların toplam nüfusun % 45,8'ini oluşturdukları görülmektedir. Yani toplam nüfusun % 45,8'i çalışıyor durumdadır. Bu oran piyasa ekonomilerindeki faal nüfustan farklı olarak işgücüne katılma oranını da ifade etmektedir. Yani bu oranın içerisinde piyasa ekonomileri içinde yer alan çalışamayacak durumda, özürlü ve rantiyerler bulunmamakta, hepsi fiilen çalışır durumda olanları kapsamaktadır.

Bu çalışan nüfusun iktisadi kesimler arasındaki dağılımı da farklıdır. Tarihsel gelişim açısından bakılacak olursa bazı belirli değişimler de yaşanmıştır. Sosyalist ülkelerde iktisadi kesimler, daha farklı bir şekilde, mal ve hizmet üreten kesimler olarak ele alınmaktadır. Mal üreten kesimler olarak tarım, sanayi, inşaat sektörü esas alınmakta fakat ulaşım, haberleşme, ticaret, teknik donatım ve satın alma da burada düşünülmektedir.

Hizmet sektörü olarak da altyapı, bilim ve bilimsel hizmetler, eğitim, sağlık, sosyal sigorta, spor, turizm, finans, kredi, yönetim vb. alanları kapsamaktadır.

⁵² Statiçeski Spravoçnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.6

Bulgaristan'da ulusal ekonomide çalışanların belirli yıllara göre mal ve hizmetler üretiminde dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Sektörler\Yıllar	1970 (%)	1980 (%)	1984 (%)
Mal Üretimi	86.9	83.0	82.4
Sanayi	30.3	35.2	37.1
İnşaat	8.4	8.2	8.3
Tarım	35.2	23.8	20.9
Ormancılık	0.5	0.4	0.4
Ulaşım	5.2	5.9	5.8
Diğer Mal Üretimi	7,3	9.5	9.9
Hizmetler	13.1	17.0	17.6
Altyapı Hizmetleri	2.1	2.1	2.1
Bilim ve Bilimsel Hizmetler	1.1	1.5	1.7
Eğitim-Öğretim	4.3	5.7	5.9
Kültür-Sanat	0.7	1.0	1.1
Sağlık ve Turizm	2.7	4.3	4.4
Diğer Hizmetler	2.2	2.4	2,4

Tablo-7

Çalışanların mal ve hizmet üreten kesimler arasında böyle ayrılması sosyalist literatürde yer alan bir ayrımdır ve anlamlıdır. Bunu Bulgaristan açısından değerlendirecek olursak çalışanların büyük bir kısmının mal üretim alanında bulunduğu anlaşılmaktadır. 1970'te bu oran çalışanların % 86,9'u, 1984'te de %82,4'tür ve bu büyük bir orandır fakat zaman içerisinde giderek azalma eğilimindedir. Ekonomisi daha ileri olan sosyalist ülkelerde de bu oran daha düşüktür. Yani ekonomide gelişmişlik ilerledikçe mal üretiminde çalışanların büyük egemenliğine rağmen bu oranda düşme eğilimi belirmektedir. Mal üretimi içerisinde ise sanayide çalışanlar çok önemli bir yer oluşturmuşlardır. 1984'te bu oran % 37'dir, inşaat da katılacak olursa bu oran % 44,5'e yükselmektedir. Tarım kesimi ormancılıkla birlikte ele alındığında 1984'te ulusal ekonomide çalışanların % 21,3'ünü kapsamaktadır ki bu durum tarım kesiminde işgücü açısından bazı sorunların olduğunun yanı sıra ülkenin tarımda önemli düzeyde bir gelişme sağlamış olduğunu da göstermektedir.

1.12 Eğitim-Öğretim ve Mesleki Gelişim

İktisadi yaşamda emeğin verimliliği onun ileri teknoloji sermaye stoku ile donatılmasının yanında onun en iyi şekilde yetiştirilmiş olarak kullanılması ile mümkün olabilir, yani çağdaş bir eğitim seviyesinin yakalanmış olması gerekmektedir. Bu da genel veya temel ve mesleki eğitim olarak düşünülebilir.

1950’li yıllardan Soğuk Savaş’ın bitimine kadar mesleki-teknik eğitim bakımından ülkede önemli başarılar elde edilmiştir. Bu dönemde ülkede temel eğitim sadece ilkokulu değil, ortaokulu da bitirme zorunluluğunu getirdiğinden öğrenim düzeyi yükseltilmiştir. Daha sonraları ilk ve ortaokul birleştirilmiştir. Bu daha sonra lise düzeyine çıkarılıp uygulanması da denenmiş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Temel eğitim ekonomik yaşamla ilişkili olarak sürdürülmüş mesleklerle ilgili beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır.

1.13 Refah Düzeyindeki Gelişmeler

1945/1947’lerde işçi ücretlerine birkaç kez zam yapılmış hatta bazı kapitalist (özel) işletmelerdeki ücretlerin devlet işletmelerine göre daha yüksek olduğu, ancak üretimde artış sağlanamadığı için bu durumun fiyatları yükselttiği ve para değerini düşürdüğü görülmüştür. Bu sebeple ücret artışlarının emek veriminin artırılmasında araç olarak kullanılabilmesini sağlamak için 1946’da Emek Normları ve Ücretler yasası yürürlüğe sokulmuş ve kısa süre içerisinde de bunun karşılığı alınmıştır.

Bunu izleyen dönemlerde ücretlerle ilgili olarak 1953 ile 1973 yılları arasında altı ayrı reform girişimi daha yapılmış ve nominal ücretler sürekli artış göstermiştir. 1948’de yıllık ortalama 485 leva olan işçi gelirleri 1960’ta 939, 1970’te

1486, 1975'te 1704 leva olmuştur.⁵³ Değişik mal ve hizmet kesimlerinde ücretlerin birbirinden oldukça farklı olduğu görülmüştür. Örneğin 1975'te en yüksek olan inşaat sektöründe yıllık ücret 2058 leva olmasına rağmen diğer hizmetlerde nominal olarak 1510 leva olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca ücretlerin değişik kesim ve alt kesimlere göre bu farklılığının yanında yıllar içerisinde yükselmeler olarak önceleri ücretlilerin önemli bölümü düşük gelirlerde toplanmış bulunmaktayken bu toplanma yukarı doğru çıkmaya başlamıştır. Örneğin 1957'de gelirler 1-250 leva arasında çeşitli kategorilere ayrıldığında 50 levaya kadar olanlar % 24,1'ini oluştururken bu değer 1965'te % 3,4'e inip bunu izleyen yıllarda tamamen ortadan kalkmasına rağmen 1974'te 81-100 leva aralığında olanlar % 15,3, 101-120 leva aralığında olanlar % 26,4, 151-200 leva arasındakiler % 22,6'lık grupta toplanmışlardır.

Durum tarım kesiminde bulunanlar açısından değerlendirildiğinde buradakilerin gelirleri 1944'lerden 1951'lere kadar bir düzene oturtulmaya çalışılmıştır. Bu, aynı zamanda tarımsal işletmelerde hedeflenen tarımsal örgütlenme tiplerinin arzulan temel oturtulma dönemi demektir. Ancak 1951-1956 yılları arasında yanlış uygulanan fiyat politikası neticesinde tarım kesimdekilerin gelirlerinin azaldığı ve bunların memur ve işçilerle arasındaki yaşam düzeyinin daha da açıldığı görülmüştür. BKP Merkez Komitesinin 1956 Nisan Toplantı Kararlarından sonra yeni fiyat politikasıyla tarımsal malların satın alınmasına uygulanan fiyatlar yükseltilerek bu kesimdekilerin, bu arada Emek Tarım Kooperatif İşletmelerindekilerin gelirleri yükseltilmeye çalışılmıştır. Bunların gerek buradan gerekse yardımcı işletmelerden elde ettikleri yıllık gelirleri 1960'ta 710 levadan 1972'de 1761 levaya çıkmıştır.

Ulusal ekonominin değişik kesim ve alt kesimlerinde çalışmakta olan nüfusun gelir seviyesindeki bu artış onların mal tüketim düzeylerini de belirlemiştir. Nüfusun beslenme düzeyi, bitkisel ve hayvansal kaynaklı tüketim malları ve bunların niteliği de değişmiştir. 1980'li yılların başında ülkede kişi başına 62,5 kg et ve süt ürünü, 96 litre süt, 203 adet yumurta ve 204 kg sebze ve meyve düştüğü görülmüştür. Sekizinci BYKP döneminde (1981/1985), tarımsal üretimin % 20-22 artarak besin

⁵³ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.228-229

sanayiinin % 25 üretim yükselişi sağlaması, tahıl üretiminin 10,5-11 milyon tona çıkarılması öngörülmüş fakat sekizinci BYKP döneminde önemli kuraklıklar yaşanmış olması sebebiyle öngörülen hedeflere ulaşamamıştır.

Bu kişisel gelirlerin sağladığı refah seviyesinin yanı sıra toplumsal refah düzeyini belirleyen Toplumsal Tüketim Fonu da oldukça önemlidir. Sosyalist ülkelerin tümünde kişilerin maddi ve kültürel sağlık durumlarını, emekliliklerini, sosyal yardımları ve eğitim durumlarını düzenlemek üzere oluşturulan bir Toplumsal tüketim Fonu vardır. Buna benzer hizmetler başka ülkelerde de daha dağınık bir biçimde olmak üzere farklı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu fonlar 1952'de 248,1 milyon leva iken, 1975'te 3.265,3 milyon leva olmuş, artış hızı ücret artışlarından daha hızlı gelişmiş, 1952'de nüfusun toplam gelirinin % 9,23'ünü oluştururken bu oran 1975'te % 25,5'e yükselmiştir.⁵⁴ Bu fon toplamı 1980'de 5.286,5, 1983'te de 6.231,8 milyon levaya ulaşmış, toplam emek gelirlerinin yani ücretlerin de bu yıllara göre sırasıyla % 27,1 ve % 27,5'ini oluşturmuştur.

Gelir seviyesinde ki artış, barınma durumunu da etkilemiş ve bu düzeyi yükseltmiştir. Ülkede tüketim mallarında tüketim hakkını genişletici yönde uygulamalara gidilmiştir. Bunun taşınmaz mallar ve mülkiyet hakkı açısından belirtilmesinde fayda vardır. Çünkü konut mülkiyeti ilk başlarda ekonomik olanakların sınırlılığı sebebiyle sadece içi boş hukuksal bir hak olarak kabul görürken zaman içerisinde olanaklar genişledikçe bu hak fiilen kullanılabilir hale gelmiş hatta sürekli oturlan bir konut mülkiyet yanı sıra 1970'li yılların ilk yarısında bir yazlık mülkiyeti hakkı da getirilmiştir. Bu iki tür konut dışında taşınmaz mal mülkiyetine izin verilmemekte, kanunlara aykırı taşınmaz malların varlığı durumunda ise bunlara devlet tarafından el konulacağı belirtilmekteydi. Bu yasal mülkiyet hakkı anayasa hükümlerine göre varislere de geçmektedir.

Ülkede konut mülkiyeti kişisel, komünal ve kooperatif ve devlete ait olarak sınıflandırılabilir. Köylerde yani kırsal kesimlerde konutların hemen hemen tümü kişisel mülkiyettedir. Kentlerde ise konutlar kişisel, komünal veya devletin mülkiyetinde olabilmektedir. 1980'li yılların sonlarında diğer büyük ülkelerin

⁵⁴ 100 Godini Na Balgarska İkonomika, sy.353.

kentlerinde olduğu gibi Bulgaristan'ın büyük kentlerinde de önemli konut sıkıntıları bulunmaktaydı. Yani mevcut konutların kiralarının düşük olması da bu sorun için çözüm getirmemiştir.

Yaşam koşullarının geliştirilmesindeki bütün iyileştirmeler, bir yandan kişi başına gelir düzeyinin artarak beslenme durumunun gelişmesi, barınma olanaklarının iyileşmesi, diğer taraftan sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi ülkede ortalama yaşam süresini de uzatmıştır.

Bulgar ekonomisi ve yönetimi açısından bir başka önemli gelişme, Komünist Partisi Merkez Komitesinin 1970 yılındaki Mart ayı toplantı kararları ve partinin altıncı kongre kararlarıdır. Bu kararlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu kararlar ile üretim güçlerinin bütün ülke düzeyine dağıtılmasını öngörülmekte, büyük ve orta büyüklükteki yerleşim bölgelerinde yani kentlerde boşalan işyerlerine yine o kentlerin faal nüfusundan, o da yeterli olmazsa tarım dışı alanlardan katılım sağlanması amaçlanmıştır. Bu tür bir uygulamanın istenmesinin sebebinin büyük yerleşme birimlerinin oluşmasının istenmemesi ve tarımsal nüfusun da bulunduğu bölgede kalmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü büyük yerleşim yerlerinin oluşması kendisiyle birlikte birçok olumsuz faktörlerin de ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Kırıldaki genç nüfusun ise yaşam kalitesindeki farklardan dolayı köyleri terk edip kentlere yerleşmek istemesi tarımdaki faal nüfusun giderek daha yaşlı kişilerden oluşmasına sebebiyet vermektedir.

1.14 Tarım Sektöründeki Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı öncesinde tarım tamamıyla özel kesime ait ve tarımsal işletmeler de çok küçük toprak parçaları üzerinde kurulu durumda bulunmaktaydı. Aslına bakılırsa savaş öncesinde öteki kooperatifler yanında tarım sektöründe de bazı kooperatifler oluşturulmaya başlanmıştır. Hatta bunlar arasında tarım mühendislerinin de desteklediği önemli önemli sayıda, yönetim tarafından da kabul

gören yaklaşık altmış ayrı tarım kooperatifi bulunmaktaydı. Bu kooperatiflerden 29'u 1944'te çalışır durumdaydı. Bununla birlikte bu kooperatifler toplam tarımsal yapı içerisinde çok sınırlı kalmışlardır.

Çok küçülmüş ve fazla sayıda parsellere bölünmüş topraklarda tarım yapmak çok güç olduğu gibi, zaman içerisinde bu küçülme ve parçalanma büyümüş olup tarımda zorluklar giderek artmıştır. Yönetim tarafından da kırsal kesimdeki vatandaşların desteğini alabilmek için kendilerine büyük topraklardan parça verileceği vaat edilmiştir. Fakat bu tür büyük toprakların sayısı az olduğundan sorunun bu türlü çözümü kolay olmamıştır.

Bulgaristan'ın tarımda örgütlenmesi de öteki sosyalist ülkelerde olduğu gibi önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu örgütlenmede ağırlık payları farklılık göstermekle birlikte ilk etapta kolektif tarım işletmeleri olan Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri (TKZS) ve Devlet Tarım İşletmeleri (DZS), ikinci aşamada ise günümüzde de geçerliliğini koruyan Tarımsal Sanayi Kompleksleri (APK) oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra ayrıca yardımcı işletmeler vardır. Bu yardımcı işletmelerin varlığı her iki aşamada da görülmekle birlikte daha çok ikinci aşamada ve daha büyük bir önemle ortaya çıkmışlardır.

1.15 Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri

Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri daha çok tarımda sosyalist ekonominin örgütlenme biçiminin oluşturulmasında temel olmuştur. Hem çalışılmakta olan tarım alanları, hem tarım kesiminde çalışanlar ve hem de toplam tarımsal üretimin çok büyük bir bölümü bu işletmelerin yapısını oluşturmuştur.

Emek Tarım Kooperatif İşletmeleri zaman içerisinde kendi içlerinde iki aşamadan geçmişlerdir. Birincisi 1958'e kadar olan gelişmedir. Yani bu dönemde öne çıkan olay MTS'ler denilen "Makine ve Traktör İstasyonlarının gelişmesi olarak

gösterilebilir. İkinci aşama ise Tarım-Sanayi Komplekslerinin kurulmasına kadar olan aşamadır. Bu aşamada Makine ve Traktör İstasyonları ile Emek Tarım İşletmeleri bir arada oldukları ve ağırlıklı olarak ya da başka bir deyişle neredeyse sadece Emek Tarım Kooperatifleri İşletmelerinden oluştuğu için sadece Emek Tarım Kooperatifleri İşletmelerinin gelişme aşamasıdır da denilebilir.

Ülkede Emek Tarım Kooperatif İşletmelerinin kurulabilmesini sağlamak maksadıyla çiftçiler üzerinde iktisat ve iktisat dışı bazı etkenler ve önlemler kullanılmıştır.

İktisadi etkenler; bu kooperatiflerin en verimli topraklar üzerinde oluşturulması, buraya girmeyenlerin burada bulunan, yani taban arazilerde bulunan verimli topraklarına karşılık yamaçlarda, daha az verimli veya verimsiz yerlerden kendilerine toprak verilmesi, kooperatif üyelerine savaş sonrası yokluk yılları olan dönemde yiyecek ve giyecek yardımı yapılması olarak sıralanabilir. Kooperatife girmeyenlere de gücünün üzerinde mala dayalı ayni veya parasal vergi istenmesi gibi bazı ekonomik baskılar uygulanmıştır. Hatta tarımsal üretimden (bitkisel ve hayvansal) aşırı vergi istenmesini işaret eden, örneğin süt verecek durumda olmaya büyükbaş hayvanlardan ve yumurtlamayan tavuklardan bile süt ve yumurta alma, yani bunlara vergi tahakkuk ettirme gibi uygulamalar süreklilik kazanmış fakat Emek Tarım kooperatiflerine üye olanlar bu uygulamalardan muaf tutulmuşlardır.

1.16 Devlet Tarım İşletmeleri

Devlet tarım İşletmeleri (Darjavni Zemedelski Stopanstva), tarımsal örgütlenmede birinci aşamada oluşturulmuş ikinci tür bir tarım işletme biçimidir. Bunlar da yeni yıllarda ilk yıllardan itibaren kurulmaya başlanmışlardır. Ancak sayıları ve kapsadıkları alanlar ve üretimleri Emek Tarım Kooperatifi İşletmelerininkiyle karşılaştırılamayacak kadar gerilerde kalmıştır. Buna rağmen

sosyalist işletme türü olarak bu tip işletmelere büyük bir önem verilmiş ve bu önem günümüzde de devam etmektedir.

Devlet Tarım İşletmeleriyle Emek Tarım Kooperatifleri İşletmelerinin yönetimleri birbirlerinden çok farklı olmuştur. Devlet Tarım İşletmeleri tamamıyla bir devlet işletmesi olarak yönetim organları ilgili bakanlıkça tayin edilerek oluşturulmuş olmasına karşın Emek Tarım Kooperatifleri İşletmeleri burada çalışanlar tarafından oluşturulmaktadır.⁵⁵

1.17 Yardımcı Tarımsal İşletmeler

Bu tip işletmeler Emek Tarım Kooperatifleri İşletmeleri üyelerine, genellikle ev ve bahçesinin alanları da dâhil edilerek hesaplanan, bölgede toprak bolluğu veya kıtlığına göre değişen büyüklüklerde verilen ortalama beş dekar büyüklüğündeki topraklardan oluşmaktadır. Aynı tip yardımcı işletmeler daha küçük toprak parçalarından olmak üzere işçi, memur ve kooperatiflerdeki zanaatkârlarca da oluşturulmuştur. Gerek Emek Tarım Kooperatifleri İşletmelerindekilere, gerekse işçi memur ve zanaatkârlara verilmiş olan toprakların mülkiyeti devletin elinde bulundurulmakta olup kişiler sadece kullanım hakkını elde etmektedirler.

1.18 Tarımsal Endüstriyel Kompleksler

Tarımsal örgütlenmede ikinci aşama Tarımsal Endüstriyel Komplekslerden meydana gelmiştir. Bunların kuruluş hazırlıkları 1960'lı yılların sonlarında başlamış, 1970'te özel bir toplantıda (Plenum) bu konu incelenmiş ve Tarımsal Endüstriyel

⁵⁵ Nazif Kuyucuklu, *Üretim Güçleri ve Üretimin Dağılışı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2391, İktisat Fakültesi Yayın No. 406, Sermet Matbaası, İstanbul: 1977, s.203-206.

Kompleksleri tarımda konsantrasyon ve uzmanlaşma bakımından en uygun örgütlenme türü olarak ele alınmıştır. Bu örgütlenme türü de Sovyetler’de oluşturulmuş ve Bulgaristan’a yansıtılmıştır.

Bu örgütlenme türünde Emek Tarım Kooperatifi İşletmeleri birbirleriyle veya Devlet Tarım İşletmeleriyle birleşerek daha büyük ölçekler oluşturmuşlar ve bu yolla önceleri bir Emek tarım Kooperatif İşletmesi’nde daha küçük alanlarda onlarca bitki türü yetiştirilir durumdayken, Tarımsal Endüstriyel Komplekslerinin kurulmasıyla bu bitkilerin üretimi için çok daha geniş alanlar sağlanmış, ölçekler büyütülmüş, buralarda daha rasyonel gübre kullanma, sulama yapma, mekanik olanakla, bilim ve teknikteki son gelişmelerin uygulanabilmesi mümkün olmuştur.⁵⁶

1970 Nisan’ındaki kararlarla bu örgütlenme türü uygulanmaya başlanmış ve 1971’de ülkede 662 Emek Tarım Kooperatifleri İşletmeleri ve 158 Devlet Tarım İşletmesinin katılımıyla 170 Tarımsal Endüstriyel Kompleks oluşturulmuştur. Bu birleşme sonucunda 39.031.000 dekar alan, yani toplam işlenmekte olan alanların % 82’si bu komplekslerde toplanmıştır.

Tarımsal işletmelerdeki bu yeni örgütlenme ile tarımda konsantrasyon ve uzmanlaşmada yeni gelişmelerin öngörülmesinin yanında yönetimde de yeni gelişme ve düzenlemeler getirilmesi gerekmiştir. Ancak ölçekler büyüdüğü için yönetimde bu yeni durumlar aynı zamanda yeni sorunlar olarak da ortaya çıkmıştır. Bu ölçek büyümesi sebebiyle üst yönetim yanında bir de alt düzeydeki yönetim ve bunların eşgüdümü ortaya çıkmıştır. Bu eşgüdümde meydana gelebilecek herhangi bir eksiklik üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğinden üzerinde en fazla durulan konulardan biri olmuştur.

Bulgaristan’da iç ve dış piyasaların gerekleri doğrultusunda Yardımcı İşletmelerdeki üretimi artırabilmek için yetkili organlarca bunlara yeni teşvikler getirilmiş ve getirilmeye devam edilmektedir. Böylece gerek Tarımsal Komplekslerde gerekse Yardımcı İşletmelerde kişilerin çabalarıyla üretimleri

⁵⁶ Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2 Bulgaristan*, İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s.250-252.

arasında daha sıkı bir ilişki kurulmaya çalışılmakta ve fazla çalışanlar daha fazla ödüllendirilmeye özen gösterilmektedir.

1984 verilerine göre ülkenin milli gelirin % 16,7'si ile çalışan nüfusun % 20,9'u tarımsal üretimin yapısında bulunmaktaydı.

Soğuk Savaş'ın son yıllarına doğru tarımsal üretimin bitkisel ve hayvansal olarak gelişmesinde de önemli iyileşmeler meydana gelmiştir. Örneğin 1970 yılında tarımsal üretimin % 64,7'sini bitkisel üretim oluştururken 1980'lerin sonuna doğru bu oran yaklaşık olarak % 48'e gerilemiş, hayvansal üretim de % 35,3'ten % 52'ye çıkmıştır. Soğuk Savaş Döneminin son dönemlerine doğru Bulgaristan'da veterinerlik alanında oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

1.19 Sanayi

Bulgaristan'da sanayi, ulusal ekonomide çok büyük bir yer tutmaktadır. Örneğin 1980'li yılların sonlarına doğru GSYİH içinde sanayinin payı yaklaşık % 70, GSMH içerisindeki payı yaklaşık % 60 olmuştur. İnşaat da sanayi ile birlikte düşünülecek olursa bu payın GSYİH'da % 77, GSMH içerisinde %68 oranında olduğu gözlenmiştir. Daha önceki yıllarda gözlenen oranlara bakılacak olursa bu oranlar ülkede sanayinin gelişme durumunu gösteren ilginç oranlar olarak da tanımlanabilir. Ayrıca 1980'li yılların son dönemlerinde çalışan nüfusun yaklaşık % 40'ı sanayi sektöründe bulunmaktadır. Ülkede sanayi kesimi dış ticarete çok önemli bir yere sahiptir.

Bulgar sanayii İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren adım adım sosyalist sektörün egemen olduğu bir duruma gelmiştir. Burada yani sosyalist sektörde de Devlet ve Kooperatif olmak üzere iki alt kesim ve bunlara bağlı işletmeler oluşmuş ve bu yapı günümüze kadar da devam etmiştir. Bu sistemde devlet işletmelerinin büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. Örneğin 1980'li yılların

sonuna gelindiğinde var olan 2195 işletmenin 2011'i devlet işletmesi iken sadece 184'ü kooperatif işletmesi durumundadır.

1984'te sanayide toplam olarak kullanılan işçi ve memur sayısı 1.300.000 civarındadır ve bunun yaklaşık 1.250.000'i devlet işletmelerinde çalışmakta ve sadece 89 bini kooperatif işletmelerinde çalışmaktadır. Bu durumda devlet sanayi işletmelerinin işçi ve memurların % 93,3'ünü yapısında toplamış olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu verilere bakılacak olursa devlet sanayi işletmelerinin sadece sayı bakımından değil, aynı zamanda çalıştırılan işçi ve memurlar bakımından kooperatif işletmelerinden çok çok ilerilerde olduğu görülmektedir. Bu da zaman içerisinde kooperatif işletmelerinin işlevselliğinde azalmalar olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır. Çünkü toplam üretimde devlet işletmelerinin payı 1975'te % 95,7 iken bu pay 1984'te % 97,8'e çıkmış, kooperatif işletmelerinin payı ise % 4,3'ten % 2,2'ye gerilemiştir. Bu veriler Bulgar sanayiinde kooperatif işletmelerde gerileme, devlet işletmelerinde ise giderek meydana gelen genişleme neticesinde önceden yapılmış olan planlama ile hedeflendiği gibi üretimi elinde toplama eğilimi yaşandığını ortaya koymaktadır.

Bulgaristan sanayiinde devlet ve kooperatif işletmelerinin haricinde bir de hiyerarşik örgütlenmeler vardır. Bunlar; birlikler, fabrikalar, kısımlar ve en alt kısım olarak tanımlanan Brigadalardır. Birlikler bir araya gelerek bakanlıkları oluşturmuşlardır.

İşçi sendikaları da sanayideki örgütlenmeye bağlı olarak bir örgütlenme biçimi göstermiştir. Bunlar da aşağıdan başlayarak en üst düzeyde Sendikalar Birliği Merkez Konseyini oluşturmuşlardır.

1.19.1 Sanayinin Üç Ana Kolu

Üç ana kol olarak maden, enerji ve üretim sanayileri kastedilmektedir. Bilindiği gibi maden üretimi, sanayi için, daha doğrusu üretim sanayii için çok önemlidir hatta onun varlık temeli üzerine kurulmaktadır. Ancak bu açıdan bakıldığında ülkenin maden rezervleri kısıtlı olduğundan bu rezervlerin tükenmesi durumunda dış kaynaklara ihtiyaç duyulacağı da açıktır.

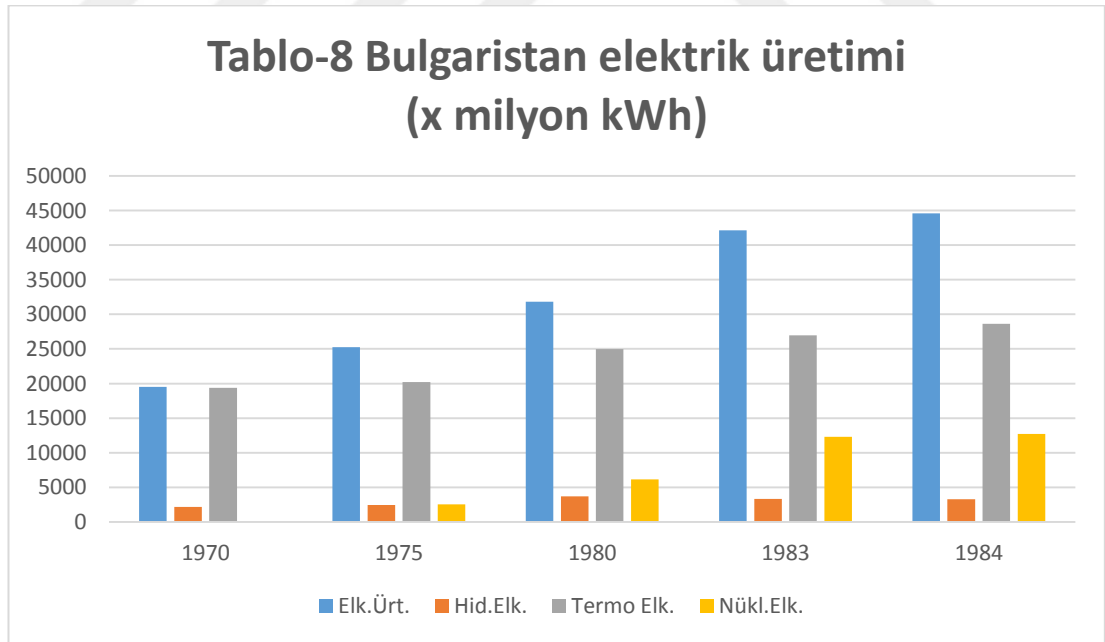
Bulgar sanayii maden ve öteki hammaddeler bakımından ele alındığında onu iç kaynaklarla ayakta tutabilmek veya başka bir deyişle Sovyet hammaddeler olmadan ayakta tutabilmenin çok güç olacağı aşikârdır. Bu nedenle Bulgar yönetimi bu durumu pek kısa vadeli olmasa da biraz ferahlatmak için aynı zamanda az gelişmiş ülkelerle ilişkilerini geliştirerek bu hammaddeleri ya bu ülkelere doğrudan veya bu ülkelerle belirli işbirlikleri geliştirip döviz sağlayarak dolaylı yollardan başka kaynaklardan sağlamayı hedeflemiş, fakat 1980'li yılların sonuna kadar bu amacına ulaşamamıştır.

Yabancı kaynaklı hammaddeye dayalı olarak kurulduğu ve üretimini geliştirdiği halde, ulaşım imkânı bakımından uygun konumlandırılmadığı gerekçesiyle demir-çelik sanayii oldukça eleştirilmiştir. Örneğin Sofya yakınında Sovyetlerin yardımıyla kurulmuş olan Kremikovtzi Demir-Çelik Kompleksi hakkında bu yönde oldukça fazla eleştiri toplamıştır. Gerçi söz konusu kompleksin kurulduğu yıllarda hammaddelerin önemli bir bölümü buralardan sağlanmıştır. Yakıt maddesi olarak kömürün de ülkede önemli taş kömürü rezervi olan Pernik'ten sağlanabileceği değerlendirilmiş olabilir, ancak kısa bir süre sonra kıt olduğu daha önceden bilinen demir cevherinin Sovyetlerden getirilme durumu söz konusu olmuştur. Bulgaristan 1980'li yılların sonuna gelindiği yıllarda kok kömürü elde edebilmek için Sovyetlerden önemli miktarlarda kömür ithal etmekteydiler. Büyük ihtimalle bu kömür aynı zamanda Demir çelik üretiminde de kullanılmaktaydı. Suyolları olan Tuna ve Karadeniz de buralara epeyce uzaktı.

Bulgaristan'ın demir cevher üretimi 1970'te 792 bin ton, 1983'te 554 bin ve 1980'li yılların sonuna gelinen yıllarda yaklaşık 700 bin ton civarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, yani başlangıç aşamasında sanayinin konumlandırılması ilk yıllarda etkili olmamasına rağmen özellikle metalürji sanayii için maden kaynaklarına muhtaç durumda olduğundan bu maddeler dış kaynaktan elde edilmek zorunda kalmıştır.

Hemen belirtmekte de fayda vardır ki ülkede enerji bakımından büyük aşamalar kaydedilmiştir. Uygulanan planlı ekonomi politikalarıyla bu alana öncelik verilerek kısa süre içerisinde özellikle elektrik enerjisi üretimi yüksek seviyelere çıkartılmıştır.

Elektrik enerjisi üretiminde ülkenin 1970-1984 arasındaki gelişimi ve bunun kaynaklara göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-8 Bulgaristan elektrik üretimi (x milyon kWh)⁵⁷

⁵⁷ Statiçeski Spravoçnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.101.

Elektrik enerjisi üretiminde ülke çok önemli sıçramalar yapmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi 1984 yılında 44,6 milyon kWh üretim düzeyine erişmiş ve bunun 286,6 milyarını termik kaynaklar sağlamıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki ülkedeki kömür kaynağının büyük bir bölümü elektrik üretiminde kullanılmıştır. İkinci önemli kaynak ise nükleer enerji kaynakları oluşturmaktadır. Tuna dinide Kozloduy'da kurulan ilk nükleer santralin devreye sokulmasının ardından yeni üniteler de devreye sokulmuştur. 1984'te 12,7 milyar kWh'lik üretim bu santralden sağlanmıştır. Nükleer elektrik üretiminin toplam elektrik enerjisi üretimi içerisinde 1985'te % 26, 1990'da % 40 dolayında bir payı oluşturmuştur.

Hidro kaynaklar Bulgaristan elektrik üretiminde pek önemli bir yere sahip görünmemektedir. Bulgar hidro kaynaklarının çok önemli olduğu iddia edilse de ülkenin yağış rejimi ve nehirlerin debilerinin düşük ve düzensiz olması sebebiyle bu kaynaklardan elde edilen enerji pek de önemli miktarlara ulaşamamaktadır. Ancak 1980'li yılların sonlarına yaklaşıldığında ülkede enerji üretiminde bazı dar boğazlar doğmuş ve bu yüzden ülke içerisinde elektrik kısıtlamalarına gidilmiş, hatta Sofya üç bölgeye ayrılarak nöbetleşe elektrik kısıtlamalarına gidilmiştir. Buna neden olarak da kuraklıktan kaynaklı olarak barajlardaki su seviyelerinin çok düşmüş olduğu ve yeterli miktarda elektrik üretilmediği gibi gerekçeler ortaya çıkmış ve hatta yüksek düzeydeki yöneticilerin cezalandırılması bile gündeme gelmiştir.

Bulgaristan önemli düzeyde bir elektrik enerjisi konumunda iken bazı ülkelere, bu arada Türkiye'ye de belirli bir süre elektrik enerjisi ihraç etmiş olmasına karşın 1980'li yılların sonlarına doğru önemli miktarda elektrik ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir.

Ülkede kişi başına düşen toplam enerjinin 1980'de dünya ortalamasının yaklaşık iki olduğu belirtilmektedir.⁵⁸

Ülkede aramalı sanayide de önemli başarılar sağlanmıştır. Örneğin kok kömür üretimi 1970'te 837 bin tondan 1984'te 1,1 milyon tona, aynı yıllar arasında

⁵⁸ Problemes Economiques, Sayı:5, 1981 Agence Sofiya Press, (La Potential Energetique de la RP. Bulgarie).

ham demir üretimi 1,2 milyon tondan 1,6 milyon tona, çelik üretimi 1,8 milyon tondan 2,8 milyon tona çıkarılmıştır.⁵⁹

1.19.2 Endüstriyel Üretimde Gelişmeler

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Bulgaristan'da endüstriyel üretim GSYİH ve GSMH'da önemli bir düzeye ulaşılmıştır. Bulgar istatistiklerine göre endüstriyel üretim değer olarak kendi yapısında çok önemli artışlar göstermiştir. Örneğin 1939'a göre sanayi üretimi 89 katına, 1948'e göre 44 katına, 1952'ye göre 21 katına çıkmıştır.⁶⁰

Sanayinin yapısında da önemli değişim ve gelişmeler yaşanmıştır. Eski klasik sanayilerde toplam içinde gerilemeler, yeni ortaya çıkmış bazı alt kollarda ise gelişmeler ve dolayısıyla genel toplam içerisinde oran artışları yaşanmıştır. Endüstriyel üretimde, üretim araçları üretimi ve tüketim malları üretiminde yaşanan gelişmeler de önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu gelişmeler Soğuk Savaş'ın son 15 yılını kapsayacak şekilde aşağıdaki tablolarda açıklanmaya çalışılmıştır. Tabloda da görüleceği gibi önce üretim araçları üretimi oranının, tüketim malları üretimine oranla sürekli olarak yüksek bir oran oluşturarak seyrettiği gözlemlenmektedir.

Ana Gruplar\Yıllar	1975	1980	1983	1984
Üretim Araçları Üretimi	% 58,6	% 62	% 61,9	% 61,3
Tüketim Malları Üretimi	% 41,4	% 38	% 38,1	% 38,7

⁵⁹ Statiçeski Spravočnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.101.

⁶⁰ Statiçeski Spravočnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.92-93.

Alt Kesimler\Yıllar	1975 (%)	1980 (%)	1983 (%)	1984 (%)
Elk. Ve Isıtma En. Üretimi	2,2	3,7	3,9	3,9
Ağır Sanayi (Maden Dâhil)	1,0	1,4	1,4	1,4
Makine İmalatı, Metalış	16,4	15,6	14,3	14,5
Elektroteknik ve Elektronik San.	8,4	7,6	9,3	9,8
Kimya ve Kauçuk San.	7,6	8,3	8,4	8,6
İnşaat Malları San.	4,0	4,9	4,4	4,3
Ağaç ve Ağaç İşleri San.	3,5	3,3	3,0	3,0
Selüloz ve Kâğıt San.	1,4	1,5	1,3	1,3
Cam, Porselen-Fayans	0,9	1,0	0,9	0,8
Tekstil ve Trikotaj	7,8	5,1	5,7	5,6
Dikiş San.	3,6	1,9	2,1	2,1
Deri ve Ayakkabı San.	1,7	1,2	1,2	1,2
Basın San.	0,4	0,5	0,5	0,4
Gıda-İçki San.	25,1	24,0	26,3	26,1

Tablo-9 Endüstriyel Üretimde Oransal Dağılım⁶¹

Tabloya göre besin, tekstil ve tütün gibi sanayi üretimi önemli ölçüde azalıp gerilemiş görünmektedir. Burada besin sanayi toplam üretim içerisinde % 26 gibi yüksek bir oranla önemli olmaya devam etmiştir. Fakat tekstil ve trikotaj % 5,6'lara gerilemiştir. Besin sanayii ile birlikte toplamda % 31,6'lara ulaşıyor. Bunun yanında makine, elektroteknik ve elektronik, kimya, ağır sanayi gibi alt kollarda önemli gelişmeler olmuş, genel toplam içinde bunların payı % 40'ları aşar duruma gelmiştir. Bu önemli bir yapısal değişim ve gelişim olarak tanımlanabilir.

Bulgar sanayiinde bu gelişme ve yapısal değişim yanında özellikle ihracat ilgili olarak fiyat ve kalite sorunları gündeme gelmiştir. Bu durum en üst düzey yöneticiler tarafından da kabul görmüştür. Bu maliyetlerin yüksekliği ve kalitenin düşük olmasının sebebi ülkenin bu konulara yeni girmiş olmasından, işçisinin henüz

⁶¹ Statiçeski Spravoçnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy.97.

nitelik olarak yeterli olmamasından da kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Ülke yönetimi tarafından yapılan açıklamalarda da üretilen mallarda kalitenin dış piyasadakilere oranla düşük olduğu, hatta bu durumda kendi tüketicilerinin yıllarca düşük kaliteli mal tükettiği ve bunun kesinlikle düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple ülke sanayiinde çalışmalar her yönüyle kalite ve kalite kontrolü üzerine yoğunlaşarak yürütölmeye başlanmıştır.

Böylece Soğuk Savaşın son yıllarında Bulgaristan, endüstriyel üretimde önemli gelişmeler ve sanayide de yapısal değişimler sağlamış, ancak hammadde, maliyet ve malların kalitesiyle ilgili olarak çok önemli bazı sorunları aşamamış durumdadır. Ama bunların çözümüne büyük bir önem verilmesi gerektiğinin bilincinde olduğunu da göstermiştir.

1.20 Dış Ekonomik İlişkiler Ve Dış Ticarete Yaşanan Değişimler

Bulgaristan, dış ekonomik ilişkilerini sosyalist ölkeler, batılı piyasa ekonomileri ve üçüncü dünya ölkeleri olarak bilinen az gelişmiş ölkelerle olmak üzere üç farklı ülke grubu ile yürütmektedir. Bu ekonomik ilişkiler geniş anlamda düşünölmekle birlikte, sadece mal değişimi bazında gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş'ın son dönemlerine gelindiğinde ölkenin dış ticaret ilişkilerinde ve dış ticaret hacminde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ölkede ekonomisinde 1945'ten sonraki müteakip yıllarda çok doğal olarak dış ticaret alanında belirli bir durgunluk egemen olmuştur. Ancak ulusal ekonomide onarım ve yeni ekonomik sisteme uyarlanma engelleri aşılmış, yatırımlar ve üretim yükselmiş olup bu gelişmeye bağlı olarak da ölkenin dış ticaret ilişkilerinde de gelişmeler sağlanmıştır. Bu ilişkiler yavaş yavaş da olsa daha eskilerden başlamış olmakla birlikte özellikle 1960'lardan sonraki dönemlerde daha da büyümüş ve

geliştirilmiştir. 1980’li yılların sonlarına gelindiğinde ülkenin 110 ülke ile mal değişiminde bulunduğu görülmektedir.

Ülke Soğuk Savaş dönemi içerisinde dış ticaret hacminde önemli gelişmeler sağlamış ve bu hacim giderek büyümüştür. 1939 yılı temel alındığında 1984 yılına gelindiğinde dış ticaret hacminin 59 kat büyüdüğü görülmektedir.⁶² Bu durum somut verilerle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁶³

Yıllar	Dış Tic. Hacmi	İhracat	İthalat
1939	116,7	53,3	63,4
1960	1.408,7	740,1	668,6
1970	4.486,8	2.344,5	2.142,3
1975	9.777,0	4.541,4	5.235,6
1980	17.184,4	8.901,5	8.282,9
1983	23.783,5	11.817,5	11.966,0
1984	25.760	12.965,5	12.794,5

Tablo-10

Bu veriler ülke dış ticaret hacminde önemli bir gelişmeyi vurgulamaktadır. Bunun ithalat-ihracat olarak dağılım gelişmesine bakıldığında oldukça dengeli bir gelişme izlenimi olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda dış ticaret dengesinde açıklar, ama bazı yıllarda da fazlalıklar gözlenmekle birlikte farklar çok küçük olduğundan bu gelişme olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

İhracat, 1984’te ülke GSMH’nın % 52’sini oluşturmaktadır. Eğer sosyalist ülkelerdeki milli gelir hesaplarının piyasa ekonomileriyle farklılığı konusu bir tarafa bırakılacak olursa bu oran çok önemli bir oran olarak değerlendirilebilir. Bu durum Bulgar ekonomisinin genellikle sosyalist ekonomiler için düşünüldüğü gibi hiç de

⁶² Statiçeski Spravočnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy. 160.

⁶³ Vassil Aleksandrov-Petar Marinov, *The People’s Republic of Bulgaria, Country Economy, Foreign Trade*, Bulgarian Chamber of Commerce and Industry, 1978, sy. 48.

kapalı olmadığı, hatta birçok piyasa ekonomisinden daha çok dışa açık olduğu sonucunu da doğrulamaktadır.

İhracat mallarının yapısına bakıldığında burada da tarihsel süreç bakımından önemli gelişmeler olmuştur. Bu ihraç mallarının toplam ihracat içerisinde oran olarak gelişmeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁶⁴

Mal Grupları (%) / Yıllar	1939	1960	1970	1980	1983	1984
San. Kull. Makine ve Donatım	-	12,9	27,3	50,7	54,9	54,8
Yakıt, mineral, hammadde	0,8	9,2	6,9	12,7	9,7	9,2
Kimyasal ürünler, gübre, kauçuk	0,1	2,2	3,6	2,8	3,0	3,0
İnşaat Malzemeleri	-	0,6	1,0	2,2	1,8	1,9
Hammadde ve İşlenmiş Ürünler	10,1	5,8	3,0	1,4	1,5	1,9
Canlı hayvan	-	-	-	0,1	0,1	0,1
Gıda hammaddeleri	50,5	19,7	7,0	3,6	2,7	2,2
Gıda Malları	30,0	30,9	30,8	15,6	13,1	13,5
Sanayi Tüketim Malları	1,6	17,9	20,1	9,4	10,1	10,0
Diğer üretim işleri	-	0,8	0,3	1,5	3,1	3,4

Tablo-11

Tablodaki verilere göz atacak olursak; 1939’da ülke ihracatında gıda hammaddeleri ve gıda ile ilgili mallar toplam içerisinde % 80’den fazla bir oranı oluştururken 1984’te bu oran % 15’lere gerilemiş, buna rağmen savaş öncesinde sanayide kullanılan makine ve donatım malları ihracatı sıfırken 1984’te % 54’e yükselmiştir. Yakıt, mineral ve bunlarla ilgili hammadde durumunda da eskiye göre önemli gelişmeler olmuştur.

İhracattaki bu değişim ve gelişmelerin yanı sıra Bulgaristan’ın ithalatında da bazı değişimler yaşanmıştır. 1939’larda sanayide kullanılan makine ve donatım ithalatı, toplam ithalat içerisinde % 33’lük bir pay oluştururken, bu oran bundan

⁶⁴ Vassil Aleksandrov-Petar Marinov, *The People’s Republic of Bulgaria, Country Economy, Foreign Trade*, Bulgarian Chamber of Commerce and Industry, 1978, sy. 54.

sonra da sürmüş ve 1960'ta % 43,9, 1970'de % 40,6'larda ve 1976'da % 41 oranında seyretmiştir. Bu da göstermektedir ki ülkede bazı makine ve donatım ile öteki üretim araçları ithalatına devam edilmiştir. Ülke bazı makine ve donatım üretiminde uzmanlaşıp bunları ihraç etmekte, üretmediği bir bölümünü de dış alımla sağlamaktadır. Bulgaristan dış ticareti, uluslararası yönü bakımından ilginç bir durumdadır. Sosyalist ülkelerle olan dış ticaret çok dikkat çekici seviyededir. Çünkü Bulgaristan'ın ithalatının 1984'te % 75,5'i Sosyalist ülkelerle olmuştur. 1975'te bu oran % 80, 1980'de % 70,8'dir. Buradaki oran içerisinde Sovyetler Birliği'nin oranı % 55,7'dir. Görüldüğü gibi Sovyetlerin Bulgaristan ihracatında da önemi çok büyüktür.⁶⁵

⁶⁵ Statiçeski Spravoçnik 1985 Komitet Za Sotsialna İnformatsiya Pri Ministerskiya Savet, Sofiya, 1985, sy. 162.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

2.1 Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan'ın Genel Durumu

Çalışmamızın ikinci bölümünde; Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'da yaşanan siyasi olayların Bulgaristan açısından önemi, siyasi olaylara bağlı olarak Bulgaristan ekonomisinde meydana gelen gelişmeler, uluslararası platformda Avrupa Birliğine entegrasyon kriterleri kapsamında uyulması gerekli kriterler ve imzalanan antlaşmalar ile halkın refahının artırılabilmesi için hükümetler tarafından izlenen ekonomi politikaları ve yapılan düzenlemelere değineceğiz.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile oluşan sınırlar ve ülkenin genel durumu hakkında da bilgilendirme yapmak bakımından özet bilgilerle başlamanın faydalı olacağı kanaatiyle kısa kısa bilgilendirmelerle başlamak uygun olacaktır.

2.1.1 Bulgaristan'ın Coğrafi Konumu ve İklimi

Ülke, Balkan Yarımadasının güneydoğusunda yer almaktadır. Bulgaristan, güneyde Yunanistan ve Türkiye, batıda Makedonya ve Sırbistan ile sınır komşusudur. Romanya ile olan sınır hattını Tuna Nehri oluşturmaktadır. Doğuda ise Karadeniz ile komşu durumundadır.

110.910 km² yüzölçümüne sahip olan Bulgaristan, alan bakımından Avrupa ülkeleri içinde 15'inci sıradadır. Resmi dili bulgarcadır ve başkenti Sofya şehridir.⁶⁶

⁶⁶ Osman Karatay, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Nalkanlar*, Karam&Vadi Yayınları, Ankara: 2007, s.469.

Bulgaristan'ın iklimi kara iklimi ve Akdeniz iklimine benzerlik göstermektedir. Ülkenin bazı coğrafi bölgeleri arasında önemli ısı farklılıkları oluşmaktadır. İlkbahar dönemi çok kısa sürmekte ve sıcak yaz ayları ortalama 20°C ile 30°C arasında sıcaklıklar görülmektedir. Sonbahar mevsimi uzun ve çoğunlukla güneşli geçmektedir. Soğuk kış aylarında sıcaklık ortalama 3°C olarak geçmektedir fakat bazı dönemlerde -30°C'ye kadar düştüğü de gözlenebilmektedir. Yıl bazında hava sıcaklığı ortalama 10,5°C olarak yaşanmaktadır.

Bütün komşu ülkeler, karayolu ile birkaç saat uzaklıktadır. Ege, Karadeniz, Rusya, Batı Avrupa, Trakya ve Asya bağlantılı ana ulaşım güzergâhları Bulgaristan üzerinden geçmektedir. Tuna Nehri ile Karadeniz'den Orta Avrupa'ya ulaşım da mümkündür.

2.1.2 Nüfus ve İstihdam

2001 yılında yapılan sayım sonuçlarına göre o dönemdeki Bulgaristan nüfusu yaklaşık 8 milyon civarındadır. Bu nüfusun % 83'ü Bulgar, % 10'u Türk, % 5'i Roman ve geri kalanı ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Bulgarca konuşan Müslüman Pomaklar -kendileri Türk olduklarını söylese de- Bulgar makamları tarafından Bulgar olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyelik sürecine girmesiyle Pomaklardan bazılarının kendilerini Bulgar olarak nitelendirdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun en büyük sebebi Avrupa Birliği üyeliğinin kendilerine ekonomik avantajlar sağlayacağını düşünmeleridir.⁶⁷

2014 yılı itibariyle ülke nüfusu 3.502.015 erkek ve 3.700.183 kadın olmak üzere 7.202.198 olarak kayıtlara geçmiştir. Nüfusun % 73,1'i şehirlerde ve % 26,9'u kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Ülkede nüfus genel olarak yaşlı bir nüfustur.

⁶⁷ Bestami S. Bilgiç, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.500.

Avrupa Birliği sosyoekonomik ve demografik gelişme direktifleri kapsamında ileri sürülen Bulgaristan İstatistik Enstitüsü tahminlerine göre 2070 yılında nüfusun 2.557.294'ünün erkek, 2.574.729'unun kadınlardan oluşmak üzere 5.132.023 kişi civarında olacağı ileri sürülmüştür.

2011 yılı sayım sonuçlarına göre 7.364.000 kişilik nüfusun % 84,8'i Bulgar, % 8,8'i Türk ve % 4,9'u Romanlardan oluşurken % 0,8'i (53.391 kişi) kendini etnik olarak tanımlamamıştır. Türkler nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgeler; Kırcaali, Razgrad, Şumen, Burgas, Silistra, Filibe, Tırговиşte, Ruse, Haskovo ve Dobriç'tir. Roman nüfus ise genel olarak Montana, Sliven, Dorbiç ve Yambol bölgelerinde yaşamaktadır.

Aynı sayım sonuçlarına göre nüfusun % 21,8'i tarafından hangi dine ait olduğu sorusuna yanıt verilmemiştir. Nüfusun % 76'sı (4.374.135 kişi) Ortodoks Hristiyan, % 0,8'i (48.945 kişi) Katolik, % 1,1'i (64.476 kişi) Protestan olduğunu belirtmiştir. Nüfusun % 10'u (577.139 kişi) kendini Müslüman olarak tanımlamıştır. Nüfusun % 0,2'si (11.444 kişi) diğer dinlerin mensuplarıdır, % 4,7'si (272.264 kişi) herhangi bir dine ait değildir, % 7,1'i ise (409.898 kişi) kendini dini kimlik yönünden tanımlamamıştır.⁶⁸

Ayrıca 1945'ten bu yana neredeyse her on yılda bir Bulgaristan'ın ülkedeki Türk nüfusu Türkiye'ye doğru zorunlu göçe maruz bıraktığı da göz önüne alındığında bu zorunlu göç ettirmeler yaşanmasaydı günümüzde ülke nüfusun yaklaşık yarısının Türk olacağı hesaplanmaktadır.⁶⁹

⁶⁸ TC Ekonomi Bakanlığı, 07.06.2017 Verileri, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bulgaristan>.

⁶⁹ Bestami S. Bilgiç, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.500.

2.1.3 Siyasi ve İdari Yapı

Bulgaristan'ın ilk sakinleri Hint-Avrupa kökenli Traklar kavmidir. Önce Roma İmparatorluğu daha sonra Bizans İmparatorluğu'nun ve 14'üncü yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine sahne olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından 03 Mart 1878'de bağımsız prenslik, 22 Eylül 1908'den itibaren de bağımsız çarlık olarak tanınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Rus Ordusunun etkisiyle sosyalist rejime geçiş yapılmış, 1990'dan itibaren Doğu Bloku'nun çözülmesiyle sosyalist rejim yıkılmış ve 12 Temmuz 1991 tarihinden itibaren yönetim biçimi parlamenter demokrasi olarak değiştirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde ülkenin başında bulunan Todov Jivkov'un devrilmesinin ardından ilk demokratik seçimler Haziran 1990'da yapılmıştır. Bu seçimlerden Bulgaristan Sosyalist Partisi birincilikle çıkmayı başardı. Türkler tarafından kurulmuş olan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) 23 sandalye kazanarak üçüncü büyük parti konumuna yükselmiştir. Yine 1990 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ise Jelü Jelev kazanmıştır. 1996 yılı sonunda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Jelev'le aynı çizgide bulunan Petar Stoyanov kazanmıştır. Böylece Nisan 1997'ye kadar ülkeyi sosyalistler yönetmiş oldu. Bu dönemde ekonomi iyi yönetilememiş ve siyasi partiler arasındaki çekişmeler sebebiyle siyasi istikrar da sağlanamamıştır. 1997 yılının başlarında ekonomik kaos önemli seviyelere ulaşınca Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde sokak gösterileri düzenlenerek Sosyalist Parti istifaya zorlanmıştır. Bu sebeple Nisan 1997'de erken seçime gidilmiş ve seçimden Demokratik Güçler Birliği (DGB) galip çıkmıştır. Böylece hem iktidar hem de cumhurbaşkanlığı koltuğunda değişim yanlısı siyasi görüşe sahip temsilciler oturmaya başlamış ve Bulgaristan siyasi hayatında istikrarın sağlandığı görülmüştür.⁷⁰

⁷⁰ Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.501-502.

Georgi Parvanov'un 22 Ocak 2002'de cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, 22-29 Ekim 2006'deki seçimlerini de kazanarak ikinci kez seçilmiştir. Aynı seçimlerle Angel Marin başkan yardımcısı olmuştur. Daha sonra Ekim 2011'de yapılmış olan seçimler sonucunda Rosen Plevneliev cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Halen ülke, başbakanlığını Boiko Borisov'un yaptığı merkez sağ koalisyon hükümeti tarafından yönetilmektedir. Yeni koalisyon hükümeti CEDB (Citizens for European Development of Bulgaria) ile merkez sağ Reformist Bloktan oluşmaktadır. Koalisyon diğer sol partilerin desteğine ihtiyaç duyduğundan politik istikrarın eksikliği hissedilmektedir. Bulgar hükümeti kendisini Avrupa taraftarı ve yenilikçi görüş sahibi olarak tanımlamaktadır.⁷¹

2.1.4 1991-2002 Yılları Arasındaki Dönemde Bulgaristan Ekonomisi

Dünya ekonomi ve siyaset tarihindeki en kritik ve önemli dönemlerin başında eski Doğu Bloku'nun çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi gelmektedir. 1990 yılından sonraki yıllarda, teknolojiye sınır tanımayan gelişmeler sonucunda bütün dünya halklarının "hür demokrasi, hür piyasa" kavramlarına sarılması neticesinde siyasi bloklar ortadan kaldırılmış ve ekonominin siyasete karşı olan üstünlüğü bir kez daha kanıtlanmıştır.

Bulgaristan ekonomisi de diğer Doğu Bloku ülkelerinde olduğu gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bir geçiş dönemine girmiş, ama aynı kaderi paylaştığı diğer ülkelerle kıyaslandığında en çetin şartlarda bulunan ülke durumuna gelmiştir.

⁷¹ TC Ekonomi Bakanlığı, 07.06.2017 Verileri, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bulgaristan>.

Bu dönemde bağımsızlıklarını ilan ederek siyasi, ekonomik, kültürel her alanda yeniden yapılanma çalışmalarına girişen eski SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin artık girişimci ruhu ile tüm dünyaya yayılan Türk işadamları için arz ettiği büyük potansiyel bu ülkelerdeki Türk sermayesinin önemli ölçüde artması sonucunu da vermiştir. Gerçekten Edirne'den hemen sonra Türkiye'nin batıya açılan kapısı durumundaki Bulgaristan sahip olduğu coğrafi yakınlığın yanı sıra nüfusunun % 10'a ulaşan Türk asıllı vatandaşları sebebiyle dil, din, ırk avantajları ile Türk girişimcileri için bir çekim noktası konumundadır. Bu çerçevede Bulgaristan'ın özel bir önemde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷²

Ülkede yaşanan ekonomik olumsuzlukların en başında siyasi istikrarsızlık yer almaktadır. Bir diğer önemli husus da Doğu Bloku ülkelerin oluşturmuş olduğu Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)'nin dağılması olmuştur.

COMECON, Sosyalist ülkeler arasında 25 Ocak 1949 tarihinde kurulan, uluslararası ekonomik ortaklık ve dayanışma örgütüdür. Asıl adı CMEA (Council For Mutual Economic Assistance) olan bu örgütün batıdaki adı COMECON'dur. Örgütün Merkezi Moskova'da konuşlandırılmıştır. Temel amaçları; ekonomik yönden gelişmenin sağlanması için uzmanlık ve işbirliğine dayalı planlar yapmak, her türlü hammaddenin üretimini ve dağıtımını yönlendirmek, bilimsel ve teknik araştırmalarda işbirliği yapmak ve Sovyet sistemine bağlı olarak üye ülkelerin merkezi bir planlama çerçevesinde belirli alanlarda ihtisaslaşması ile karşılıklı ihtiyaçların çok büyük ölçekli tesislerde üretilerek dünya fiyatlarının çok altında karşılanması olarak özetlenebilir.

⁷²Cengiz Ersun ve Tezer Palacioğlu, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, 1. Baskı, Mega Ajans Reklamcılık, İstanbul: 1998, önsöz.

2.1.5 COMECON'un Dağılmasının Etkileri

COMECON'un dağılması sonucunda COMECON'a üye diğer ülkelerden daha bağımlı durumda bulunan ve dış ticaretinin % 60'ından fazlasını birlik dâhilinde gerçekleştirmekte olan Bulgaristan geleneksel pazarlarını kaybetmiştir.

Eski teknoloji, kalite standartlarının yetersizliği, serbest piyasa ve rekabet ortamının gerektirdiği hukuki düzenlemelerin yapılamamış olması gibi nedenlerle yeni pazarlar bulamamıştır.

Dünya standartlarına çıkarılmış olan enerji ve hammadde fiyatları yüzünden üretim girdilerinin temin edilmesinde zorluklarla karşılaşmış, döviz rezervlerinin yetersiz olması iç ve dış borcun çok oluşu sorunu daha da ağırlaştırmış, büyük fabrikalar yetersiz talep ve işletme darboğazları ile atıl durumda kalmışlardır.

Bütün bunların yanı sıra ülkedeki siyasi iktidarsızlık, hukuki altyapının ve finans kuruluşlarının pazar ekonomisi ile rekabeti ve özel girişimin kalkınmasını destekleyecek boyutta olmayışı, komünizm döneminden kalma iş anlayışının etkilerinin devam etmesi, çıkarılan kanunların ve değiştirilen mevzuatın uygulanmasıyla ilgili altyapının yetersiz oluşu ve uygulamada yaşanan karmaşa, Bosna Savaşı sebebiyle Sırbistan'a uygulanan ambargonun olumsuz etkileri ve Körfez Krizi sebebiyle Irak'tan 2 milyar dolar alacağın tahsil edilememesi gibi sebepler sonucunda kriz kaçınılmaz hale gelmiştir.⁷³

⁷³ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.25-26.

2.1.6 Soğuk Savaş Sonrası Yaşanan İlk Gelişmeler

Bulgaristan ekonomisinde 1989-1993 yılları arasında GSYİH'da % 40'tan fazla küçülme yaşanmıştır. 1994 ve 1995'te ihracatta meydana gelen kıpırdanma ve özel sektörün ekonomiye olan katkılarında artışların meydana gelmiş olması ile küçük ölçekte de olsa GSYİH'da artış gerçekleşmiş ancak 1996 yılında bu büyüme ters ivme göstererek % 10,9 küçülme yaşanmış ve bu küçülmenin ardından 1997 yılında da yüzde 7,5 oranında gerçekleşen küçülme ile devam etmiştir.

Bulgaristan devleti tarafından, Şubat 1991'de alınmış olan mal ve hizmetler, işçi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi kararları kapsamında Pazar ekonomisine geçiş yönünde düzenlemeler getirilmiştir. Aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası'nın da onayladığı bir stabilizasyon programı ile ilk aşamada başarı sağlanmış ve yıllık enflasyon 1991'de 338,5 iken uygulanan kemer sıkma politikaları ile 1992'de % 79,4'e indirilebilmiştir.

Ancak uygulanan bu kemer sıkma politikaları sosyal huzursuzlukların artışı da beraberinde getirmiş ve dolayısıyla politikalarda gevşemeye gidilmek zorunda kalınmıştır.

1991 Kasım ayı içerisinde ücretlerin merkezden belirlenmesi sistemi yerini toplu sözleşme sistemine bırakmıştır. 1992 yılının ortalarından itibaren emeklilik ücretlerinde daha yüksek artışlar getirecek endeksler kullanılmaya başlanılmıştır.

Bu arada devlet işletmelerinin rehabilitasyonu ertelenmiş, uygulanan yanlış teşvik sistemi ve yönetim kadrolarının devamlı olarak değiştirilmesi bu işletmelerin zararının artmasına sebep olmuştur. Sonuçta bu işletmelerin borçları mali disiplini bozmuş ve elde edilen mali dengelerin ivmesini kaybetmesine neden olmuştur.⁷⁴

⁷⁴ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk girişimcileri*, İstanbul: 1998, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1998-40, s.27.

Piyasa ekonomisine geçmeyi amaçlayan iktisadi politikanın ilan edilişinin üzerinden yaklaşık üç yıl geçmiş olmasına rağmen Bulgaristan'da da diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi üretim düzeyi hala 1989 yılının çok gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte 1992 yılına ait iktisadi göstergeler bazı alanlarda gerilemenin azaldığını ve hatta kimilerinde umut verici emareler gözlenmiştir. Diğer taraftan yine de geçiş süreci henüz tamamlanmış olmaktan uzak olmakla birlikte çalışmalarda da sağlam bir gelişme görülememektedir. İlerlemenin güçlendirilebilmesi için diğer Batı ülkelerinin ülkede pazar açmasını sağlamak ve doğrudan yatırımlarda bulunmasıyla veya dolaylı devlet yatırımları yapılması gibi girişimlere bağlı idi.

Büyüme ve istikrarsızlığı ifade eden göstergeler 1991'de olduğu gibi 1992 sonlarında da iktisadi durumun hala piyasa ekonomisine geçişi benimsemeden önceki döneme oranla oldukça kötü durumda olduğunu ortaya koymaktaydı. GSYİH, 1989'daki seviyesinin hemen hemen % 70 ila % 80 oranında gerisinde bulunuyordu. Sınai üretimi ve yatırımları ise eski dönemlere oranla daha fazla azalma göstermiştir. Ülkede reel ücretlerin % 40 oranında düşürülmesinden dolayı iç talepte büyük bir daralma meydana gelmiştir. İstikrarsızlık göstergeleri de aynı yönde değişiklik göstermiş ve üç yıllık enflasyon oranı diğer batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi % 80-90'lara yaklaşan değerlerde gözlenmiştir. Sosyalist ekonomide resmi olarak rastlanılmayan işsizlik ise 1992 sonu itibarıyla Bulgaristan'da çalışan nüfusun % 15'ine ulaşmıştır.

Bu durumun en önemli sebepleri reformların etkisiyle ekonominin işleyişindeki tutarlılığın kaybolması, sosyalist bloğun parçalanması ve uygulanan istikrar politikalarıdır.

Sosyalizmden piyasa ekonomisine geçmek için ilk adım olarak, henüz tamamıyla sona ermemiş olan merkezi yönetim sistemini ve doğal kaynakların merkezden dağıtılmasını öngören mekanizmayı yıkmak gerekir. Merkezi karar sisteminin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan boşluk ise çeşitli iktisadi karar birimleri tarafından farklı şekillerde doldurulmuştur. Bu aşamada, işletmelerdeki eski yönetim anlayışının, perakende ticarete ve hizmetlerdeki yetersizliği ortaya çıkmış ve bu

alanlarda yeni sisteme uyum genelde sağlanmış görünmektedir. Buna rağmen büyük sanayi işletmelerinde iktisadi karar birimleri tüm eski yönetim ilkelerini terk ettiklerinden, deneyimsizliklerinin de etkisiyle yeni iktisadi faaliyet koşullarına her zaman tam uyum sağlayamadılar. Daha önceleri önemli bir yönetim yeteneğine sahip olmayan işletme yöneticileri birdenbire ve hiç hazır olmadıkları bir haldeyken işletmenin yönetim sorumluluğunu üstlenmek durumunda kaldılar.

Sosyalist bloğun çöküşü ile bölge içi mal mübadeleleri üç yıl içerisinde yarı yarıya azaltıldı ve bölgesel ilişkiler kopma noktasına geldi. İlişkilerin bu şekilde kopması bölgedeki ülkelerin iktisadi dokuları üzerinde doğrudan etkilere yol açmıştır. Bu etkiler Sovyet pazarına yönelik faaliyetleri de ayakta duran dev işletmelerin bulunduğu sektörlerde daha çarpıcı olmuştur.

İstikrar politikalarıyla, bir yandan fiyatların serbest bırakılması yüzünde reel gelirlerin azalması, diğer taraftan üretim sübvansiyonlarının azaltılması ve kredi kısıtlamalarının yol açtığı arz ve talep üzerindeki sınırlamalar durgunluğun artmasını artıran sebepler olmuştur. Bu arada enflasyon oranlarının bir ülkeden diğerine farklılık göstermesi ve farklı serbest politikaların uygulanıyor olması büyük ölçüde bu ülkelerde önceden var olan dengesizlik unsurlarının boyutlarının ve ücret katılıklarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

2.1.7 Yaşanan Bazı İyileşmeler

Ülkedeki istikrar politikaları iktisadi durumu bozmakla birlikte bazı alanlarda da olumlu bazı etkilerde bulunmuştur. Bulgaristan ve bölgede bulunan diğer ülkelerde 1992 yılından itibaren hem yapısal hem de konjonktürel iyileşmeler yaşanmıştır.

Konjonktürde görülebilen iyileşmelerin bir göstergesi olarak ülkedeki büyüme oranlarında 1992'nin 1991'e göre daha başarılı olunması söylenebilir.

Görülen iyileşmeler ihracata da duyarlı olarak artış gerçekleştirilmiş olup toplam ihracatın % 27'si OECD ülkelerine gerçekleştirilmiştir.

Ulusal ölçekli tahminlere göre Bulgaristan'da özel sektörün ekonomideki payı % 10'a ulaşmıştır. Özelleştirmenin en yoğun biçimde gerçekleştiği sektörler perakende ticaret ve inşaat faaliyetleridir. Özelleştirme sürecinin çok daha yavaş ilerlediği sanayi sektörü üzerinde özel sektöre ait iktisadi birimlerin de önemli katkıları bulunmaktadır.

Ekonomide uygulanan özelleştirmenin yanı sıra, iktisadi faaliyetlerin niteliğinde de kayda değer değişiklikler meydana gelmiştir. Henüz piyasa mekanizmasının tam olarak yerleştiği söylenemese de liberalleşmenin ve istikrar politikalarının neticesinde iktisadi karar birimlerinin, davranışlarını ticari bir düşünceye uyarlamaya başladıkları ve bunun da sosyalist ekonomiden kopmak gibi sorunları getirdiği söylenebilir. Böylece, özellikle yatırım ihtiyacı düşük olan ama buna karşılık hızlı gelir akışı sağlayan sektörler, kamu sanayii sektörü de dâhil olmak üzere özellikle gelişme göstermişlerdir.

Bu kat edilen mesafe ülke açısından önemli olmakla birlikte yeterli ve sona ermiş de değildir. Bu sebeple ülkenin ekonomik olarak büyümesinin ve istikrara kavuşmasının hala sağlam temellere dayanmakta olduğu aşikârdır.

2.1.8 Süregelen İstikrarsızlıkların Kaynakları

Geçiş sürecine yönelik tehditler, esas olarak makroekonomik dengelerin zayıflığından ve yeniden yapılanmanın uzun bir süreye olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Bulgaristan'da da Diğer Doğu Avrupa ülkelerine benzer biçimde yetersiz iç talep olgusunun süreklilik kazanma ihtimaline karşı, geriye büyümenin tek itici gücü olarak ihracat kalmaktadır. Gerçekten de OECD pazarında, AET pazarında ve en çok

da Almanya piyasasında gözle görülür gelişmeler olmuştur. Bununla birlikte diğer Doğu Avrupalı ülkelerle birlikte Bulgaristan'ın ihracat perspektifleri, Almanya ve Batı Avrupa'da görülen büyümeyi yakalayacak olan hırsı devam ettirmektir. Bulgaristan tarafından Batı Avrupa'ya ihraç edilen malların % 20'sinden fazlasını tarım-gıda ürünleri, % 10'undan fazlasını demir kökenli mallar ve % 10 ila % 20 arasında kalan bir kısmını da tekstil ürünleri oluşturmuştur.

Bütün bu durumlara içerideki toplumsal ve ekonomik istikrarsızlık risklerini de eklemek gerekmektedir. Örneğin zaman zaman dikkat çekici ölçülerde yükselen işsizliğe rağmen, planlama aşamasında dahi ekonomi üzerinde işsizlik baskılarını azaltacak yeni istihdam olanakları oluşturma konusunda hiçbir girişim yapılmadığı görülmüştür. 1994 yılına gelindiğinde devlet tarafından işsiz kalanlar için bütçeden pay ayrılmıştır. Bu zorunlu harcama da kuşkusuz ki zaten yeterince hassas durumda bulunan bütçe açığının artırmıştır.

Bu arada o dönemde enflasyonist baskıların artacağı da bekleniyordu. Her şeyden önce henüz hiçbir ülke ne fiyatları tam olarak serbest bırakmıştı ne de vergi sistemini modernleştirebilmişti. Buna ilave olarak çalışan kesim giderek reel gelirlerinin düşmesine karşı çıkmaktaydılar. Üretim seviyesinde meydana gelen yükselme işçilerin örgütlenme yeteneklerinin ve mücadele güçlerinin artmasına uygun koşullar oluşmasını sağlamıştır.

Bu istikrarsızlık unsurları sebebiyle hala yapılması gereken reformlar olduğu da açık açık görülmekteydi. O dönemde tüm Doğu Avrupa ülkelerinin gündeminde öncelik arz eden üç önemli sorun yer almaktaydı; özelleştirme, mali kesimde reform ve kamu sektöründe yönetimin karar alanının tanımlanması. Özelleştirme, teknik ve hukuki özelliklerinin karmaşık yapısı, yavaş işleyen bir süreç olması ve aynı zamanda başvurulabilecek ulusal sermaye kaynaklarının yetersiz olması sebebiyle yabancı sermayenin de davet edilmesini de gerektirir. Yatırıma yönelik sermaye akımı, toplumsal, politik ve ekonomik beklentilerin etkisi altındadır. Ayrıca güvenilir bir bankacılık sistemi ve oturmuş bir piyasa olmaksızın yapılan bir

özelleştirme tüm etkinliğini kaybedebilir. Bütün bunlara rağmen Bulgaristan'da özelleştirme amacıyla hisse senedi satışı yolu tercih edilmiştir.⁷⁵

Soğuk Savaş'ın bitiminden 1994 yılına kadar geçen süre içerisinde tüm Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da yaşanan asıl sorun özelleştirmeden de öte ister devlet mülkiyetinde isterse özel mülkiyette olsun işletmeleri rekabet ortamına sokabilmektir. Bu yaklaşımla da devlet mülkiyetindeki şirketlerin yönetiminin ve biraz daha geniş düşünülecek olursa sanayi politikasının modernleştirilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır.

1994 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da meydana gelen iktisadi büyüme, Batı Avrupa'daki gelişme düzeyini yakalama açısından ele alındığında oldukça yetersiz gözükmemektedir. Aynı yıl içerisindeki ekonomik koşullar ve gelecekte beklenen ulusal ve uluslararası iktisadi faaliyet çerçevesi dikkate alındığında arzu edilen büyüme düzeyine ulaşılması doğal olarak kolay olmayacaktır.

Mart 1994'te yaşanan döviz kuru krizi, reformların kontrolden çıkmasına sebep olmuştur. Levanın % 100 oranında devalüe edilmesi enflasyonu da yıllık ortalama % 90 seviyelerine taşımıştır. Hükümet ise bu duruma karşılık olarak sıkı para, mali ve gelir politikalarına ve fiyat kontrollerine başvurmuştur.

1994 yılının sonu ve 1995 yılının başlarında ekonomide denge yeniden sağlanmış ve enflasyon aşağı çekilirken temel faiz oranları da ortalama % 72'de tutunmuştur.

Daha sonraları hükümet tarafından elde edilen mali başarıların hızlandırılması istenmiş ve bu da felakete yol açmıştır. Nisan 1995'te başlatılan çalışmalar ile Ağustos 1995'te temel faiz oranlarının % 34'e düşürülmesi döviz kurları üzerindeki baskıyı artırmıştır. Eylül 1995'te tırmanışa geçen döviz kurları Merkez Bankasının müdahalesini de beraberinde getirmiştir. Ancak rezervlerin dayanamaması ve kısa sürede erimesi ile sonuçlanan bu çabaların yanında açılan

⁷⁵ E.Chaney, M.Fouquin, H. Delessy Dorvillius, J. Adda, D. Pianelli, H. Bonnaz, G. Lafay, D. Ünal Kesenci, M.A. Crosnier, A. Allard, D. De Laubier, M Drame, S. Guez, *Cep Üniversitesi-1994 Ekonomisi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 51-52.

kredilerin dörtte üçünün geri ödenmemesi bankacılık sistemini çökerterek bankalara hücumu başlatmıştır.

1997 yılının ilk iki ayı içerisinde leva-dolar kuru %503 artış göstermiştir. Buna paralel olarak 1997 Şubat ayı içerisinde zaman zaman %20 kur artışının gözlemlendiği günler olmuştur. 1993 ve 1994 yıllarında 25-50 leva aralığında olan 1\$ karşılığı 1994 ve 1996'da yaşanan krizlere bağlı olarak Şubat 1997'de 3000 leva seviyelerine kadar tırmanmıştır.

Merkez Bankası Şubat 1996'da temel faiz oranlarını yükseltme kararını aldığı anda artık çok geç kalınmış, 5 ay içerisinde oran beş kat artırılarak Eylül 1996'da % 300'e tırmanmıştır.

Bankalara hücum aynı zamanda hiperenflasyon baskılarını da yeniden gündeme getirmiş, Şubat 1997'de enflasyon % 242,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 14 bankanın iflası ile sonuçlanan bu dönemin ardından Mart 1997'den itibaren alınan radikal önlemler ve IMF'nin de desteği ile ekonomide denge yeniden sağlanmıştır.

Özellikle fiyatların serbest bırakıldığı 90'lı yıllarda ülkede karşılaşılan en büyük problemlerin başında yüksek enflasyon ve devalüasyon gelmektedir. Bulgaristan enflasyon yükselişi bakımından 1997'de dünya birincisi olmuştur. 1997 Şubatında yaşanan % 243 enflasyon sıkıntılarının boyutunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde döviz rezervi seviyelerinin yok denecek kadar düşük seviyelerde olması, buna karşın ülkenin yeniden toparlanabilmek için kaynak gereksinimi ve dış borç sorumluluklarının getirdiği ağır yük levanın sürekli olarak değer kaybetmesine yol açmıştır.

Yeni dış borç bulmakta zorlanan ve dış borç anapara ve faizlerini ödemekte zorlanan ülke 1990 Mart ayında moratoryum (borç erteleme) ilan etmiştir. Çoğu yabancı bankalara olmak üzere 1990 sonunda 10,6 milyar \$ olan dış borcun bu dönemde 1993 sonunda GSYİH'nın % 131 ihracatının % 328 ve ithalatının % 265'ine karşılık gelen 12,2 milyar \$ çıkması üzerine 1994 Temmuz ayında yapılan ısrarlı girişimlerin sonucunda Londra Kulübü ile yeni bir borç düzenleme anlaşması yapılmış ve borç uzun vadeye yayılmıştır. Alınan önlemler neticesinde 1994 ve 1996

sonunda dış borç 9,8 milyar \$'a düşmüştür. Bu gelişmede 1995 yılında Rus ticari bankalarına olan borcun iptal edilmesinin payı büyük olmuştur.

Ülkenin döviz rezervlerinin de son derece düşük olduğu göz önüne alındığında ilerleyen dönemlerde her yıl için 1,5-2 milyar \$'ı bulan dış borç ödemelerinin ekonomiye büyük yük getirmesi sürpriz olmayacak gibi görünmektedir.

1987 yılında GSYİH'nın % 11,4 olan sosyal harcamalar ve % 7,5 olan sağlık ve eğitim harcamaları normalde gelişmekte olan ülkelerde sırasıyla % 4,7 ve % 1,8 olan ortalamanın çok üzerinde iken geçiş süreciyle birlikte kesilmiştir. Tam istihdamın hüküm sürdüğü varsayılan ülkede işsiz oranı bir anda 1992'de % 15,3, 1993'te % 16,4'e tırmanmıştır. Müteakip yıllarda rakamsal olarak 1996'da % 10 düşüş gösteren işsizlik rakamlarının gerçeği yansıtmadığı, işsizlik yatırımları azaldığı için kayıtlı işsiz olmanın yararı bulunmaması sebebiyle işsizlerin bildirimde bulunmadığı düşünülebilir.

8,3 milyon nüfuslu ülkede 2,5 milyon emeklinin bulunuyor olması ve her 100 çalışanın aynı zamanda 84 emekliyi de sırtlıyor olması eski sistemlerden Bulgaristan'a miras kalan ve bütçe açıklarını artıran önemli bir durumdur.

Enflasyon, devalüasyon ve işsizlikle beraber gerçek ücretler büyük düşüşler göstermiştir. 1989-1995 döneminde kişi başı gelir % 50 azalmıştır. Bu arada elektrik, akaryakıt, ulaşım gibi temel giderler her ay katlanarak artar hale gelmiştir.

Kötü ekonomik koşullar sosyal göstergelerde de kendini göstermiştir. 1986-1990 döneminde 1000 doğumdan 15'inde görülen bebek ölümleri 1991-1994 döneminde % 16,2'ye yükselmiştir. Yıllık suç sayısı 1990'larla beraber 3 katına çıkmıştır.

Ülkedeki kötü gidişat sebebiyle 1997 yılının Ocak ayında halk sokağa dökülmüş ve halk ciddi bir açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkeler yaklaşık 30 milyon \$ tutarında nakdi yardım

ve aynı insani yardımda bulunmuş, Avrupa Birliği de 20 milyon ECU yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.

2.2 Bulgaristan Para Kurulu'nun Oluşturulması

Bulgaristan'ın Pazar Ekonomisine geçişinin ardından başarılı bir şekilde uygulanamayan reformlar neticesinde ülkede 1996 yılında ülkede bir ekonomik kriz baş göstermiştir. Mayıs 1996'da yaşanan bu mali krizin ertesinde bankalara ve para birimine olan güven yok olunca çok sayıda banka faaliyetlerini durdurarak Merkez Bankası kontrolüne geçmiş ya da iflas etmiştir. İthalat/İhracat ve iç pazar duraksamış, özel sektör büyük yara almış ve firmaların çoğu kapanmak zorunda kalmıştır. 1996 yılında uygulanmaya başlanan istikrar paketi krizin aşılması için bir etki gösterememiştir.⁷⁶

IMF'nin önerisi ile daha önce 1991'de Arjantin, 1992'de Estonya ve 1994'te Litvanya'da olduğu gibi bir Para Kurulu oluşturularak sistem düzeltilmeye çalışılmıştır. Kurul, milli paranın % 100 döviz karşılığı basılması ve sabit kur üzerinden dövizin milli para ile alım-satımı esasına dayanmaktadır. 01 Temmuz 1997'de resmen başlayan uygulama ile 1 Alman markı=1000 Bulgar levasına endekslenmiştir. IMF tarafından ekonomik bir istikrar programı uygulanması şartı ile 400 milyon SDR açılmış, 8 dilimlik söz konusu kredinin ilk dilimi olan 80 milyon SDR Ağustos 1997'de ödenmiştir.

Söz konusu anlaşma 11 Nisan 1997 tarihinde, 14 ay içerisinde verilmesi ön görülen 371,9 milyon SDR'lik bir anlaşma ile değiştirilmiş ve ayrıca hububat alımı için 107 milyon SDR'lik ilave bir kredi daha sağlanmıştır.

⁷⁶ Ayşe Oya Benli, *Bulgaristan Ülke Raporu*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları, Ankara: 2008, s.2.

Bulgaristan ile IMF arasında yapılan sözleşme çerçevesinde Temmuz 1997’de Para Kurulu oluşturulmuştur. Para Kurulunun hayata geçirilmesi ve levanın Alman markına endekslenmesiyle birlikte makroekonomik iyileşme yeniden hayata geçirilmiş, 1998 yılı ile birlikte büyüme tekrar kendini göstermeye başlamıştır. Leva, Ocak 1999’dan itibaren euro’ya endekslenmiştir.

Merkez Bankası döviz rezervinin toplam para arzının tamamını karşılaması gerekmektedir. Çünkü Para Kurulu uygulamaları kapsamında usul bunu öngörmektedir. Kredi büyümesi ve para arzı hususunda oldukça sıkı bir denetim söz konusudur. Buna paralel olarak ticari bankaların finanse edilmeleri ile kamuya borç verilmesi uygulamaları üzerinde de denetim oldukça sıkı bir şekilde uygulanmış ve bu sıkı denetim uygulamaları sayesinde 1997 yılı ortalama enflasyon Mart ayında % 2000 oranlarındayken 17 ay içerisinde tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Böylece 2002 ile 2006 yılları arasında yıllık enflasyon yüzde 5,3 oranında gerçekleşmiştir. Ortalama TÜFE 2006 yılı içerisinde yüzde 7,3 düzeyinde gözlenmiştir. Enflasyonda gözlenen bu yüzde 2’lik yükselmeye Ocak ayı içerisinde artırılan ÖTV oranları neden olmuştur.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin sonrasında Bulgaristan’da 1992-1997 yılları arasındaki ekonomik yapının gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁷⁷

GSYİH	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Reel GSYİH Artışı %	-7,3	-1,5	1,8	2,1	-10,9	-7,5
TÜFE %	82,0	72,8	96,2	62,0	123,0	1.082,6
İhracat (Milyon \$)	3.956	3.727	3.935	5.345	4.890	4.914
İthalat (Milyon \$)	4.169	4.612	3.952	5.224	4.703	4.518
Cari Denge (Milyon \$)	-361	-1.098	-32	-43	82	446
Dış Borç (Milyon \$)	12,4	12,2	9,8	10,3	9,8	10,1
Döviz Rezervi, (Milyon \$)	902	664	1.060	1.236	483	2.484
Döviz (Ort. \$ kuru)	23,3	27,6	54,2	67,1	177,9	1.717,3
Kayıtlı İşsiz %				11,1	12,5	13,7

Tablo-12

⁷⁷ The Economist Intelligence Unit, Bulgaria Country Report, Temmuz 2007.

2.3 Sektörler Bakımından Bulgaristan Ekonomisi

Sektörler açısından bakıldığında Bulgaristan geleneksel komünizme dayalı ekonomik yapısını 1990'lara kadar açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönem içerisinde sanayi % 50'nin üzerinde pay ile ekonominin lokomotifi kimliğini üstlenmişken geçiş döneminde daha önceleri önemsiz boyutlarda olan ticaret ve hizmetler sektörü de ön plana çıkmıştır.

Sosyalizm döneminde net maddi üretimde sektörlerin yüzde olarak payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁷⁸

	1965	1980	1985	1990
Tarım	29	19	13,3	14,2
Sanayi	49	51	59,9	56,8
İnşaat	8	9	9,9	9,1
Ulaştırma	4	8	7,6	9,4
Ticaret	8	10	6,9	8,6
Diğer	2	3	2,4	1,9

Tablo-13 Sosyalizm döneminde net maddi üretimde sektörlerin dağılımı.

Geçiş döneminin en büyük özelliğini hizmetler ve ticaret sektörlerinin öne çıkmasının yanında GSYİH içinde özel sektörün payının artışı olduğunu belirtmek gerekir. Yalnızca 1992 ile 1995 yılları arasında geçen 5 yıl gibi çok kısa bir süre zarfında özel sektörün GSYİH içindeki payı % 60'a yaklaşmıştır.

İhracatta ise enerji hariç aynı sıralama kimya, gıda, makine, demirli metalürji, elektrik elektronik, tekstil ve hazır giyim ön plana çıkmaktadır.

⁷⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Haziran 1998.

2.3.1 İmalat Sanayii

Bulgaristan üretim sanayiinde; tekstil, ağaç işleme, dericilik ve gıda işleme sektörleri başta olmak üzere, Sovyetler Birliği'nin de desteği ile 2'nci Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayileşmede metalürji, makine yapımı ve kimyasal üretim öncelik kazanmıştır. Üretilen malların Sovyetler Birliğine satılması karşılığında alınan SSCB'ye ihraç edilen bu ürünler karşılığında sağlanan hammaddeler sayesinde ağır sanayi gelişiminde de hızlı bir atılım yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda 1990-1996 yılları arasında alt sektörlerin toplam sanayi içerisindeki payı verilmiştir.⁷⁹

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kimya	12,1	12,8	19,8	19,2	22,5	25,9	25,6
Gıda İşleme	23,3	27,1	25,1	21,2	21,6	20,4	20,8
Makine Müh.	17,3	16,6	11,1	10,0	10,2	10,4	9,1
Enerji	4,6	5,4	8,6	10,2	9,3	7,5	8,1
Demirli Metalurji	3,1	2,2	4,2	5,6	6,1	6,6	5,9
Elk., Elektronik	12,6	9,2	6,0	6,2	4,9	4,9	4,9
Demirsiz Metalurj	2,2	2,0	4,0	5,2	4,1	5,0	6,0
Tekstil ve Örne	5,7	5,3	4,1	3,9	3,7	3,5	3,5
Orman Ürünleri	2,7	2,7	2,7	2,7	3,2	2,7	3,1
İnş. Malzemeleri	3,3	2,7	2,9	2,9	2,9	2,9	2,6
Kömür İstihraç	1,2	1,2	2,7	3,2	2,4	1,9	1,9
Hazır Giyim	2,8	2,9	1,5	1,5	1,8	1,4	1,8
Cam ve Seramik	1,0	1,0	1,0	1,3	1,5	1,4	1,8
Kağıt	1,0	1,0	2,0	1,4	1,4	1,8	2,0
Deri ve Ayakkabı	1,6	1,7	1,2	1,3	1,3	1,3	1,5
Basım Yayımları	0,6	0,8	0,4	1,1	1,3	1,1	1,0
Petrol İstihraç	0	0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1

Tablo-14

⁷⁹ Yabancı Sermaye Ajansı (YSA).

2.3.2 Tarım

Bulgaristan, topraklarının % 62'sine karşılık gelen yaklaşık 6,2 milyon hektar tarıma elverişli alana sahiptir. Bu miktarın büyük bölümü kolektif çiftlikler tarafından işlenip, üretimin % 90'a yakın bölümü 300 büyük tarımsal sanayi tesisi tarafından gerçekleştirilirken, kolektif tarımdan özel çiftliklere geçiş karışık ve uzun olmuş ve yanlış yönlendirilmiş, sonuçta gerek tarımsal gerek hayvansal üretimde ve kapasite kullanımında büyük düşüşler yaşanmıştır.

Yine de tarım sektörü GSYİH'nın % 12'sini gerçekleştirmekte, çalışanların yaklaşık dörtte biri tarımda istihdam edilmektedir. Gıda işleme sanayiinin de sanayi üretimi içindeki payı % 20,8 olması sektörün önemini ortaya koymaktadır.

Bulgaristan tarımının en önemli ürünleri sırasıyla dünyaca ünlü tütün ve şarap üretimi için üzüm ve hububatlar, buğday, mısır, şeker pancarı, ayçiçeği ve patates oluşturmaktadır.

2.3.3 Enerji

Bulgaristan, nispeten düşük kaliteli olmakla birlikte büyük linyit rezervlerine sahiptir. Taşkömürü ve antrasit kömür rezervleri yetersiz seviyededir. Metalurji sektörünün ihtiyaçlarının karşılanması ve enerji üretiminin sürdürülebilmesi maksadıyla kömür ithal edilmektedir.

Enerji ihtiyacının önemli bir bölümü kurulu bir nükleer santral aracılığı ile sağlanmaktadır. Doğalgaz ve petrol ihtiyacının % 90'dan fazlası ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

2.4 DIŞ TİCARET

Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk 10 yılı içerisinde Bulgaristan ekonomisinin genel görünümü ve yaşanan gelişmeler ve ülke üzerindeki etkilerinden bahsedilecektir.

2.4.1 Dış Ticaretin Genel Durumu

Dış ticaret Bulgaristan ekonomisi açısından çok büyük önem arz etmektedir. Dış ticarete 120-130 firmanın faaliyet gösterdiği devlet tekeli yapı ancak 1989 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. Döviz kısıtlamalarının kaldırılması ve dış ticaret işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamaların 1991 yılına kadar uzanmasına ve dış ticaretinin bağımlı olduğu COMECON'la ticaretin yıkılmasına karşın Bulgar dış ticareti son yıllarda önemli başarılar göstermiştir.

Dış ticaret hacmi toplam GSMH'nın neredeyse tamamına tekabül etmektedir. Sektörlerin hemen hepsi dış ticarete yönelik olup bu arada kamyon, daktilo, elektronik cihazlar, saat, sigara gibi ürünlerde üretimin % 70'i ihracata yöneliktir.

Bulgar dış ticaretinin 1992-1997 yılları arasındaki gelişimini gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İhracat	3.956	3.727	3.935	5.345	4.890	4.914
İthalat	4.169	4.162	3.952	5.224	5.074	4.886
Hacim	8.125	8.339	7.887	10.569	9.904	9.800

Denge	-213	-885	-17	121	-184	28
-------	------	------	-----	-----	------	----

Tablo-15 Bulgaristan Dış Ticareti (Milyon \$)⁸⁰

Tabloda da görüldüğü üzere Bulgar dış ticareti yaklaşık 10 milyar \$ düzeyinde oturmuş olup genel olarak bakıldığında bir dengeden söz etmek mümkündür.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Doğu Bloku'nun çözülmesine ve yeni pazarların bulunmamasına bağlı olarak dış ticaret hacminde düşüş ve dış ticaret açığında da artış söz konusudur. 1994 Mart ayında yaşanan büyük devalüasyon ve müteakip devalüasyonların ardından ihracat mallarının fiyat rekabetinin artmasına bağlı olarak bir sonraki yıl ihracat % 36 artış göstermiş, ithalatın da benzer oranlarda artması ile GSYİH da dış ticarete bağlı olarak yükselmiştir.

Ülke grupları açısından bakıldığında Bulgaristan dış ticaretinin yön değiştirdiği ve başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere OECD ülkelerinin paylarının hızla arttığı gözlenirken Doğu Bloku ülkelerinin paylarının ise azaldığı görülmüştür.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1996 ve 1997 yıllarının rakamlarına bakıldığında Avrupa Birliği ülkelerinin Bulgaristan ihracatı içerisindeki payları % 40, ithalat içerisindeki payları ise % 37 civarındadır. Bu gelişmede Bulgaristan'ın AB'ye ikinci evrede adaylar içerisinde sayılmasının rolü büyüktür. Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında İtalya ve Almanya gerek ihracatta gerekse ithalatta birinci ve ikinci sırayı alırlarken Yunanistan'ın iki yönlü ticarete de üçüncü sırayı alması dikkat çekicidir.

Buna karşın ülke bazında ithalatta büyük bir farkla ilk, ihracatta ise dördüncü sırayı alan Rusya Federasyonu ile önemli ülke gruplarından Yugoslavya, Makedonya ve Romanya'nın yer aldığı Balkan ülkelerinin paylarının da gittikçe azaldığı görülmektedir.

⁸⁰ Bulgaristan Devlet İstatistik Enstitüsü Verileri.

Bulgaristan 17 Temmuz 1998'de AB üyesi olamayan Avrupa ülkeleri tarafından kurulmuş olan Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) üyeliğine girmiştir. 1999 yılının başından itibaren üye diğer ülkelerle dış ticarete liberalizasyon beklentisi CEFTA ile ticaretin artmasına sebep olmuştur.

Dış ticarete Soğuk Savaş sonrası büyük ölçüde serbestiyi sağlayan Bulgaristan'da dış ticaret de bozulan genel ekonomik dengelerden nasibini almıştır. 1996 yılı ortalarında rezervlerin çok düşük seviyeye inmesi üzerine ithalata % 5 oranında konan geçici ilave vergi ile özellikle tüketim ve ara malları ithalatı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Bu arada ülkede kıtlık tehlikesine karşı bir önlem olarak belirli tarımsal ürünlere ihracat yasaklamaları uygulamaları sürdürülmüştür.

Para Kurulu'nun kurulması ve mali sisteme güvenin sağlanması üzerine Temmuz 1997'de ithalatın yaklaşık yarısına uygulanan % 5 oranındaki geçici vergi 2000 yılında kaldırılmak üzere % 4'e düşürülmüş, ihracat yasaklamaları yerine 1997 sonunda kaldırılan geçici % 15 ihracat vergisi uygulamasına başlanmıştır.

Ülke Grupları	1996	Genel %	1997	Genel %
AVRUPA BİRLİĞİ	1780,3	35,1	1823,1	37,3
Federal Almanya	575,1	11,3	563,2	11,5
İtalya	318,7	6,3	347,1	7,1
Yunanistan	196,1	3,9	206,4	4,2
Fransa	162,7	3,2	156,5	3,2
İngiltere	105,1	2,1	126,9	2,6
Avusturya	123,2	2,4	118,0	2,4
Hollanda	91,4	1,8	91,0	1,9
Belçika	59,3	1,2	60,5	1,2
EFTA	86,4	1,7	86,8	1,8
OECD Diğer	275,4	5,4	343,8	7,0
ABD	111,7	2,2	181,2	3,7

Türkiye	96,0	1,9	101,6	2,1
BALKAN ÜLKELERİ	163,3	3,2	95,2	1,9
CEFTA	159,9	3,2	231,7	4,7
Rusya Federasyonu	1694,2	33,4	1374,8	28,1
Ukrayna	122,4	2,4	176,6	3,6
DİĞER ÜLKELER	742,3	14,6	697,1	14,3
TOPLAM İTHALAT	5074,0	100,0	4885,8	100,0

Tablo-16 Ülke Grupları İtibariyle İthalat (Milyon \$)⁸¹

Bulgaristan 17 Temmuz 1998’de AB üyesi olamayan Avrupa ülkeleri tarafından kurulmuş olan Orta Avrupa Serbest Ticaret anlaşması (CEFTA) üyeliğine girmiştir. 1999 yılının başından itibaren üye diğer ülkelerle dış ticarete liberalizasyon beklentisi CEFTA ile ticaretin artmasına sebep olmuştur.

Ülke Grupları	1996	Genel %	1997	Genel %
AVRUPA BİRLİĞİ	1912,5	39,1	2128,7	43,3
İtalya	493,1	10,1	575,1	11,7
Federal Almanya	442,1	9,0	468,1	9,5
Yunanistan	347,6	7,1	405,9	8,3
Fransa	127,0	2,6	132,3	2,7
İngiltere	140,9	2,9	130,6	2,7
İspanya	111,3	2,3	129,4	2,6
Belçika	72,8	1,5	76,2	1,6
Hollanda	77,8	1,6	75,4	1,5
Avusturya	50,3	1,0	54,0	1,1
EFTA	49,5	1,0	44,3	0,9
OECD Diğer	554,0	11,3	661,7	13,5
Türkiye	384,3	7,9	442,3	9,0
ABD	113,1	2,3	128,8	2,6

⁸¹ Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası (BMB).

Kanada	27,3	0,6	46,2	0,9
BALKAN ÜLKELERİ	514,2	10,5	291,9	5,9
Yugoslavya	231,5	4,7	124,6	2,5
Makedonya	148,6	3,0	98,2	2,0
Romanya	75,4	1,5	28,5	0,6
CEFTA	94,8	1,9	137,1	2,8
Rusya Federasyonu	480,1	9,8	391,8	8,0
Ukrayna	166,3	3,4	146,5	3,0
Moldova	101,1	2,1	99,9	2,0
DİĞER ÜLKELER	815,4	16,7	769,2	15,7
TOPLAM İHRACAT	4890,2	100,0	4913,9	100,0

Tablo-17 Bulgaristan'ın Ülke Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon \$)⁸²

İthalatın üçte birinden fazla bir bölümünü mineral yakıtlar olarak gerçekleştiren Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı diğer sektörler arasında çeşitli makine ve taşıt araçları, tekstil, deri, konfeksiyon ürünleri, kimya, plastik ürünleri, tarım ürünleri ile çeşitli maden ve metaller ile ormancılık ürünleri sayılabilir.

Bulgaristan'ın 1996 ve 1997 yıllarında mal grupları açısından ithalat ve ihracat durumları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Mal Grubu	1996	Genel %	1997	Genel %
Mineraller, Yakıt Ürünleri	1945,8	38,3	1797,1	36,8
GTİP27 Mineral Yakıtlar	1711,3	33,7	1492,3	30,5
GTİP26 Maden cev., cüruf, külleri	115,4	2,3	156,2	3,2
Kimya Plastik Ürünleri	637,1	12,6	593,3	12,1
GTİP39 Plastik ve Mamül	115,2	2,3	103,4	2,1
GTİP29 Organik Kim. Mamül	100,2	2,0	95,8	2,0
GTİP28 Kimya San. Ürünleri	80,2	1,6	89,1	1,8

⁸² Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası (BMB).

GTİP30 Eczacılık Ürünleri	73,2	1,4	79,1	1,6
GTİP38 Muhtelif Kimya Ürünleri	86,2	1,7	68,3	1,4
Tekstil, Deri, Konfeksiyon	598,0	11,8	706,3	14,5
GTİP52 Pamuk	93,5	1,8	124,0	2,5
GTİP55 Sentetik, Suni Elyaf	103,9	2,0	108,6	2,2
Tarım Ürünleri	402,8	7,9	428,5	8,8
GTİP17 Şeker ve Şekerci Mam.	100,0	2,0	100,9	2,1
GTİP10 Hububatlar	87,9	1,7	88,4	1,8
Makine, Taşımacılık	991,7	19,5	859,3	17,6
GTİP84 Nük.Reak., Isıtıcı, Mak.Prç.	414,1	8,2	439,7	9,0
GTİP85 Elektrik Makineleri	208,8	4,1	181,6	3,7
GTİP87 Otomobil, Traktör	159,0	3,1	120,5	2,5
GTİP90 Optik alet ve cihazlar	90,0	1,8	77,3	1,6
Maden, Metaller	272,8	5,4	299,2	6,1
GTİP72 Demir, çelik ve ürünleri	97,8	1,9	1,37	2,1
GTİP73 Demir, çelikten eşyalar	53,8	1,1	68,0	1,4
GTİP46 Alüminyum ve ürünleri	63,4	1,2	67,6	1,4
Ormancılık, kağıtçılık ve cam ürünleri	225,8	4,4	202,0	4,1
GTİP48 Kağıt, kağıtçılık ürünleri	12,6	2,4	99,6	2,0
TOPLAM İTHALAT (cif)	5074,0	100,0	4885,8	100,0

Tablo-18 Bulgaristan'ın Mal Gruplarına Göre İthalat Durumu (Milyon \$)

Mal Grubu	1996	Genel %	1997	Genel %
Maden, Metal ürünleri	867,3	17,7	1046,2	21,3
GTİP72 Demir-Çelik ve mamulleri	365,7	7,5	503,7	10,3
GTİP74 Bakır ve mamulleri	262,8	5,4	284,1	5,8
GTİP79 Kalay ve mamulleri	65,8	1,3	79,6	1,6
GTİP73 Demir-çelikten eşya	73,9	1,5	63,9	1,3
Kimya, Plastik ürünleri	976,2	20,0	911,4	18,5
GTİP29 Organik Kimya ürünleri	145,0	3,0	185,4	3,8
GTİP31 Gübreler	272,4	5,6	172,3	3,5
GTİP39 Plastik ve mamulleri	123,9	2,5	123,0	2,5
GTİP30 Eczacılık ürünleri	99,7	2,0	120,9	2,5
GTİP28 Kimya San. Ürünleri	128,9	2,6	117,2	2,4
GTİP33 Uçucu Yağlar, parfümeri	93,4	1,9	94,1	1,9
Tekstil, Deri, Konfeksiyon	720,3	14,7	797,8	16,2
GTİP62 Örülmemiş giyim eşyası	174,5	3,6	221,2	4,5

GTİP61 Örne giyim eşyası	104,4	2,1	128,6	2,6
GTİP64 Deri ürünleri (ayakkabı)	111,8	2,3	120,7	2,5
GTİP55 Sentetik, suni lifler	48,6	1,0	54,6	1,1
Tarım ürünleri	915,7	18,7	699,3	14,2
GTİP24 Tütün ve mamul	256,2	5,2	164,6	3,3
GTİP22 Alkollü, alkolsüz içkiler	182,6	3,7	145,0	3,0
GTİP20 Sebze, meyve, bitkisel ürünler	72,8	1,5	67,1	1,4
Makine, Taşımacılık	742,1	15,2	718,7	14,6
GTİP84 Nükleer reak., ısıt. yd.prç.	296,4	6,1	262,0	5,3
GTİP85 Elektrik makineleri	190,3	3,9	178,7	3,6
GTİP89 Deniz ve nehir taşımacılığı	81,7	1,7	75,8	1,5
Mineral ürünler ve yakıtlar	442,0	9,0	501,2	10,2
GTİP27 Fuel-oil, diğer yakıtlar	318,1	6,5	374,7	7,6
GTİP25 Tuz, kükürt, kireç, çimento	73,5	1,5	74,9	1,5
Ormancılık, kağıtçılık, cam ürünleri	226,6	4,6	239,2	4,9
GTİP44 Orman, orman ürünleri	77,6	1,6	81,2	1,7
TOPLAM İHRACAT (fob)	4890,2	100,0	4913,9	100,0

Tablo-19 Bulgaristan'ın Mal Gruplarına Göre İhracat Durumu (Milyon \$)⁸³

Tablo-19'da da görüldüğü üzere ihracatta mal grupları; maden metal ürünleri, kimya ürünleri, tekstil, konfeksiyon ürünleri, tarım ürünleri, makine ve ulaştırma ekipmanı, mineral ürünler ve yakıtlar ile ormancılık ürünleri şeklinde sıralanmıştır.

2.4.2 Bulgaristan Dış Ticaret Uygulamaları

Bulgaristan, geçiş döneminde imzaladığı bazı anlaşmalar ile dış ticaretinin yeni esaslarını belirlemiştir.

⁸³ Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası (BMB).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dış ticarete devlet firmalarının tekeli kaldırılmıştır.

Bulgaristan Aralık 1996'dan günümüze kadar Dünya Ticaret Örgütü'ne üyedir ve Temmuz 1996 tarihli Wassenar Anlaşması'nın kurucu üyelerindendir.

1998 yılı Bulgaristan dış ticaret rejimi 30 Kasım 1997 tarih ve 126 sayılı Resmi Gazete ile duyurulan 493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle düzenlenmiş ve dış ticarete istenilen izin ve getirilen kısıtlamalar önemli ölçüde azaltılmıştır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan anlaşma kapsamında 1997 yılı Temmuz ayında Para Kurulunun oluşturulması ve Leva'nın Alman Markına endekslenmesiyle beraber ülkede makroekonomik istikrar yeniden sağlanmış ve 1998'den sonra ekonomik büyüme hız kazanmıştır.⁸⁴

2.4.3 İthalat Düzenlemeleri

Canlı hayvan, et ve süt ürünleri, buğday, arpa, mısır, pirinç, un, ayçiçeği tohumu ve yağı, hayvan yemi, şeker, tütün ve tütün ürünleri, bira, şarap ve alkollü içkiler, taş ve kok kömürü, sıvı yakıt ve yağlar, metaller ve metal alaşımları ve ürünleri ile ekmek mayasının dâhil olduğu bazı ürünlerin ithalatı kayda tabidir.

Kıymetli metaller, genel anestezi ve psikoterapik maddeler ve bunların üretimi için kullanılan kontrole tabi kimyasallar, uyuşturucu ve uyuşturucu imali için kullanılan maddeler, bazı kimyasal ürünler, nükleer madde ve ekipmanlar, mühendislik, inşaat vb. sivil kullanım için patlayıcı maddeler, av ve spor silahları, gaz silahları, koruma altındaki bitki ve hayvan türleri, bitki koruma maddeleri, şişelenmemiş alkollü içkiler, doğalgaz, asbest gibi 16 kalem ürünün ithalatı özel izine tabidir.

⁸⁴ Gebze Ticaret Odası, *Bulgaristan Ülke Raporu*, Kocaeli:2015.

Çevre izleme ve analiz ekipmanları, hava ve su kirliliğini önleme ekipmanları, ozon dostu madde ve ekipmanlar, güneş, rüzgâr, bio ve jeotermal enerjisinden yararlanmayı sağlayan ekipmanlar, çöp arıtma ekipmanları, nükleer güvenliği artırıcı ekipmanlar, bazı tarım makineleri ve traktörler, tıbbi ekipman ve cihazların önemli parçaları, ilaç üretimi için malzeme vb. ürünlerin ithalinde gümrük muafiyeti uygulanmaktadır.

Yine bazı tarım ilaçları ile tarım makineleri yedek parçaları gibi ürünlerin ithalinde geçici olarak vergiden muaf ithal kotaları uygulanmaktadır.

Ozon tabakasına zarar veren freon içeren maddeler, freon 12 ve 11 içeren havalandırma, soğutma vb. cihazların ithali yasaktır.

AB ile imzalanan ve gümrük vergilerinin kademeli olarak düşürülmesini öngören anlaşma gereği birçok üründe AB ülkelerine karşı gümrüklerde indirimle gidilmiş ve hatta bazılarında kaldırılmıştır. Aynı şekilde benzer veya çoğunlukla aynı tavizler EFTA ile yapılan anlaşmalar gereği bu ülkelere de verilmiştir.

Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması gereği bu ülkelere 1996'dan günümüze kadar gümrük indirimleri uygulanırken Slovenya ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 1997'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

2.4.4 İhracat Düzenlemeleri

Et, süt ürünleri, üzüm, buğday, arpa, mısır, un, ayçiçeği tohumu ve yağı, şeker, kepek, şarap ve alkollü içkiler, tütün ve tütün mamulleri, taş ve kok kömürü, sıvı yakıtlar, ilaç tekstil malzemeleri ve ürünleri, metaller, CD Roma yüklenmiş bilgisayar programları, ses ve görüntü kasetleri vb. ürünlerin ihracatı kayda tabidir.

Kıymetli metaller, genel anestezi ve psikoterapik maddeler ve bunların üretimi için kullanılan kontrole tabi kimyasallar, nükleer madde ve ekipmanlar, sivil kullanım için patlayıcı maddeler, av ve spor silahları, gaz silahları, işlenmemiş ağaç, metal kırıntıları, canlı hayvan, bitki tohumları gibi 12 kalem malın ihracatı özel izine tabidir.

Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ABD ve Kanada'ya tekstil ürünleri ihracatında kota uygulaması söz konusudur.

İnsan kan ve plazması, bağış olarak alınan ürünler, işlenmemiş tütün, maden vb. bazı ürünlerin ihracatı yasaklanmış durumdadır.

İhraç ürünlerine gümrük vergisi uygulanmamaktadır.

2.4.5 Dış Ticarete İstenen Belgeler

- a. Menşe Şehadetnamesi,
- b. Ticari Fatura
- c. Sigorta Faturası
- ç. Konşimento
- d. Ambalaj Listesi

Bazı durumlarda gümrük temizleme ücretleri ödendi makbuzu, sağlık karnesi (ürüne bağlı olarak) ve ithalat/ihracat sertifikası talep edilir.

İthalatın AB'den olması halinde Ortaklık Anlaşması çerçevesinde gümrük oranları düşürülen mallar için EUR1 belgesi, sevkiyatın 5.110 ECU değerinden az olması halinde ise EUR2 belgesinin de birlikte ibrazı gereklidir.

1995 tarihli Fiyatlara Dair Kanun ile etiketlerde; nitelik, miktar, içindekiler, sertifika veriliş tarihi, depolama koşulları (taşıma, kullanım veya bakım) bilgilerinin bulunması gereklidir. Ürünün üzerinde üretim, son kullanma tarihleri ve garanti sürelerinin mutlaka bulunması ve tüm bilgilerinin Bulgarca yazılı olması gerekmektedir.

2.4.6 Standartlar

Bulgar Standardizasyon ve Metroloji Komitesi (SMK) milli standartları belirlemek için yetkili kurumdur. Bazı durumlarda ise ürün ve sektörel-spesifik standartları ilgili bakanlıklar tarafından belirlenebilir. Ülke Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) ve Uluslararası Elektroteknik Komisyon (IEC) üyesi olup milli standartlarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. SMK ve ilgili bakanlıklar ürünlerin standartlara uygunluğu konusunda test ve sertifikasyonla da yükümlüdürler.

Komite ilaç gıda ve telekomünikasyon ekipmanında tek yetkili kurum durumundadır. Sağlık Bakanlığı'na bağlı İlaç Ürünleri Milli Enstitüsü ilaç için yetkili kılınmış iken gıda ürünlerinde Tarım ve Sağlık Bakanlıkları ile Komite yetki paylaşımına gitmişlerdir. Komite telekomünikasyon ürünlerinin elektrik güvenlik ve fonksiyonel özelliklerini onaylar iken Posta ve Telekomünikasyon Komitesi'nin de ürün tipi ile ilgili onayı gerekmektedir.⁸⁵

Standartlar Enstitüsü bünyesindeki Sertifikasyon ve Kalite Kontrol Bölümü, tüm kalite test ve sertifikasyon işlemlerini yürütür. Bölüm bu işlemler için başvurunun yanında, Bulgarca tercüme, ilgili ülke test otoritesinin onayının sertifikası ve test protokolünü açıklayan bir sertifika talep etmektedir. Tüm test ve sertifikasyon işlemleri asgari 2 ay sürmektedir.

⁸⁵ TC Ekonomi Bakanlığı Sofya Ticaret Müşavirliği, *144 Soruda Bulgaristan'a Ticaret ve Yatırım Rehberi*, Ankara: 2016.

2.4.7 Serbest Bölgeler

Bulgaristan'da Vidin, Ruscuk, Burgaz, Svilengrad, Filibe, Petrich ve Dragoman olmak üzere (her biri 4, 7, 8, 9 no.lu uluslararası taşımacılık koridorunda yer alan) 7 serbest bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerden Filibe içte (fuvar alanı) ve Petrich Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya sınırında yer alırken, diğerleri kıyı şeridinde yer almaktadır. Burgaz Serbest Bölgesi en geniş antrepo ve özellikle otomotiv sanayi için dağıtım tesislerine sahip olarak çok sayıda yabancı yatırımcıya hizmet vermektedir.

Depolama, işleme, üretim ya da re-export amacıyla serbest bölgelere sunulan mallara KDV ve gümrük vergisi uygulanmamaktadır, konvertibl döviz kullanımı serbesttir, bölge dışına kâr aktarılmasına herhangi bir kısıtlama uygulanmamaktadır, serbest bölgeler gelişmiş demiryolları ile örülmüştür ve işgücü oldukça kalifiye olmakla birlikte işçi ücretleri oldukça düşüktür ve devlet tarafından sağlanan birtakım avantajlar bulunmaktadır.⁸⁶

2.5 Bulgaristan'da Yabancı Sermaye

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Bulgaristan'da serbest pazar ve çoğulcu demokrasiye geçiş yolunda bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 1990 yılı ile başlayan gelişmeler çerçevesinde yabancı sermaye ve ayrılmaz bir parçası olarak özelleştirme çabaları öncelikle yeni ekonomik ve siyasi düzenin gerekleri olarak ortaya çıkmıştır. Bozulan ekonomik yapının da etkisi ile 1990 ve 1991 yıllarındaki siyasi kurumların oluşturulması çalışmalarının ardından 1992 yılında bu kez öncelikle 1947-1962 döneminde kamulaştırılan malların sahiplerine iadesi ve

⁸⁶ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.121.

özelleştirme kanunları ve ardından Yabancı Yatırımların Korunması ve Teşviki Kanunu kabul edilerek yeni yapılanmanın hukuki dayanakları oluşturulmuştur. Ancak 1992 ve 1996 yılları arasındaki dönem, yabancı sermayenin ülkeye tedirginlikle baktığı ve oldukça sınırlı sayıda yatırımların gerçekleştirildiği dönem olmuştur. Söz konusu beş yıllık dönem itibarıyla yalnızca 1994 ve 1996 yıllarında yıllık yabancı sermaye izinleri 200 milyon doları aşabilmiştir. 1997 yılı ise yabancı sermaye istatistiklerinin büyük bir değişime uğrayarak yatırımların hızla tırmanışa geçtiği ve yıllık 636 milyon \$ ile o güne kadarki Bulgaristan'a yapılan tüm yabancı yatırımlara (766 milyon \$) yakın izin alındığı yıl olarak diğer yıllardan ayrılmıştır.

1996 Mayıs ayında başlayarak mali ve para piyasalarını alt üst eden, döviz rezervlerinin erimesine, kurların anormal şekilde artışına yol açarak bankacılık sisteminin çökme noktasına gelmesine ve hiperenflasyonu ülke gündemine taşıyarak sosyal çalkantılara neden olan krizin, alınan sert önlemler ve Avrupa Birliği, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa Birliği'nin desteği ile nihayet Mart 1997'den itibaren kontrol altına alınması ve ekonominin yeniden rayına oturtulmasının yabancı sermayedeki bu sıçramanın ardındaki itici güç olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim 1996'da GSYİH'nin %10,9 küçülmesi ve ekonomideki daralmanın alınan tüm önlemlere karşın 1997'de de -%7,5 ile devam etmesi Bulgaristan'ın önüne çıkış için başka seçenek bırakmamıştır. Kaynakları kıt ancak rejim değişikliği sonrası yeniden yapılanma için ihtiyaçları bir o kadar çok olan Bulgaristan, üretimi yeniden artırmak ve kalkınmayı gerçekleştirmek için bir taraftan dış kredi bulmak, diğer taraftan da yabancı yatırımların artmasını sağlamaya mecbur kalmıştır.

Bunlardan ilk şart olan dış kredi IMF, EBRD gibi uluslararası finans çevrelerinin desteği ile sağlanmıştır. Öyle ki 1994'ten itibaren Bulgaristan'da yatırımlara başlayan EBRD toplam yatırımlarda yedinci olan konumunu 1997'de üçüncü büyük ve genel olarak yedinci büyük yatırımcı sıfatına taşımıştır. Bu arada Avrupa Birliği'nin 1997 Aralık ayında gerçekleştirdiği ve genişleme sürecinin belirlendiği Lüksemburg zirvesi sonucunda Bulgaristan'ın AB'ne ikinci aşamada aday olabilecek ülkeler arasında telaffuz etmesi ve eski Doğu Bloku ülkelerinde

geçiş dönemi boyunca destek sağlamak amacıyla uygulanmakta olduğu PHARE programı çerçevesinde mali kaynak sağlamanın altı çizilmelidir.

Diğer şart olarak, yerli girişimciler tarafından gerçekleştirilemeyen yatırımların yabancı girişimciler tarafından gerçekleştirilebilmesi için var olan hukuki altyapıda iyileştirici düzenlemelere gidilmiştir.

Bu amaçla özelleştirme çalışmalarına hız verilmiş ve büyük ölçekli şirketlerin özelleştirilmesi amacıyla aracı danışmanlık kurumları kullanma kararı alınmıştır. Nisan 1998'e kadar Kremikovtsi Demir-Çelik Fabrikaları, Bulgar Telekom, Balkan Havayolları ve Neftochim petrokimya tesisleri, Varna, Burgaz ve Vidin'deki bazı tersaneler dâhil 31 büyük ölçekli şirketin özelleştirilmesi için dünyanın önde gelen aracı kurumları ile sözleşmeler imzalanmışken 51 yeni şirketin özelleştirilmesi için aracı kurumlardan teklifler alınmıştır.

Diğer taraftan 24 Ekim 1997 tarihli ve 97 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanarak yürürlüğe giren yeni Yabancı Yatırımlar Kanunu ile mevzuatta yabancı yatırımcılar lehine teşvik eder nitelikte değişiklikler yapılmış ve benzer şekilde Menkul Kıymetler Borsası hemen hemen aynı tarihlerde 22 Ekim 1997'de yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Yapılan tüm bu düzenlemelere rağmen 1997 sonu itibarıyla toplam 1.402 milyar \$ ile Bulgaristan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri içinde yabancı sermaye yatırımları açısından en gerideki ülke olarak göze çarpmıştır.

Bulgaristan'ın Türkiye ile Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki ilişkilerine değinecek olursak, 1989'dan önceki dönem ile karşılaştırıldığında daha sorunsuz olduğu görülmektedir. Özellikle iki ülke arasındaki en temel mesele olan Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa uygulanan baskıların Jivkov devrildikten sonra kaldırılması iki ülke arasındaki krizin çözülmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra NATO'ya üye olmak isteyen bir Bulgaristan'ın hâlihazırda NATO üyesi olan Türkiye ile iyi komşuluk ilişkisi içerisine girmesi gerekliydi. Yine aynı dönemde

Batı ile entegrasyon siyasetiyle ilişkili olarak Bulgaristan karar alıcıları Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda hassasiyet göstermişlerdir.⁸⁷

2.5.1 Ülkeler ve Sektörler İtibariyle Yabancı Sermaye

1997 yılı sonu itibariyle Bulgaristan'da en büyük yabancı yatırımcı olarak Belçika ilk sırayı alırken Almanya çok az bir farkla ikinci durumdadır. Her iki ülkenin de payları yaklaşık olarak % 20 civarında olup daha sonra gelen ABD, Hollanda ve İsviçre'nin yaklaşık 3-4 katının üzerindedir.

1992 ile 1997 yılları arasında kayda değer bir yatırımı bulunmayan Belçika 1997 yılında yaptığı ani bir sıçrama ile ve toplam yatırımının % 95,9'unu gerçekleştirerek birinci sıraya yerleşmiştir. Belçikalı Solvay grubunun cam sanayiine ve Union Miniere'nin bakır rafinerisine yaptığı yatırımlar bu sonucun oluşmasında etkili olmuşlardır.⁸⁸

En büyük yatırımcı ülkelerin diğer belirgin özellikleri arasında; yatırımların büyük bir çeşitlilik göstermesi, ilk beş ülkenin dışında diğer ülkelerin tamamının rının % 5'in altında olması, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın yine 1997'de gerçekleştirdiği ve söz konusu yılın yatırımları içerisinde üçüncü sıraya kadar yükselen yatırımı ile yedinci sırayı alması ve ABD, İsviçre, Kore, Rusya ve Kıbrıs (Rum Kesimi Hariç) ilk 16 içinde 15 üyeli AB'nin tam 12 üyesinin bulunması ve bütün olarak bakıldığında toplam yatırımın yaklaşık dörtte üçünün AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiş olması sayılabilir.

Bu arada Yunanistan'ın altıncı, Kıbrıs Rum Kesiminin ondördüncü büyük yatırımcı olması da ayrıca bir önem arz etmektedir. Yunanistan'ın Bulgaristan pazarına olan yakınlığı ve AB avantajını kullanması bu sonucu doğurmaktadır.

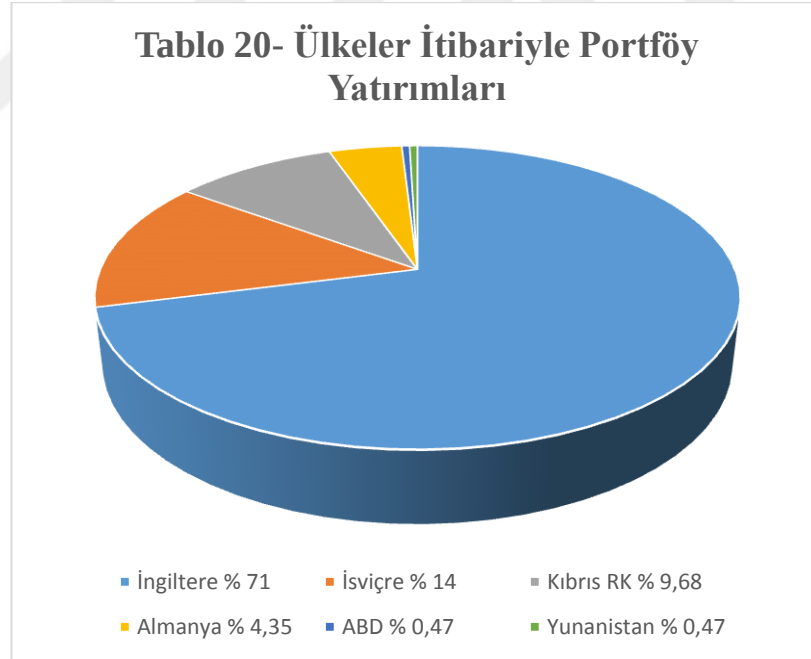
⁸⁷ Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı Cilt-2 Çağdaş Balkanlar*, Ankara: 2007, s.503.

⁸⁸ Yabancı Sermaye Ajansı.

Yine Yunanistan, firma sayısı bakımından 1282 firma ile başı çekerken 602 firma ile Rusya ikinci sırayı almaktadır. Bu ülkelerin sermaye payları göz önüne alındığında kurulan firmaların küçük ölçekli firmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Sermaye açısından ilk sırayı alan Belçika'nın sermayesinin büyüklüğü ile firma sayısı ters orantılıdır. Öyle ki 1997 yılı itibariyle Belçika ile hemen hemen aynı firma sayısına sahip olan Fransa'nın yatırımlarının Belçika yatırımlarının ancak 1/16'sına ulaşabildiği görülmüştür. Belçika ile hemen hemen aynı ölçüde yatırımlara sahip olan Almanya'nın ise firma sayısı Belçika firmalarının 3-4 katını bulmaktaydı.

Doğrudan yatırım olmamakla beraber menkul kıymetler piyasalarında hisse alımı suretiyle gelen yabancı sermayenin tutarı piyasanın henüz çok yeni olmasına ve tam anlamıyla işlerlik kazanamamasına karşın çeyrek milyar \$'a ulaşmıştır. Portföy yatırımlarında İngiltere'nin çok belirgin olarak liderliği söz konusudur.

Sektörler itibariyle yabancı sermayenin dağılımı incelendiğinde tüm yatırımların yarısından fazlasının sanayi sektörüne yöneldiği görülmektedir. İkinci sırayı % 17,2 pay ile ticaret sektörü alırken bu sektörde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı ise tüm şirketlerin % 80'ine ulaşmaktadır.

Sektör	Milyon \$	%	Adet
Sanayi	773,9	55,17	534
İnşaat	13,7	0,98	97
Tarım	6,1	0,43	70
Ulaştırma	79,1	5,64	160
Haberleşme	14,5	1,03	19
Ticaret	241,5	17,22	8.090
Turizm	83,9	5,98	47
Finans	133,5	9,52	139
Diğer	56,5	4,03	922
TOPLAM	1.402,8	100,00	10.078

Tablo 21 - Sektörler İtibariyle Yabancı Sermaye⁸⁹

2.5.2 Yabancı Sermaye İle İlgili Yasal Mevzuat

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın en temel dış politika hedefi Batılı kurumlarla entegrasyonun sağlanması olmuştur. Kaybedilmiş olan Sovyet desteğinin yerine yeni destek olarak Batıyı hedef olarak belirlenmiştir. Bu yeni hedeften hareketle ortak pazar ekonomisine uyum çabaları ve yabancı yatırımcıların teşviki amacıyla Bulgar parlamentosu bir dizi kanun çıkarmıştır.

Bu kanunlar; Ticaret Kanunu, Yabancıların Ekonomik Faaliyetleri ve Yabancı Yatırımların Korunması Kanun, Bankalar ve Kredi İşlemleri Kanunu, Devlete ve Belediyelere Ait İşletmelerin Transformasyonu ve Özelleştirilmeleri Kanunu, Sigorta Kanunu, Rekabetin Korunması Kanunu, Tarım Alanlarının Mülkiyeti ve Kullanımı Kanunu, Muhasebe Kanunu, Kooperatifler Kanunu, Uluslararası Ticari Hakemlik Kanunu, Vergi Prosedürleri Kanunu, Vergi Yönetimi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Tüketim Vergileri Kanunu, Gelir Vergisi

⁸⁹ Yabancı Sermaye Ajansı.

kanunu, Menkul Kıymetler, Menkul Kıymetler Borsası ve Yatırım Şirketleri Kanunu ve İmtiyazlar Kanunu şeklinde sıralanabilir.

Yabancı kişilerin iş faaliyetlerinin bazı yönleri, Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasası'nın yanı sıra Bakanlar Kurulu'nun 266/1995 sayılı genelgesi ve bazı diğer kanunlarla da düzenlenmiştir.⁹⁰

2.5.3 Özelleştirme Süreci

Bulgaristan'da özelleştirmenin başlangıcı olarak 1991 sonlarında kabul edilerek 1992'nin başlarında uygulamaya konulan toprak ve mülkün eski sahiplerinin iadesi uygulaması kabul edilebilir. Bu konuda büyük oranda başarı sağlanmış olsa da kırsal alandaki verimli toprakların iadesinde kadastro düzeninin yetersizliği ve Sovyet sistemine dayalı miras kanunu ve kooperatif düzeninin karmaşık yapısı sebebiyle büyük sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar sebebiyle 1992'de çıkarılan Devlet ve Belediye Kuruluşlarının Transformasyon ve Özelleştirme Kanunu'na kadar özelleştirmede yavaşlamalar yaşanmıştır. Bu kanunda özellikle devlet arazi ve madenlerinin özelleştirilmesi ile ilgili sorunlarla karşılaşmış fakat nispeten yavaş ilerleme gösteren Nakit Karşılığı Özelleştirme kuruluşların özel sektöre transferinde yetersizlik gösterince 1995'ten itibaren 18 yaşını dolduran bütün Bulgar vatandaşlarına da katılma hakkının tanındığı Toplu Özelleştirme programına benzer birçok ilave ve değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklere göre yabancı yatırımcılar, devlete veya belediyelere ait işletmelerin tamamı veya bir kısmının, ayrıca devlete veya belediyelere ait menkul ve gayrimenkul değerlerin özelleştirilmesine iştirak edebilmektedirler.

İşletmeler tamamen veya kısmen alıcılarla doğrudan görüşmeler, teklif alımları veya artırma yoluyla özelleştirilir. Devlet veya belediyeye ait işletmelerin

⁹⁰ Yusuf Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul: 2004, s.17-19.

hisse ve tahvillerinin özelleştirilmeleri ise açık satış, halk teklifleri, artırma veya alıcılarla özel görüşmeler ile gerçekleştirilir.⁹¹

Kanun, devlet veya belediyelere ait işletmelerin tamamının özelleştirilmesi için uygulanan bazı özel metotlar;

- Satın alma seçeneği ile 25 yıllık bir süre,
- Satın alma veya üçüncü şahıslara satış seçenekleri ile yönetim devri,
- “Pactum reservati domini” ile ertelenmiş ödemeler satışı,
- İşletmenin gelecekteki faaliyetleri ile ilgili bazı koşullar altında satış,

Yetkili kuruluşların özelleştirme ile ilgili kararı Devlet Gazetesinde ve en az iki günlük gazetede ilan edilir.

2.5.4 Şirket Şekilleri

Bulgaristan’da kanunlarla belirlenen şirket şekilleri ve özellikleri aşağıda verilmiştir.

- **Şubelerin** herhangi bir sermaye belirtme zorunluluğu bulunmamaktadır.
- **Temsilcilikler**, diğer şirket türlerinden farklı olarak Yabancı Yatırımların Teşviki ve Korunması Kanunu kapsamında düzenlenmekte ve ticaret mahkemelerinin tersine Ticaret ve Sanayi Odasına kaydedilir.
- **Özel Limited Şirketler – ODD:** Bu şirket türünde ortaklar sadece kuruluş sermayesi ile sorumludurlar. Asgari sermaye tutarı 5 milyon Leva’dır. Kuruluş sırasında ortaklar, bu tutarın sadece yüzde 70’ini ödemesi gerekir.

⁹¹ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.106.

- **Hisseleri Halka Açık Limited Şirketler-AD:** Bu şirket türü anonim şirketler olarak bilinen şirket türüdür, ortakları sermaye iştiraklerinden sorumludurlar. En az iki kişi tarafından kurulabilir.

Anonim Şirketler için asgari sermaye 50 milyon Leva olarak kanunlaştırılmıştır. Ancak halka arz durumunda baz alınan bu tutar iki katına çıkmaktadır.

- **Kolektif Şirket (sınırsız ortaklık):** Asgari iki kişi ile kurulan şirketlerdir. Ortakların sorumluluğu sınırsızdır. Kayıtlı sermaye konusunda herhangi bir kısıtlama ya da bir şart yoktur.
- **Komandit Şirket (sınırlı ortaklık):** En az 2 kişi tarafından kurulabilen şirket türüdür. Kolektif şirketten farklı tarafı sınırsız sorumluluğu haiz asgari bir ortak ile birlikte sorumluluğu sermaye payıyla sınırlandırılmış asgari bir ortağın bulunabilmesidir.
- **Halka Açık Sınırlı Ortaklıklar:** Anonim ve komandit şirket arasında benzer özellik taşıyan şirket şeklidir. Sınırsız sorumluların yanı sıra sorumluluğu sadece katkı payları ile sınırlandırılmış olan en az üç ortak bulunması gerekir. Sınırsız sorumlu ortaklar şirket yönetiminde daha fazla söz hakkına sahip olurlar.
- **Holdingler:** Şirketlerde iştirak amaçlı kurulan halka açık ortaklıklar, A.Ş.ler ya da özel Ltd.Şti.lerdir. Katılımcılar sermaye oranının asgari % 25'ine, yönetim kurulunun ise % 50'sine sahiptirler
- **Kooperatifler:** En az 7 kişi ile kurulabilirler.⁹²

⁹² TC Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *101 Soruda Bulgaristan'a Ticaret ve Yatırım*, Şubat 2015.

Yabancı firma temsilcilikleri hariç tüm iş faaliyetleri mahkeme kaydına tabidir ve Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı olmak zorunluluğu bulunmaktadır.

Sınırlı sorumlu şirketler, kolektif şirketler, komandit şirketler, holdingler ve kooperatifler tüzel kişilik kuruluşlardır.

Özel tüccarlar, şube ve temsilcilikler bağımsız hükmi şahsiyete sahip tüzel kişilik değildirler, ancak vergilendirme ve bazı ayrıcalıklardan yararlanırlar.

2.5.5 Yabancı Yatırımcıların Kayıt İşlemleri

Yabancı yatırımcılar da şirketlerde pay sahibi konumunda olduklarında Bulgar vatandaşları ile aynı haklara sahip olarak kayıt işlemini gerçekleştirebilirler. Yabancılar, sınırsız sorumlu sayılabilmek için sürekli ikamet hakkını elde etmiş olmalıdırlar. kooperatifler, sınırsız ortaklıklar veya kamu sınırlı ortaklıklarında sınırsız sorumlu ortak olarak katılabilmek için daimi ikamet iznine sahip olmalıdırlar.

Bulgar milli hukukuna göre yabancı yatırımcılar Bulgaristan'da şube veya temsilcilik büroları açabilmek için ekonomik faaliyette bulunma hakkına sahip olmalıdırlar.

Yabancı yatırımcılar, özel tacir olabilmek için daimi ikamet iznine sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde bu haklardan istifade etmeleri mümkün bulunmamaktadır.

Bütün yabancı yatırımlar (boyutu ne olursa olsun) Maliye Bakanlığına kayıtlı bulunmalıdırlar. Devlet ve tüzel kuruluşlar tarafından çıkarılmakta olan borç senetleri ile Menkul Kıymetler Borsası kayıtlarına kayıt edilenler hariçtir.

Bunun dışında firma kuruluşlarında yabancılar da Bulgar yatırımcılarda olduğu gibi vergi dairelerine, sosyal güvenlik bürolarına (çalışanları mevcut ise), İstatistik Enstitüsüne ve Gümrük İdarelerine kayıt olmak mecburiyetindedirler.

Bulgaristan'da yabancı kişilerin ekonomik faaliyetleri ve yabancı yatırımların korunmasına ilişkin yürürlükte olan kanun, yabancı şirketlerin faaliyetlerinde hoşgörülü bir uygulama ortaya koymaktadır. Ancak askeri malzeme, sigorta faaliyetleri ve bankacılık sektörü faaliyetleri ve ticareti için özel izin alınması gerekmektedir.

2.5.6 Yabancılar Tanınan Bankacılık ve Sigortacılık Hakları

Yabancı kişiler banka kurabilir veya Bulgaristan Milli Bankası'nın Yönetim Kurulu tarafından verilen müsaadeler çerçevesinde, kurulu bankacılık şirketlerine iştirak edebilirler. Bankacılık sektöründe yasal formlar kamu sınırlı şirketleri veya kooperatiftir. Minimum banka sermayesi, bankacılık faaliyetlerinin Bulgaristan'da yürütüldüğü durumlarda 1,4 milyar Leva, bankaların uluslararası bankacılık faaliyetlerinde de bulunmaları durumunda 2,2 milyar Leva'dır. Banka sermayesinin tamamı, banka kurulduğu zaman ödenmek ve daima aynı seviyede tutulmak zorundadır.

Yabancı sigortacı Maliye Bakanlığı bünyesinde sigortacılık Gözetimi Direktifi ile ruhsat almak koşuluyla Bulgaristan sınırları içerisinde şube aracılığıyla sigorta ve reasürans faaliyetlerinde bulunabilirler. Şubenin ilgili Bulgar mahkemesine kayıt yaptırması gereklidir.

Yabancı tüzel veya gerçek kişilerin kamu sınırlı sorumlu sigorta şirketinin kuruluşuna katılmalarına veya varyantların hisselerini almalarına bir sınırlama yoktur. Sigorta şirketleri de yasal olarak kamu sınırlı şirketi veya karşılıklı sigorta

kooperatifi şeklinde kurulabilir. Kamu sınırlı şirketleri şeklinde veya asgari sermaye; hayat sigortası için 2 milyar Leva, menkul ve gayrimenkul sigortası için 3 milyar Leva, reasürans için 4 milyar Leva'dır.⁹³

2.5.7 Yabancıların Mülkiyet Hakları

Yabancılar; Bulgaristan'da kayıtlı olmayan hükmi şahsiyet, hükmi şahsiyeti olmayan ve yurtdışında kayıtlı şirket ve gerçek kişiler-yabancı ülke vatandaşları iseler Kambiyo Mevzuat'na göre Maliye Bakanlığı'nın izninin ardından binalar üzerinde mülkiyet hakları ve bunun yanında kullanım hakkı, inşa hakkı, üst yapı veya bitişik yapılar inşa ettirme hakkı, irtifak hakkı gibi sınırlı gerçek haklara sahiptirler.

Ancak bu kişilerin Bulgaristan'da kayıtlı şube ve temsilcilikler vasıtasıyla bile olsa toprak üzerinde mülkiyet hakları yoktur. Miras yoluyla intikalde dahi 3 yıl içerisinde toprak üzerindeki mülkiyet sahipliği sıfatını Bulgar gerçek ve tüzel kişilerine devretmeleri gerekmektedir.

Buna karşın Bulgaristan'da kayıtlı sınırlı sorumlu şirket, kolektif, komandit, hisseleri halka açık limited şirketi veya ortaklık, holding veya kooperatifte iştiraki bulunan yabancılar, hisselerinin oranına bakılmaksızın (% 1-100 olabilir) binalar üzerinde tam mülkiyet ve taşınmazlar üzerinde sınırlı gerçek haklara sahip olmakla kalmazlar aynı zamanda tarım alanları hariç toprak mülkiyetine de sahip olurlar. Bu tür firmaların söz konusu hakları kullanabilmeleri için Maliye Bakanlığı'nın veya herhangi bir makamın izni gerekmez. Ancak sınır bölgeler ile milli güvenlik açısından sakıncalı bölgelerde bu firmaların da gayrimenkul edinmesi için Bakanlar Kurulu'nun izni gereklidir. Bakanlar Kurulu henüz milli güvenlik açısından sakıncalı bölgelerle ilgili bir liste yayınlamadığından yabancıların gayrimenkul iktisabına bir sınırlama getirilmemiştir.

⁹³ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.96.

Gayrimenkul kiralari taraflar arasin da serbest olarak müzakere edilir.⁹⁴

2.5.8 Yabancı Yatırımlarda İşçi İlişkileri

Bulgaristan’da yabancı kişiler, işçi istihdam etmekte ve ücret belirlemede serbest tutulmuşlardır.

Yabancı kişi ve Bulgar veya yabancı çalışanlar arasındaki ilişkiler, iş çalışma kontratları yoluyla düzenlenmiştir. Çalışma kontratları, azami çalışma saatleri, yıllık ücretli izin, ülkedeki asgari ücret ve kontratın bitiminin tebliğine ilişkin asgari süre gibi ilgili koşullara ilişkin resmi şartlara uygun olarak yapılır.

Yabancı kişilerin çalıştıracağı Bulgar işçileri mevcut Bulgar Kanunu’nun hükümlerine göre sigortalanırlar.

Yabancı işçi ve çalışanlar geçici ve daimi malullüğe karşı sigortalanmak zorundadırlar. Sigorta oranı brüt ücretin %20’si kadardır.

2.5.9 Ürün Fiyatlandırmaları ve Vergilendirme

Bulgaristan’da fiyatlandırma serbesttir ve sadece arz ve talep koşullarına bağlıdır. Bu kuralın dışında kalan sınırlı sayıda hayati öneme sahip olan ürünlerin tavan fiyatı vardır ve bunlar devlet tarafından denetlenirler.⁹⁵

Bulgaristan’da yabancı kişilerin iş faaliyetlerinin kârının %30’una gelir vergisi uygulanır. Ancak toplam kâr 50 milyon Leva altındaysa bu oran %20 oranında uygulanır.

⁹⁴ TC Sofya Büyükelçiliği, <http://sofya.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121514>, 07.09.2017.

⁹⁵ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.96.

Bulgaristan’da yabancılardan; hisseler, telif hakkı, kar payı, lisans ücretleri, faiz, kira ücretleri, teknik servis ücretleri, menkul kıymet ve uzun vadeli finansman kâğıtlarının satışından elde ettikleri kazançlara uygulanacak vergi %15’tir.

Yabancı yatırımcılara gelir vergisinden ilk üç yıl %100 oranında muafiyet, 4. ve 5. yıllarda %50 oranında muafiyet hakkı tanınmaktadır. Muafiyetten faydalanmak için gereken şartlar müteakip fıkralarda sıralanmıştır;

a. Özelleştirme sözleşmesinde geçen ödeme ve yükümlülüklerin tam ve zamanında gerçekleştirilmesi ve devlet payının yüzde 33’e kadar düşüş göstermesi.

b. Yabancı yatırım ortaklığının sermayesinin (sermaye artırımını dahil) 5 milyon dolar karşılığı Leva’dan az olmaması, bu ortaklıkta iştirak payının % 50’den az olmaması ve muafiyet tutarının en az yarısının uzun vadeli varlıklarla değerlendirilmiş olması.

Çifte vergilendirmenin önüne geçilebilmesi maksadıyla yabancılar vergilerini ödedikten sonra vergi dairelerine ödenen miktarın tam veya kısmen iadesi için başvurabilirler ama bunun için hükümetler arası anlaşmanın varlığı şartı aranır. Anlaşma şartlarına göre tam veya kısmen vergi iadesi yapılır.

Belediye vergisi yüzde 10 olarak uygulanmakla birlikte KDV tüm mallar için yüzde 22 olarak uygulanmaktadır.

Özel Tüketim Vergisi, bazı mallar için çeşitli oranlarda uygulanabilmektedir.⁹⁶

⁹⁶ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.96-97.

2.6 Bulgaristan Bankacılık ve Kambiyo Sistemi

Bulgaristan bankacılık sistemi rejim değişikliğinden önce tipik Sovyet sisteminde var olan Merkez Bankası ve onun bölgesel şubelerinin Bakanlar Kurulu'na doğrudan sorumlu olduğu bir sistem yapısını taşımıştır.

Bu sistem, merkezi planlama ile devlet firmalarına kredi verme ve bunlarına hesaplarının tutulması işlevini görmüştür. Merkez Bankası dışında sadece Devlet Tasarruf Bankası ve Dış Ticaret Bankası faaliyet göstermesine müsaade edilen iki bankadır. İlk kez 1981 yılında KOBİ'lere destek amacıyla Mineralbank kurularak reform başlatılmış, 1989'da 7 sektörel banka kurularak (kendi sektörlerine kredi sağlamak için) sistem geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak sistemin etkisiz kalması üzerine 1989'da değişikliğe gidilerek Merkez Bankası şubelerinden 59 Küçük ve Orta Ölçekli Ticari Banka kurulmuştur.

Doğu Bloku'nun çözülmesi ile dış ticaretin % 80'inin bağlı bulunduğu COMECON ile ticaretin çökmesi bankacılık sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde ruhsatsız olarak sektörde faaliyet gösteren kuruluşların varlığı sorunu artırmıştır.

1990'ların ortalarına gelindiğinde Bulgaristan'da ağır ekonomik sıkıntılar yaşanmış ve 1997'de meydana gelen siyasi değişim sonrasında ekonomik alanda köklü değişimler yaşanmıştır. Ekonomik istikrarın sağlanması göreceli de olsa hızlı ve kolay olmuştur. 1997 Temmuzunda Kostov tarafından para kurulu uygulamaya konulmuştur. Bu sayede enflasyon ve banka faizlerinde önemli düşüşler sağlanmıştır. Dış borç azalırken kamu sektöründe ortalama bir maaş 1997 Şubat ayında sadece 25 Dolar iken bu rakam 1999 Mayıs ayın içerisinde 124 Dolara çıkmıştır.⁹⁷

⁹⁷R. J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Cev. Nuray Ekici, JeoPolitika Yayınları, İstanbul:2007, s.220-221.

1991-1995 yılları arasındaki dönemde özel bankaların sayısı 6'dan 34'e çıkarken kamu ticari bankalarının birleşmelerin sonucu kamu bankası sayısı 72'den 12'ye düşmüştür. 1995 ve 1996'da yaşanan kriz döneminde bankacılık sisteminin çökmesi Mayıs 1996'da 5, Eylül 1996'da 9 olmak üzere 14 bankanın Merkez Bankası kontrolüne geçmesine neden olmuştur.

2000'li yılların başlarında bankacılık sistemi gerek hükümetten gerekse müşterilerden büyük baskı altında kalmıştır. 15 bankanın iflası istenirken 2 bankanın da tasfiye edilmesi kararlaştırılmıştır. O dönemde sistemin mali yapısını güçlendirmek için banka kuruluşu için gerekli asgari sermaye artırılmış ve dâhili bankacılık lisansı için 1,4 milyar leva, harici bankacılık lisansı için 2,2 milyar levaya çıkarılmıştır.

Bu arada küçük devlet bankalarını daha güçlü yapılar halinde birleştirmek ve özelleştirmek için Banka Konsolidasyon Şirketi (Bank Consolidation Company – BCC) adlı özerk bir yapı oluşturulmuştur.

Krizin yaşandığı 1996 yılında bile yabancı banka yatırımlarının durmaması ve bu yılın 4'üncü çeyreğinde 2 yabancı sermayeli banka kurulması ilginç bir gelişme olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde Bulgar bankacılık sisteminde ING Bank NV, BNP-Dresdner Bank, Societe Generale, Raiffeisen Bank, Ionian Bank, Xios Bank, The National Bank of Greece'in de aralarında bulunduğu 12 bankanın şube veya ortaklıkları faaliyet gösterdiği görülmektedir.⁹⁸

Bulgaristan Cumhuriyeti'nin kanun ve kararnamelerle düzenlenen kambiyo rejimi aşağıdaki özelliklere sahiptir.

a. Ülke içindeki tüm ödemeler Bulgar levası ile yapılır.

Vergiden muaf bölgelerde, hava alanlarında, sınır kontrol noktalarında, uluslararası güzergahtaki gemi ve trenlerde ve kumarhanelerde ürün ve hizmetlerin

⁹⁸ Tezer Palacıoğlu, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.98-99.

serbest konvertibl dövizle yapılan satışları için izin alınması gereklidir. Ödemeler nakit veya banka hesabı üzerinden yapılır.

Bulgaristan Milli Bankası Ekim 1992'den itibaren ödemeler sisteminin kendisi tarafından belirlenmesi ve kontrolüne olanak sağlayan entegre elektronik ödeme bankacılık sistemini devreye sokmuştur ve tüm bankaların bu sisteme iştirakleri yanında BNB tarafından onaylanmış ödeme belgelerini kullanmaları zorunludur.

Tasarruf ve ödeme amacıyla ticari bankalar Bulgaristan'da ticari faaliyette bulunan yerli ve yabancı kişiler adına vadeli, vadesiz bireysel ve ticari mevduat hesapları açabilir. Ayrıca yerli ve yabancı kişiler herhangi bir kısıtlama olmaksızın Amerikan Doları, Alman Markı ve İsviçre Frangı cinsinden döviz hesapları açtırabilirler. Bankaların diğer döviz cinslerinden de hesap açmaları mümkün olmakla birlikte entegre elektronik ödeme, bankacılık sisteminde yer almayacaktır.

Hesap açılabilmesi için Maliye Bakanlığı ve Bulgaristan Merkez Bankası'ndan izin alınması gereklidir.

Bulgar vatandaşlarının hesaplarında bulunan dövizin yabancı kişilere ödeme amacıyla çözülmesine herhangi bir kısıtlama yoktur. Özel nedenlerle Bulgar vatandaşları ticari bankalardaki döviz hesaplarından sınırsız para çekebilirler. Ancak 10.000 \$ üzerindeki dövizin nakit olarak veya seyahat çekleri ile çıkarılması ancak BNB'nin özel izni ile mümkündür.

Aynı zamanda doğrudan ve dolaylı yatırım, transferler gibi sermaye hesaplarına dair işlemler ve yabancı ülkelere borçlanma, borç verme ile ilgili işlemler Maliye Bakanlığı'nın koordinasyonunda BNB'nin iznine tabidir.

b. Ekim 1991 itibariyle Bankalar arası Kambiyo Piyasası Faaliyete geçmiştir.⁹⁹

⁹⁹ TC Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, *101 Soruda Bulgaristan'a Ticaret ve Yatırım*, Şubat 2015.

BNB'den kambiyo alım-satımı ruhsatı olan ticari bankalar, döviz büroları, aracı kurumlar gibi diğer kuruluş ve kişiler bu piyasanın aktörleridir. 1992'nin başından itibaren ticari bankalar aracılığı ile hesap üzerinde döviz alım satım yetkisi tanınan şirketler de piyasaya iştirak etmektedir.

Bu arada Bulgar vatandaşları elde ettikleri döviz devlete veya bankalara satmak zorunda değillerdir, ancak döviz gelirlerini yurda getirmek ve kendi döviz hesaplarına yatırmak veya ticari bankalara satmakla yükümlüdürler.

c. Yabancı Sermayenin Teşviki ve Korunmasına Dair Kanun çerçevesinde Bulgaristan'da faaliyet gösteren yabancılar; yatırımlarından elde ettikleri leva cinsinden kazançları, devletin mali ihtiyaçları için yatırımdan feragat etmesine karşı teminat, yatırımın sona erdirilmesi için tasfiye fonu, yatırım satışı halinde elde edilen bedel, döviz cinsinden ipotekli bir mal için leva cinsinden alınan tutar hallerinde Bulgar bankalarından yurtdışına transfer amacıyla döviz alma hakkına sahiptirler.¹⁰⁰

Yabancı sermaye iştiraki % 50'nin üzerinde olan ticari ortaklıklarda bir iş sözleşmesi çerçevesinde çalışan yabancı personel, ücreti yanında sözleşmede belirtilen teminat ve ödenen vergilerin makbuzunun ibrazı üzerine bireysel vergilerin % 70'i muadili döviz satın alma hakkına sahiptir.

Yabancılar, bu nedenlerle satın aldıkları döviz ilgili vergileri ödediklerine dair bir belge ibraz ederek transfer edebilirler.

ç. Yabancı kişiler, Yabancıların Ekonomik Faaliyetleri ve Yabancı Yatırımların Korumasına ilişkin Kanunun 5'inci maddesi 3'üncü paragrafına göre Bakanlar Kurulu veya Bulgaristan Milli Bankası tarafından verilen izinleri ibraz ederek "Brady" senetleri ile özelleştirmeye iştirak edebilirler.

Brady senetleri ile özelleştirme ödemelerinin yapılabilmesi ancak alıcının özelleştirme ile elde ettiği hisse senetleri veya blok tesisten gelen karı asgari 4 yıl

¹⁰⁰ TC Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Bulgaristan'da İş Yapmak İsteyenler İçin Pratik Bilgiler, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-172541>, 12.09.2017.

veya hisse senetlerinin satışından, tasfiyesinden elde edeceği geliri ise 10 yıl yurtdışına çıkarmamayı sözleşme ile taahhüt etmesi halinde mümkün olur.

Brady senetleri ile yapılacak ödeme özelleştirme için belirlenen bedelin en fazla % 50'si ile sınırlandırılmıştır.

2.7 Özelleştirme

Bulgaristan'da özelleştirmenin başlangıcı olarak 1991 sonlarında kabul edilerek 1992'nin başlarında uygulamaya konulan toprak ve mülkün eski sahiplerinin mirasçılara iadesi çalışması kabul edilebilir. Bu konuda şehirlerdeki mülkün iadesinde % 90'ın üzerinde başarı sağlanmışken kırsal alanda verimli toprakların iadesinde kadastro düzeninin yetersizliğine, Sovyet sistemine dayalı miras hukukunun ve kooperatif düzeninin karmaşık yapısına bağlı olarak büyük sorunlar yaşanmıştır.

Bu konuda yaşanan sorunlar, özelleştirme çalışmalarının Nisan 1992'de çıkarılan Devlet ve Belediye Kuruluşlarının Transformasyon ve Özelleştirme Kanunu'na (ÖK) kadar yavaşlamasına neden olmuştur.

Bu kanunla özellikle devlet arazi ve madenlerinin özelleştirilmesi ile ilgili sorunlarla karşılaşmış ama nispeten yavaş ilerleyen Nakit Karşılığı Özelleştirme kuruluşların özel sektöre transferinde yetersiz kalınca 1995'ten itibaren 18 yaşın üzerindeki tüm Bulgar vatandaşlarının katılabileceği Toplu Özelleştirme programı gibi çok sayıda ilave ve değişiklikler yapılmıştır.¹⁰¹

Bulgaristan'a 1992-2001 döneminde yapılan yabancı yatırımın yaklaşık yüzde 32'si (1,448 milyon dolar) özelleştirme ile elde edilmiştir. 2002 Mart ayı içerisinde yenilenerek yürürlüğe giren özelleştirme gereği özelleştirme işlemlerinden

¹⁰¹ Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Bulgaristan Ülke Raporu, 2011.
<http://www.oka.org.tr/documents/bulgaristan.pdf>, 12.09.2017.

ve özelleştirme sonrasındaki gelişmelerden Ekonomi Bakanlığı'nda faaliyet gösteren Özelleştirme Ajansı adında özel görevli bir birim oluşturulmuştur. Bunun dışında özelleştirme anlaşması ile anlaşma üzerinde değişiklik yapılması da engellenmiştir.¹⁰²

2.7.1 Özelleştirmede Kurumsal Yapı

Özelleştirme Kanunu ile özelleştirme işlemlerinin yürütülmesinde ilgili bakanlıklar, belediyeler gibi birçok değişik kurumun varlığı söz konusu olmakla birlikte, sorumlu başlıca kuruluş Özelleştirme Ajansı'dır. Ajans Bakanlar Kurulu'na bağlı bir kurum olmasına rağmen yönetim kurulunun yasalar tarafından tanımlanan fonksiyonları nedeniyle tamamıyla bağımsız bir kuruluştur.¹⁰³

Özelleştirme Ajansı'nın sorumlulukları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a. Tüm devlet girişimlerinin özelleştirilmelerinin organizasyon ve kontrolü,
- b. Kıymet biçilecek kişilere lisans verilmesi,
- c. Bir sonraki yılda özelleştirecek devlet teşebbüslerinin asgari sayısı, elde edilecek tahmini gelir, özelleştirme giderleri, özelleştirme kapsamı dışında tutulacak sektör ve teşebbüslerin belirlenmesi belediyelerin sahip oldukları teşebbüslerin özelleştirilmesine ait genel hatları belirlemek gibi ayrıntıları da içeren yıllık özelleştirme planlarının hazırlanması,
- ç. Sabit sermaye tutarı 350 milyon levayı aşan devlet teşebbüsleri adına kararların alınması,

¹⁰² Kaynak: http://www.kto.org.tr/d/file/ozellestirmeuygulamalari_rapor.pdf, 13.09.2017.

¹⁰³ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.106.

d. Devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesine ait giderlerin karşıladığı fonun yönetimi,

e. Ülke çapındaki bütün özelleştirme işlemleri hakkında bilgi toplanması.

Özelleştirme Ajansı Sofya’da bir merkez ofisine ve ülkenin önemli şehirlerinde bürolara sahiptir.

Ajansın faaliyetlerine iki istisna belediyelerin sahip oldukları teşebbüslerin özelleştirilmesinden sorumlu Yerel Yönetim Konseyleri ile topyekün özelleştirmeden sorumlu Topyekün Özelleştirme Merkezidir.

Özelleştirme yatırım fonlarının faaliyetlerinin lisans altına alınması ve bono ticaretini düzenlemek üzere özel bir Bono ve Menkul Kıymetler Komisyonu kurulmuştur.

Bulgaristan Özelleştirme Kanunu özelleştirmenin yıllık olarak hazırlanan özelleştirme programları vasıtasıyla yürütülmesini öngörmektedir. Örnek olarak bu programlar çerçevesinde 1997 ve 1998 yıllarında turizm, gıda, kimya, hafif sanayi, inşaat, tarım, makine mühendisliği, ulaşım sektörleri öncelikli özelleştirme sektörleri olarak belirlenmişken yine aynı dönemde posta hizmetleri, madencilik, enerji santralleri, ulaştırma altyapısı, içme suyu arzı, demiryolu taşımacılığı, serbest bölgeler orman ürünleri kompleksleri ve spesifik fonksiyonlara sahip bazı sektörler ise özelleştirme dışı tutulmuşlardır.

Bu arada 1996’dan bu yana kabul edilen iki yeni yaklaşımla özelleştirmenin hızlandırılmasına çalışılmıştır. İlk yaklaşım ile yabancı girişimciler özelleştirme sürecine çekmek için teşvikli muamele öngörülmüştür. Özelleştirilen teşebbüsler 3 yıl boyunca gelir vergisi ödemeyecek ve sonraki 2 yıl ise normal oranın sadece yarısını ödeyecektir. Yabancı yatırımcıların kanun değişikliklerinden belirli bir dönem etkilenmemeleri sağlanmaktadır. Üretim ekipmanı, makine, know-how, marka, patent, lisans vs. gibi yatırım amaçlı ithalat gümrük vergisinden ve KDV’den muaf tutulmaktadır.

İkinci yaklaşım ise büyük ölçekli kuruluşların özelleştirilmesidir. 1996'nın ikinci yarısında "Sodi" diye tabir edilen büyük KİT'ler; Devnia (büyük kimya kompleksi), Bulgar Telekom gibi kuruluşlar vitrine çıkmıştır.

1997 ve 1998 özelleştirme programlarında Balkan Havayollarının yanında öncelikle makine mühendisliği, kimya ve petrokimya, metalurji, elektrik-elektronik ve gıda sektöründe yer alan firmalar ile birlikte bazı askeri sanayi komplekslerinin özelleştirilmesi de gündeme dâhil edilmiştir.

2.7.2 Toplu Özelleştirme

Çek modeline benzer kupon tipi bir özelleştirme sistemi ile 18 yaşın üzerindeki her Bulgaristan vatandaşı bu yöntemle özelleştirilecek her uygulamada 250.000 adet kuponu çok düşük bedelle alma hakkı tanınmaktadır. Bu program içerisinde yer alan kuruluş çalışanları ve emeklilerine ise özelleştirilecek hisselerin % 10'unu bedelsiz olarak alma hakkı tanınmaktadır. Kasım 1996'ya kadar yarım milyon kişi bedelsiz hisse için başvuru yapmıştır. Kuponların ticareti mümkün olmamakla birlikte akrabalara ve özelleştirme fonlarına devri mümkündür. Bu kupon dağıtım kampanyası Ocak 1996'da başlamış ve 5 ayda tamamlanmıştır. Yetişkin nüfusun yaklaşık yarısına tekabül eden 3 milyon kişi kuponları satın almıştır. Kuponlar program listesinde yer alan bir ya da birçok tesisin özelleştirilebilmesi için ihalelerde kullanılabilir. İhalelere bireysel katılım da söz konusu olmakla birlikte kupon sahiplerinin 2,5 milyon kişi gibi büyük çoğunluğu kurulmak için gerekli 2000 kupon sahibinin birlikteliği şartını yerine getiren 81 özelleştirme fonu aracılığı ile katılmayı tercih etmiştir. Bu fonlar arasında 6'sı tüm sistemin %50'sini elinde tutmuştur. Yaklaşık 12 fonda ise yabancı katılımına müsaade edilmiştir.

2.7.3 Özelleştirme Düzenlemeleri

Toplu özelleştirme tarzının destek gördüğü diğer Doğu ve Merkezi Avrupa ülkelerinin aksine Bulgaristan’da nakit (sermaye) özelleştirmesi biçimi esas alınmıştır. Bu kararın alınmasında Bulgar girişimlerinin varlığının korunmasını yeni yatırımlar ve modern işletme tekniklerini kullanabilecek potansiyele sahip kişilerce satın alınacağı yönündeki yaygın kanaat etkili olmuş ve bu kanaat tek başına özelleştirmenin hızından daha etkili olmuştur.

Bulgaristan devlet teşekküllerinin ve belediye kuruluşlarının etkin bir şekilde ticarileştirilmesi (şirketleştirilmesi) süreci devamlılık kazanmıştır. 2000’li yılların başlarına kadar devlet şirketlerinin % 95’i kamu veya özel limited şirket haline dönüştürülmüştür ve şirketlerin hisseleri devlete ait bulunmaktadır. Bu durum taşınmazların Özelleştirme Kanunu’na uygun biçimde transferine ilişkin standart işlemlerin yapılmasına imkân sağlamıştır.

1994’te yürürlüğe giren özel mali araçlar özelleştirme işlemlerinde kullanılabilir. Bu araçlar; ticari bankaların denetiminde olan ve devlet kuruluşlarının borçlarının finansmanı için piyasaya sunulan devlet tahvilleri ve 1994’te Bulgaristan “Londra Kulübü” bankaları arasında imzalanan anlaşma sonrasında piyasaya sunulan “Brady” bonolarıdır. Özelleştirme işlemlerinde “Brady Bonoları”nın kullanımına ilişkin düzenlemeye ait değişikliğe göre üzerinde anlaşmaya varılan fiyatın % 50’sine kadarı bu şekilde kapatılabilir. Ancak, “Brady Bonoları”nı kullanan yatırımcılar elde ettikleri karların müteakip birkaç yıl içerisinde kullanımına ilişkin olarak bir takım kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.109.

2.8 Bulgaristan Vergi Uygulamaları

01 Temmuz 1996'dan itibaren uygulamaya konulan Ticari Kazanç Vergisi Kanunu (TKVK) 01 Ocak 1989'dan itibaren geçerli 56 sayılı KHK'nın yerini almıştır. Ticari Kazanç Vergisi şirketlere uygulanan ana vergidir. Vergi mükellefleri ekonomik faaliyette bulunan yerli ve yabancı hükmi şahıslar ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar yanında yabancı kuruluşların şubeleridir.¹⁰⁵

Vergiye esas ticari kazanç için bazı ilave ve indirimler söz konusudur.

a. İlaveler

Kanunda sayılan en önemli ilaveler;

- (1) Kazancın % 0,2'sini aşan eğlence düzenlemek, resepsiyon vermek, hediyeler vb. temsil giderleri.
- (2) Devlet memurları için belirlenenin üzerindeki ulaşım ve geçinme giderleri.
- (3) Zorunlu olmayan bireysel ve hayat sigortaları.
- (4) Para cezaları, müsadere vb. hukuki yaptırımlar.
- (5) Sosyal sigorta katkı payları hariç sosyal amaçlı yapılan harcamaların brüt ücretin % 10'unu aşan bölümü.
- (6) İşletme büyüklüğü ile orantılı olmayan harcamalar.
- (7) Hisse sahiplerinin veya 3'üncü şahısların lehine örtülü kazanç dağıtımı.
- (8) Kanunla belirlenen oranların üzerindeki amortisman giderleri.

¹⁰⁵ Stolan Stayev, *Bulgar Hukukunun AB Hukukuna Uyumu, Avrupa Dosyası, Cilt:5, Sayı:4, 1999, s.333-334.*

(9) Kanunen talep edilen ödeme belgeleri ile belgelenemeyen harcamalar.

b. İndirimler

Kanunda sayılan indirimlerin en önemlileri;

(1) Vergilendirilebilir kazancın % 3'üne kadar olmak üzere eğitim, sağlık, spor, din, kendine bakamayacak durumda bulunan insanlar, öğrenciler vb. konularda yardım amaçlı kuruluşlara yapılan bağışlar.

(2) Geçmiş yıllara ait zararlar (devlet veya belediye payı % 50'nin üzerinde olan vergi mükelleflerinin Maliye Bakanlığı'ndan izin almaları gereklidir.)¹⁰⁶

2.8.1 Amortisman Oranları

Açıklama	Yıllık Amortisman Oranı %
Ticari ve İdari Bankalar	3
Tek katlı montaj-demontaj yapıları	10
Küçük ve taşınabilir yapılar	15
Üretim binaları	4

¹⁰⁶ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Vakıf ve Derneklere İlişkin Vergi ve Kamu yararı Rehberi, AB Ülkeleri ve Türkiye'deki Uygulamalar ve Öneriler, Mart 2008, [http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/TUSEV-Vergi_Kamu_Yarari_Karsilastirma_ve_Oneriler_Raporu\(1\).pdf](http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/TUSEV-Vergi_Kamu_Yarari_Karsilastirma_ve_Oneriler_Raporu(1).pdf), 19.09.2017.

Aktarım tertibatı, enerji iletim sistemi, haberleşme hatları	4
İçme ve sanayi suyu için boru hattı sistemi	5
Makine, ekipman, bilgisayar, el aletleri	20
Büro makineleri, mobilya, aletleri	25
Taşımacılık gereçleri	8
Taşımacılık gereçleri, arabalar	20
Gayri maddi uzun dönemli varlıklar	20

Bakanlar Kurulu önerisi ve Milli Meclis'in kararı ile Kanunda belirtilen amortisman oranlarının yükseltilmesi mümkündür.

Kanunen bazı özel düzenlemeler getirilen hisse senedi sahipleri ve şirket kredileri için ilave katkılar dışında alınan borç için ödenen faizler vergi hesaplamalarında bütünüyle dikkate alınır.

Olumsuz bilanço sonuçları (zararları) izleyen 5 yıl boyunca vergiden düşülür. İlk yıl için düşülen miktarın zararın bütünü için yetersiz kalması halinde izleyen yıllar da düşülür. Bu arada oluşabilecek yeni zararlar için yeni bir beş yıl dönem uygulanır. Bulgaristan dışında kaynaklanan zararlar yalnızca Bulgaristan dışında elde edilen kazançtan 5 yıl boyunca düşülür.¹⁰⁷

2.8.2 Yabancı Kurumların Şubelerinin Vergilendirilmesi

Yabancı bir markanın şubesi dâhil yabancı kurumların şubelerinin vergilendirilebilir kazancı, kazancın içeride veya dışarıda

¹⁰⁷ Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası (BMB).

şubenin faaliyetinden kaynaklanması ve muhasebe kayıtlarında gösterilememesi halinde şube bağımsız bir kuruluş olması varsayımıyla aynı koşullarda aynı faaliyetlerle gerçekleştirebileceği kazanç kadar yükseltilebilir.

Vergilendirilebilir gelir, yabancı şahısların şubeleri dahil yerli ve yabancı şahısların; kar hisseleri, iştirak hisseleri, faizler, tahvil ve uzun dönemli finansman değerleri satışı, telif hakları ve lisans ücretleri, teknik hizmet ücretleri ve Bulgaristan kaynaklı kiralardan doğan gelirlerdir.

2.8.3 Ticari Kazanç Vergisi Oranları

Ticari Kazanç Vergisi oranı % 30'dur. Ancak vergilendirilebilir kazancın 50.000.000 Leva'dan düşük olması durumunda oran % 20'dir. Vergi matrahı belediye vergisi alındıktan sonraki kazanç üzerinden hesaplanmaktadır.

Belediye vergisi tüm mükellefler için % 10'dur. Yerel hükmi şahıslar ve yabancı kuruluşların şubeleri tarafından ödenen iştirak hisselerinden doğan gelir ve kar paylarından kaynakta vergi alınmaktadır. Stopaj vergisi % 15 olarak uygulanmaktadır ve kesindir. Bağlı kuruluş ve holdingin yerel hükmi şahıs olması koşuluyla bağlı kuruluş tarafından holdinge sağlanan iştirak kazançları ve kar paylarına tevkifat yapılmaz.

Bulgaristan'da vergi yükümlüsü kişiler tarafından yabancı şahıslara ödenen faiz, kira, telif ücreti menkul kıymetler ve uzun vadeli finansal varlıkların satışından elde edilen gelir, lisans ve teknik servis ücretleri vb. Bulgaristan kaynaklı gelir üzerinden % 15 oranında stopaj ile kaynağında tevkifat yapılır. Vergi kesindir.¹⁰⁸

¹⁰⁸ TC Ekonomi Bakanlığı, 17.05.2017 Verileri,
<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bulgaristan>.

2.8.4 Özel Kurallar ve Vergi Teşvikleri

Kanun vergi kaçığının önlenmesi leasing işlemlerinin, lisans anlaşmaları ile üretimin, özelleştirme fonlarının, kar amacı gütmeyen kuruluşların, tasfiye halindeki veya hukuki şeklini değiştiren firmaların vergilendirilme uygulamaları ile ilgili özel hükümler içermektedir.

a. Özelleştirilen Şirketler: Özelleştirme işleminin ardından devlet veya belediye payının % 33'ün altında kalması halinde firmalara mülkiyetin veya hisselerin devrinin tescil tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 3 yıl boyunca ticari kazanç vergisinden muaf tutulmakta ve 4'üncü ve 5'inci yıllarda ise verginin % 50'si tahsil edilmektedir.

Satışlardan sağlanan net kar değerinde yıllık satış ortalaması, Vergi öncesi karın asgari % 50'si ile şirketin uzun vadeli varlıklarına yatırım yapılması, özelleştirme sözleşmesi ile tespit edilen yatırım ve istihdam programının yerine getirilmesi ve yükümlülüklerin devlet bütçesi ve sosyal sigortalar sistemine yapılması gibi koşulların sağlanması durumunda da vergi teşvikleri sağlanmaktadır.

b. Yabancı İştirakli Şirketler: Yabancı sermayeli şirketlerin kayıtlı sermayesinin 5 milyon \$ muadili levadan fazla olması, 100'den fazla yeni istihdam yaratması ve hükümet tarafından işsizlik oranı ülke ortalamasından yüksek olması ve dolayısıyla tespit edilen yerlere yapılması koşuluyla yürütecekleri öncelikli yatırım projeleri kapsamında 10 yıl boyunca ticari kazanç vergisinden % 50 oranında muaf tutulurlar.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Halil Tunca, Filiz Yeşilyurt, M. Ensar Yeşilyurt, *Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Yakınsaması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı:12, 2016.

2.8.5 Katma Değer Vergisi (KDV)

Bulgaristan Katma Değer Vergisi Kanunu 07 Ekim 1993'te, uygulamaya dair tüzük de 25 Şubat 1994'te kabul edilmiş ve 01 Nisan 1994'ten itibaren yürürlüğe girmiştir.

KDV, satış vergisi uygulamasını ortadan kaldırmış olup yurtiçinde arz edilen mal ve hizmetlere uygulanmaktadır. Yurtdışına arz edilen mal ve hizmetlere ise KDV uygulanmamaktadır. Mülkiyet transferi, sınırlı toprak sahipliği hakları, bina ve bölümlerinin iskân amaçlı olmak kaydıyla finansal kiralama ile kiralanması, Ticaret Kanunu hükümlerine veya özelleştirme işlemleri çerçevesinde mülkiyetin tam veya kısmen devri, mali hizmetler, belirli sigortacılık, eğitim ve sağlık hizmetleri, şans oyunları ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarca yapılan yardımlar, toprak kullanım bedeli olarak aynı kira olarak yetiştirilen ürünler, devlet işletmeleri tarafından sürdürülen bazı posta hizmetleri de KDV'den muaf tutulmaktadır. Aynı zamanda ekmek, süt, yoğurt, peynir, su, kömür, ilaç, Bulgar edebi ve bilimsel eserleri gibi bazı temel mallar için 31 Mart 1999'a kadar geçici muafiyet uygulanmıştır.

Cirosu bir önceki yıl 75 milyon levayı aşan şirketlere mecburi, bu rakamın altındaki firmalara ise ihtiyari kayıt sistemi getirilmiştir. Nisan 1994'ten sonra %18 olarak uygulanmaya başlanan standart KDV oranı Temmuz 1997'den 2000'li yılların ilk yıllarında %22 olarak uygulanmıştır. Günümüzde uygulanan KDV oranı %20'dir.

Vergi kaydı olan firmaların, satıcı ve alıcı isimleri, nitelikleri, KDV kayıt numarası, mal veya hizmetin yer, tarih, brüt ve net bedel ve KDV miktarı gibi bilgilerinin yer aldığı vergi faturaları düzenlemeleri zorunludur.

Vergi oranları ve uygulamaları hususunda ticari faaliyetler açısından ülkeden ülkeye farklılıklar bulunabilmektedir. Bulgaristan'da uygulanan vergi oranları Türkiye'ye nazaran düşüktür. "Vergi Oranı", verginin hesaplanması için vergi matrahına (bazına) uygulanan oran olarak tanımlanabilir. Vergi kanunlarında

geçen bu oranlar, literatürde “kanuni vergi oranı” veya “nominal vergi oranı” diye anılmaktadır. Bulgaristan’da uygulanmakta olan vergi oranı Avrupa Birliği ülkeleri arasında en düşük olanıdır. Bu konuda diğer hem Avrupa Birliği ülkelerine olan ihracat yapabilmesinden dolayı hem de vergi oranlarının düşük olması sebebiyle vergi konusunda avantajlıdır.

Bulgaristan’a giriş yapan mallar, Transit Rejimi Mevzuatının 42. Maddesi gereği KDV’siz olarak diğer Avrupa Birliği ülkelerine satılabilmektedir. Elde edilen kazanç da Bulgaristan’da kalmaktadır. Bu durumda icra edilen ticari faaliyetin kurumlar vergisi oranı % 10, dividend/ortak kazanç paylaşım vergisi oranı ise % 5 olarak uygulanmaktadır.¹¹⁰

2.8.6 Sosyal Güvenlik Katkıları

İşverenler brüt ücret üzerinden işgücünün ve emeklilik yaşının koşullarına bağlı olarak 01 Mart 1996 itibarıyla %37, 47 ve 52 oranlarında sosyal güvenlik katkıları ile yükümlüdürler. En çok rastlanılan oran %37’dir. Bulgaristan’da istihdam edilen yabancılar ise %20 katkı payı karşılığı sadece geçici ve daimi malullüğe karşı güvenlik şemsiyesine alınmaktadırlar. 01 Mart 1996’da başlatılan uygulama ile çalışanlardan da katkı payı alınmasına geçilmiş olup, oran brüt ücretin %2’sidir. İşverenler bu kesintiyi yaparak sosyal güvenlik bütçesine aktarmakla yükümlüdürler.

Ayrıca 1991’den sonra Bulgaristan’da ticari faaliyet gösteren kuruluşların Mesleki Eğitim ve İşsizlik Fonu’na katkıda bulunmaları gerekmekte olup oran 01 Mart 1996’da %5 olarak tespit edilmiştir. Buna göre 01 Temmuz 1998’e kadar %4 oranında işverenden ve %1 oranında işçiden kesinti yapılmaktaydı, fakat bu

¹¹⁰ Bulgaristan Konsoloslugu Sitesi, <http://www.bulgaristankonsoloslugu.org/bulgaristan-vergi-kanunu>. 05 Haziran 2017.

tarihten sonraki dönemde oranlar işverenden %3,6 ve işçiden %0,9 olmak üzere %4,5 olarak değiştirilmiştir.¹¹¹

¹¹¹ Tezer Palacıoğlu, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998, s.116-117.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖNÜŞÜM SONRASI DÖNEMDE BULGARİSTAN EKONOMİSİ

Bu bölümde sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçiş yapmış olan Bulgaristan'ın genel siyasi ve ekonomik durumunda yaşanan değişimler ele alınacak ve 2000 yılında Avrupa Birliği müzakereleri ile başlayan Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yaşanan değişim hareketleri ile yapılan yasal düzenlemelere değinilecektir.

3.1 Bulgaristan Gümrük Kanunu ve Tarife Sistemi

01 Ocak 1999'de uygulamaya başlanan yeni Gümrük Kanunu hazırlanırken Avrupa Birliği Gümrük Kanunu esas alınmıştır. İthal edilen ürünlerin pazarlanması, dolaşımı, gümrük ambarlarındaki işlemleri, dönüşümü, gümrük kontrolünde uygulanan işlemler, geçici giriş vb. konularda AB ile entegrasyon tam olarak sağlanmış ve eksiksiz olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu konuda Fritz Breuss bir makalesinde Bulgaristan tarafından 2020 yılında ekonomik anlamda tam manasıyla bir bütünleşmenin sağlanmış olacağını dile getirmiştir.¹¹²

Bulgaristan Gümrük Tarifesi, son şeklini 01 Ocak 2002'de yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda müşterek mal bölümleme çizelgesi ve uygulanacak gümrük vergisi oranlarından oluşturulmuştur. Müşterek ürün bölümleme çizelgesi, uluslararası platformda kabul görmüş olan Ürün Tarifi ve Yasal Sistemi ile AB Müşterek Ürün bölümleme çizelgesine dayandırılmıştır. Yeni Gümrük Kanunu ve Gümrük tarifelerinin uygulanmaya başlanması, Avrupa Birliğine

¹¹² Fritz Breuss, *An Evaluation Of The EU's Fifth Enlargement With Special Focus On Bulgaria And Romania*, Economic Pappers, 2009, s.361.

entegrasyon çerçevesinde AB milli stratejisine ve Dünya Ticaret Örgütü ile Genel Tarife ve Ticaret Antlaşması'na (GATT) bağlılığın bir göstergesidir.

Bulgaristan'ın sosyalist sistem kökenli olması Rusya ile arasındaki ilişki hakkında akılların bir köşesinde soru işaretleri oluşmasına sebep olmaktadır. Kimi ekonomist çevreler tarafından Rusya ile Bulgaristan arasında halen daha güçlü bir bağ bulunduğu ileri sürülmektedir.¹¹³

01 Ocak 2002'den başlayarak Bulgaristan, Müşterek Ürün Bölümleme Çizelgesini esas alan Gümrük Tarifesinin tanıtımını başlatmıştır. Bu tarife, ulusal anlamda yasal bölümleri, tercihleri vb. hususları içermektedir.

2002 Gümrük tarifesinde birçok mal için gümrük vergisi azaltılmış ve endüstri malları için yüzde 8,5 olarak uygulanmıştır. Bazı endüstriyel madde gruplarına (enerji kaynakları, hammaddeler, ilaç vs.) gümrük vergisi uygulanmamaktadır.

Gümrük tarifesi ve ekleri aşağıda belirtilen hususları içermektedir;

- a. Standart Gümrük Vergisi: Bulgar hükümeti tarafından öncelikli ülke statüsünde bulunan ülkelere gelen mallara gümrük vergisi uygulanır.
- b. Azaltılmış Gümrük Vergisi: Türkiye, Makedonya, Estonya, Hırvatistan ve İsrail gibi ülkelere getirilen mallara uygulanır.
- c. Ayrıcalıklı Gümrük Vergisi: Genel ayrıcalıklar sistemi kapsamında bazı mallar için gelişmekte olan ülkelere uygulanır.¹¹⁴

¹¹³ Kyril Drezov, *Hard Bargaining Amongst Friends: An Overview Of Contemporary Russian Bulgarian Relations*, Russian Analytical Digest, 2013, s.11-14.

¹¹⁴ Economic Intelligence Unit, Bulgaria Country Profile, 2002

3.2 Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci uluslararası sistemde değişimlerin başlamasıyla birlikte başlamıştır. “Süreç” bir kavram olarak belli bir zaman içerisinde ilerleyen ve değişen olay ve hareketler dizisini ifade etmektedir. Bulgaristan'ın da üyelik süreci ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda Avrupa Birliği'ne entegrasyonunu sağlayacak kriterlerin belli bir zaman içerisinde yerine getirmesini kapsamaktadır.

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği ile olan diplomatik ilişkileri ilk olarak 1988'de başlamış ve 1990 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuyla ticaret anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Bulgaristan, AB'ye resmi başvurusunu Avrupa Konseyi Genişlemeden Sorumlu Komiseri J. Solana'ya Aralık 1995'te Madrid'de sunmuştur. Bu başvuruda, Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğinin ülkenin ulusal çıkarlarını yansıtan bir stratejik amaç olduğunun altı çizilmiştir.¹¹⁵

Avrupa Birliği açısından ise, Bulgaristan'ın önemi bulunduğu coğrafya itibariyle bölgenin çatışmacı görüntüsünden uzaklaşmasına istikrarın sağlanması ve korunmasına, böylelikle de Avrupa'nın refahına, pazar genişlemesine ve aynı zamanda da bütünleşmenin gerçekleştirilmesine sağlayacağı beklenen büyük fayda nispetinde ölçülebilir.

Bulgaristan Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar sosyalist bir yapıya sahipken, demokratik reformların uygulanmasında zorluklar yaşamıştır. Avrupa Birliği'nin Kopenhag Kriterleri'nde yer alan istikrarlı demokratik kurumların ve serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması, adli sistemde reformların gerçekleştirilmesi, insan hak ve özgürlüklerine saygı gibi temel unsurlar, Bulgaristan'ın reformasyonuna katkı sağlamıştır.

¹¹⁵ Mirela Veleva - Evtimova, *İstoriya Na Evropeyskata Integratsiya 1945-2005*, Universitetsko İzdatelstvo sv. Kliment Ohridski, Sofya, 2006, s. 209.

Bulgaristan'ın son 20 yıl içerisinde demokratik bir ülke olma yolunda ilerlemesinde AB'nin etkisi yadsınamaz. Balkanlardaki istikrarın korunması da ancak bölge ülkelerinde demokratik yapıların oluşmasıyla mümkün olacaktır.

Bulgaristan'ın AB üyeliği sürecinin zorlu geçmesi sosyalist bir devletin demokratikleşmesinin bir göstergesi olmuştur. Üyelik, AB'nin 1992'de Kriterleri'nde belirttiği gibi istikrarlı demokratik kurumların oluşturulması ve işlevlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Bulgaristan 1995'te NATO'nun Barış için Ortaklık adlı programına katılmış, Cumhurbaşkanı Jeleu, bunun NATO'ya ve Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) tam entegrasyon yolunda sağlanan bir ilerleme olduğunu belirtmiştir. Bulgaristan NATO'ya üyelik için resmen 1997'de başvurmuştur. NATO, ilk aşamada sadece Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin üyeliğini kabul etmiş, Bulgaristan'ı ve tam üyelik için başvuran diğer ülkeleri daha sonra değerlendireceğini açıklamıştır. Bulgaristan'ın NATO'ya üyelikten sonra ikinci önemli dış politika hedefi ise AB'ye tam üyeliğe kabul edilmek olmuştur. Mart 1993'te AB ile Ortaklık Antlaşması imzalayan Sofya, Kosova müdahalesinin ardından alınan Helsinki Kararlarında örgüte aday ülke olarak kabul edilmiştir. Nitekim 1999 da yaşanan Kosova krizi, iktidardaki DGB için önemli bir test niteliğinde olmuştur. Kamuoyundan gelen yoğun tepkilere rağmen, dönemin Bulgaristan Hükümeti NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik müdahalesini desteklemiş ve hava sahasını NATO uçaklarına açmıştır. Bulgaristan'ın bu yöndeki tutumu sebebiyle, Kosova krizinin sona ermesinden birkaç ay sonra Avrupa Komisyonu bu ülke ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırmıştır. Böylece Şubat 2000'de söz konusu müzakereleri başlatan Bulgaristan'ın, normal koşullarda 2007'de AB üyesi olması beklenmekteydi.¹¹⁶

11 Eylül 2001'de Amerika'da yapılan terör saldırılarından sonra “terörizme karşı savaş” uygulamasına başlanmasıyla birlikte, jeopolitik konumu sebebiyle Bulgaristan'ın NATO'ya üyeliğinin kabulü için olumlu yönde bir konjonktür oluşmuştur. Bulgaristan, Afganistan ve Irak'a düzenlenen operasyonlar sırasında

¹¹⁶ Erhan Türbedar, *Doğu Bloku'ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya*, Avrasya Dosyası, C.X, S.2, 2004, s. 326.

hem toprağını, hem de hava sahasını Amerika'ya kullandırmış ve hatta bir askeri taburunu Irak'a görevlendirmiştir. Bunun neticesinde daha evvelden Varşova Paketi'ne sonuna kadar sadık kalan Bulgaristan'ın resmi üyeliği 29 Mart 2004'te kabul edilmiştir.¹¹⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa içinde bulunduğu koşullara ekonomik çözüm arayışına başlamıştır. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği'nin Doğuya yayılmasını da bir tehdit olarak hissetmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda Avrupa'da yıkıcı savaşlardan bir ders alınarak bütünleşmeye doğru günümüze dek gelişen ve genişleyen Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır.¹¹⁸

Paris Antlaşması (1951) (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun kurulması) ile başlayıp Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kuran Roma Antlaşmasının imzalanması (1957) ile diğer ekonomik sektörlere de yayılarak derinleşen Avrupa bütünleşmesi, 8 Nisan 1965 yılında Brüksel'de bir antlaşma ile söz konusu üç örgüt tek bir örgüt durumuna getirilerek bütünleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır. "Füzyon Antlaşması" olarak adlandırılan bu Antlaşma 1 Temmuz 1967 yılında yürürlüğe girmiş ve buna göre de, daha önce var olan kurum ve faaliyetler birleştirilmekte ve bunlar AET ile ayniyet gösteren AT kurumları durumuna gelmektedir.¹¹⁹

Avrupa Topluluğu'nun temel amaçlarından biri şu olmuştur: Roma Antlaşması ve topluluk mevzuatına ek olarak düzenlenmiş olan 1987 tarihli Tek Senet'i uygulamak. Buna göre, diğer üç örgüt faaliyetini bir potada toplayan Avrupa Topluluğu Örgütü tam ekonomik bütünleşme yolundaki engelleri kaldırması yönündeki faaliyetleri devam ettirmiştir. Tek Senet'in yürürlüğe girmesinden sonra ekonomik, mali amaçların yanı sıra, sosyal, kültürel ve siyasal amaçlar da faaliyet programlarının içinde yer almıştır.

¹¹⁷ Erhan Türbedar, *Bulgaristan'ın Batıya Yolculuğu, Stratejik Analiz*, sayı 64, Ağustos 2005, s. 79.

¹¹⁸ M. Serdar Palabıyık, Ali Yıldız, *Avrupa Birliği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 3-6.

¹¹⁹ Ülke Arıboğan-Güliden Ayman-Beril Dedeoğlu, *Uluslararası ilişkiler Sözlüğü*, Der. Faruk Sönmezoglu, DER Yayınları, İstanbul, 2005, s. 93.

09-10 Aralık 1991 Maastricht Zirvesinde imzalanan “Avrupa Birliği Antlaşması” ile Avrupa Topluluğu yeniden biçimlendirilmiş ve yeniden adlandırılarak Avrupa Birliği adını almıştır. Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması’nın (ABKA) 49’uncu Maddesine Göre: “6’ncı maddesinin 1’inci paragrafında; Birlik, üye Devletlerinin ortak ilkeler olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklerine saygı ve hukuken üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur.”¹²⁰ Belirtilen bu ilkelere saygı duyan her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Başvurusunu Komisyon’a danıştıktan sonra ve üyelerinin salt çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüşünü aldıktan sonra, oybirliği ile karar verecek olan Konseye iletir.

Kabul koşulları ve bu kabulün Birliğin dayandığı Antlaşmalar ile ilgili olarak beraberinde getirdiği uyarlamalar, üye Devletler ile talep sahibi Devlet arasında bir antlaşmanın şartlarını oluşturur. Bu antlaşma, kendi hukuki usulleri çerçevesinde üye devletlerin onayına sunulur.¹²¹

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması’ndaki Madde F’yi (yeni metinde madde 6) değiştirecek AB’nin demokrasi, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerine verdiği önemi göstermektedir.¹²²

3.2.1 Avrupa Birliği’ne Katılım Kriterleri

Avrupa Birliği, 1993’deki Avrupa Konseyi kararıyla Avrupa kıtasında bulunan bütün ülkelerin, istemeleri halinde birliğe üye olabileceklerini belirtmiştir. Alınan bu karardan sonra genişlemenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği değil ne zaman olacağı tartışma konusu olmuştur. Konsey genişlemenin zamanlaması ile ilgili

¹²⁰ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Mevzuatı*, 2. b., Alfa Aktüel, Bursa, 2005, s. 16.

¹²¹ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Mevzuatı*, 2. b., Alfa Aktüel, Bursa, 2005, s. 46.

¹²² İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye/ Uluslar üstü bir Sistemle Ortaklık*, 4.b., Alfa-Aktüel, Bursa, 2006, s. 256.

“üye ülke, gerekli ekonomik ve siyasi şartların sağlanması ve üyelik yükümlülüklerini üstlenmeye hazır olduğunda birliğe katılımı sağlanacaktır” şeklinde beyanda bulunmuştur. Avrupa Konseyi, Kopenhag’da gerçekleştirilen Zirvede aday ülkeler için üyelik kriterlerini şu şekilde açıklamıştır:

- a. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların saygı görmesi ve korunması hususunda teminat veren istikrarlı kurumlara,
- b. Ekonomik ve donanım yönünden halihazırda işleyen pazar ekonomisine ve Avrupa Birliği içerisindeki güçlerle ve rekabetçi baskılarla baş edebilecek kapasiteye,
- c. Belirlenen hedeflerden sapılmaması başta olmak üzere üyelik sorumluluklarını alabilme yeteneğine haiz olunmasını şart koşar.

Avrupa Konseyi’nin 1995 yılındaki Madrid Zirvesi’nde, üyelik kriterleri üyelik başvurusu yapan ülkenin idari yapısında düzenlemeler yaparak bütünleşme koşullarını yaratmış olmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Nitekim AB mevzuatını ulusal mevzuata dönüştürmek büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, AB mevzuatının, uygun hale getirilmiş olan idari ve yasal yapılar kullanılarak etkin bir biçimde uygulanması daha da büyük önem arz etmektedir. Belirtilen bu önemli unsurlar, Avrupa Birliğine üye olmanın gerektirdiği ikili güven açısından bir ön şart olarak kabul görmektedir.¹²³

3.2.2 Gündem 2000 Raporu

Temmuz 1997’de Komisyon, Avrupa Birliği’nin politikalarının bir sonraki yüzyıldaki genişleme perspektifinin, genişlemenin bir bütün olarak AB üzerindeki etkisini ve birliğin 2000 yılından sonraki mali çerçevesinin ana hatlarını ortaya koyan

¹²³ *Avrupa Birliği’nin Genişlemesi: Tarihi Bir Fırsat*, İstanbul Avrupa Komisyonu, Genişleme Genel Müdürlüğü, 2003. s.7.

Gündem 2000'i hazırlamıştır. Gündem 2000'de aday ülkelerin üyelik başvurularıyla ilgili Komisyonun görüşlerine de yer verilmiştir.

Komisyon görüşlerini belirtirken her ülkenin durumunu katılım kriterleriyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Komisyon görüşleri, sadece her ülkenin 1997'ye kadar ortaya koyduğu performansın bir değerlendirmesini değil, geleceğe yönelik performans beklentilerini de içeriyordu. Bulgaristan için Komisyon görüşleri 1997 yılında yayınlanmıştır.¹²⁴ Komisyon, Bulgaristan'ın siyasi kriterleri yerine getirme yolunda ilerlediğini ancak, işlevsel bir piyasa ekonomisine sahip olmadığını ve orta vadede AB içindeki piyasa güçlerinin rekabetçi baskılarıyla baş edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Bulgaristan'ın çevre, ulaşım, enerji, tarım, adalet ve içişleri alanlarında daha fazla çaba göstermesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna göre, Bulgaristan ile müzakerelerin başlanmasında, gerekli düzeyde kriterleri yerine getirip getirmediği göz önünde tutulmuştur.¹²⁵

8 Mart 1993 tarihinde Bulgaristan ve AB arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması 01 Şubat 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Buna göre, derin siyasi diyalogun geliştirilmesi, serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, Avrupa Birliği ve Bulgaristan arasında ticaretin geliştirilmesi gibi konulara yer verilmiştir. Bir başka deyişle, Ortaklık Antlaşmaları ile ekonomik, siyasi, sosyal alanda işbirliği ve yakınlaşma amaçlanmış ve bu belge katılım öncesi süreçte ilk önemli yasal araç niteliğinde olmuştur.¹²⁶

¹²⁴ Avrupa Komisyonu, Genişleme Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Tarihi Bir Fırsat*, İstanbul, 2003, s. 7.

¹²⁵ Pityat Na Bılgariya Kim Evropeyski Sıyuz, Nov Bılgarski Universitet, 2011, http://ebox.nbu.bg/eun/view_lesson.php?id=195.

¹²⁶ Bulgaristan ve Avrupa Birliği Arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması, Avrupa Komisyonu, 2011, http://ec.europa.eu/bulgaria/documents/abc/europe-agreement-0-2_bg.pdf.

3.2.3 Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'ya Açılma Çalışmaları

22 Haziran 1993 tarihinde eski sosyalist ülkelerin Avrupa Birliği'ne alınmasını düzenleyen Kopenhag Zirvesi'nde on iki ülke belirlenmiştir. Bu sayede Avrupa Birliğine üye ülke sayısı 27 olacaktı. AB, 1990'dan bu yana birinci derecede önemli olan dördüncü genişleme turuna angaje olmuştu; bir başka deyişle 12 üye ülkenin birliğe kabul edilmesi için çok uğraşmıştı. Bu çabalarını 1993'ten sonra daha da yoğunlaştırmıştır. Bu yoğun uğraşlar, dünya siyasetinde bulunulan durum sebebiyle su götürmez bir zorunluluk hali almıştı. Bu şartlar altında derinleşme ikinci plana itilmiş, ya da ivediliğini kaybetmişti. Bu katılım süreci çok yönlü olması sebebiyle Avrupa Birliği'nde geniş kapsamlı bir yapılanma ve bürokrasinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Brüksel'deki Komisyon 1993 ve 2004 yılları arasındaki dönemde bütün ülkeler ile ikili müzakereleri devam ettirmiştir. Bu görüşmelerde 3 Kopenhag kriterinin sağlanmasının yanı sıra AB Mevzuatı ve bunun ulusal kanunlarla desteklenmiş olması ele alınmıştır. Bu söz konusu değişiklikler otuzu aşkın başlık altında belirlenmiştir.

Bu üyelik süreci, 2003 yılında nihayete erdirildi ve 10 Avrupa ülkesine birden Avrupa Birliği üyeliği hakkı tanınmıştır. Koşulları son ana kadar sağlayamadıkları gerekçesiyle Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği 2007 yılına ertelenmiştir. Bu uzun katılım görüşmelerinin ve genişlemeye hazırlanma safhasında, derinleşme konusu da eşzamanlı bir şekilde masaya yatırılmıştır.¹²⁷

Bir sonraki girişim ancak üç yılı kapsayan bir dönemin sonunda ortaya çıkmıştır. Bu dönem, önce 2007 yılında Almanya'nın ve ardından Portekiz tarafından üstlenilen AB Dönem Başkanlığı dönemlerine rastlamıştır. Bu dönemde harcanan emeklerin en önemli aşamasını 2007 sonbaharında yapılan Lizbon Antlaşması oluşturmuştur. Bu antlaşmayla yeni Avrupa Birliği Anayasasının ilk adımları başarılı bir şekilde atılmıştır. Çünkü 2005 yılına kadar geçen süre içerisinde antlaşmalardan

¹²⁷ Theo Stammen, *Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci Arasındaki Diyalektik İlişki, Bilimsel Toplantı Notu*, çev. Necati İyikan, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S.15, 2008, s. 201.

Anayasaya geçmek mümkün olmamıştı. Bunun sebebi acilen gerekli olduğu bilinen AB derinleşmesinin sağlanamamasıdır. Bu süreç içerisindeki gelişmeler, AB'nin ilerlemesi için gerekli olan genişleme ve derinleşmenin etkileşiminde hızın ne denli önemli olduğunu, bu hızın geçen zamanla birlikte önemli ölçüde zarara uğradığını ve an itibarıyla de bunun tekrar gerçekleştirilememiş olduğunu göstermektedir. Karşılıklı iyi ilişkilerin sağlanabilmesi için müteakip adım Lizbon Antlaşmasının onaylanmasıydı. 2007 Ocak ayından itibaren AB'ye Romanya, Bulgaristan ve iki diğer üyenin daha katılmasıyla toplam üye sayısı 27'ye yükselmiştir ve Lizbon Antlaşması her üye ülke tarafından onaylanmak zorundaydı ve bu bağlamda bunun pek de kolay bir süreç olmadığı aşikârdı. Bu onaylamalar her ülkenin kendi yasalarına göre, bazı ülkelerde parlamento, bazı ülkelerde ise halk oylamasıyla gerçekleşmiştir. Bu; 2005'te Avrupa Anayasasının halk oylaması neticesinde reddedildiği dikkate alındığında Lizbon Antlaşması'nın, Avrupa Birliği'nin 27 üyesinin tamamı tarafından onaylanmasının olumlu sonuçlanmasına ilişkin hiçbir kesinlik olmadığını göstermektedir. Avrupa Birliği içerisinde en başından beri yapılması gerekli olan derinleşme ve reform Lizbon Antlaşmasından sonra bile kesinlik kazanmamıştır. Bunun yanı sıra Lizbon Antlaşması metninin okunduğunda onaylanacağı yönünde çok fazla da şansa sahip olmadığı ortadadır.

3.2.4 Avrupa Birliğine Entegrasyon

AB'nin son büyüme dalgası 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliklerinin onaylanmasıyla sonlanmıştır. Bu genişleme, Avrupa Birliği'nin 50 yıllık tarihinde en büyük ve aynı zamanda en sorunlu olan genişleme çabası olmuştur.

Diğer genişleme hareketlerinin tersine tamamıyla siyasi sebeplerle gerçekleştirilmiş ve Avrupa'daki bölünmüşlüğe sonlandırmak ve Avrupa'yı tekrar bir araya getirmek için çaba sarf edilmiştir. Bu hedefe büyük oranda varılmış olmasına karşın genişlemenin ekonomik etkileri hem AB15 ülkelerinde meydana

gelen etkileri hem de hızlı bir şekilde kalkınmak arzusunda olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sonuçları mercek altına alınmıştır.

Genişlemenin yarattığı etkilerin analizi Avrupa Birliği'nin belki de en başarılı politikalarından biri sayılan genişleme politikasının getirdiği siyasi zaferin, ekonomik başarıya da yol açıp açmadığının belirlenebilmesi açısından çok önemlidir.¹²⁸

Avrupa Birliği ile gümrük birliğine entegre olan bütün ülkeler gibi Bulgaristan da kazançlı çıkmıştır. Bütün üye ülkeler arasındaki ticaret gümrük birliği öncesine göre kıyaslandığında %10,8 artış kaydedilmiştir. Refah seviyesi bakımından %0,22'lik bir artış meydana gelmişken reel GSYİH %0,24 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği tarihinde birliğe katılan en fakir ülkeler olan Bulgaristan ve Romanya açısından da aynı etkiler söz konusudur. Bulgaristan'ın Avrupa ülkeleri içerisindeki ticaretinde %37,6'lık bir artış yaşanmıştır. Avrupa Birliği'ne entegrasyonun Bulgaristan refah seviyesine katkısı %1,11 oranında artış sağlanmıştır. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği öncesinde diğer AB üyesi ülkelerle olan ticaretine bakıldığında %17,7'lik bir artış sağlanmıştır. Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyelik sonrasındaki Reel GSYİH'sında %1,19 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Avrupa Birliği iç pazarına katılmanın üye ülkelerle ticaret üzerinde yaratacağı etkinin yanı sıra sınır kontrollerinin kaldırılmasının da dış ticaret maliyeti üzerindeki gümrük indirimine benzer bir etkisi olmuştur.

Ayrıca Avrupa Birliği iç pazarına girmiş olmak, yeni üye ülkeler için ciddi bir artış yaratmakta ve birlik içerisinde de rekabete yol açmaktadır. Bu iç pazarda daha geniş bir alana hitap edilmiş olması sebebiyle Bulgaristan ekonomisinde kapasite artışı da sağlanmıştır. Bu da ülke içerisindeki ekonomik refah düzeyinin artmasını sağlamaktadır.

¹²⁸ Eskişehir Ticaret Odası, *Bulgaristan Ülke Raporu*, 2013.

Entegrasyon sayesinde emek faktörü de entegrasyon çerçevesinde hareket serbestliğine kavuşmuştur. Emek faktörünün entegrasyon alanı içerisinde serbest hareket edebilmesi ekonomik entegrasyonun kritik özelliklerinden birisidir.

Bu durumdan en seri şekilde tepki gösterenler, uluslararası firmalar, yani yabancı yatırımcılardır. Aslına bakılacak olursa AB üye hangi ülke olursa olsun üyelik tamamlandıktan sonra ülkeye önemli ölçüde yabancı yatırım girişi olmaktadır. Zaten yabancı doğrudan yatırımlar büyük çoğunlukla batıdan Doğu'ya doğru gerçekleşmektedir.

Aşağıdaki tabloda Avrupa Birliği ile Bulgaristan'da 1997 ile 2008 arasındaki kişi başına düşen GSYİH oranları karşılaştırılmıştır. Avrupa Birliğini 100 olarak baz alırsak Bulgaristan'da görülen değişim 2008 yılı itibariyle halihazırda % 39,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tabloda yapılan karşılaştırmada ayrıca Bulgaristan'da % 48'lik bir refah artışı gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo-22 Kişi başına düşen GSYİH'nın Avrupa Birliği ile karşılaştırılması

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2009	2011	2013	2015
AB-27	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bulgaristan	27,8	29,3	31,0	32,05	33,07	34,5	36,5	37,2	39,7	43,1	44,3	47,0

Kaynak: Eurostat

Tabloda da görüldüğü gibi Bulgaristan'a 2006 ve 2007 yıllarında GSYİH'nın % 12'si oranında Yabancı Doğrudan Yönetim girişi olduğu görülmektedir.

Bulgaristan'a gelen Yabancı Doğrudan Yatırımlar akış ve stok olarak incelemesi Tablo-23'te gösterilmiştir.

Tablo-23 YDY Yıllara Göre değişimleri (Milyon dolar)

YDY Akışı	1990-2000	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	301	3.452	3.923	7.507	8.429
YDY Stoku	1990	1995	2000	2006	2007
Bulgaristan	112	445	2.704	22.867	36.508

Kaynak: UNCTAD, Bulgaristan Merkez Bankası istatistikleri.

Tablo-23'e göre Bulgaristan'a 1990-2000 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama 300 milyon \$ gelirken sadece 2006 yılında 7,5 milyar \$, 2007 yılında 8,4 milyar \$ gelmiştir.

Entegrasyonun önemli bir göstergesi olan, bir ülkeye gelen yabancı doğrudan yatırımların, o ülkenin GSYİH'sına oranına bakıldığında aşağıdaki tabloda belirtilen değişimleri görmek mümkündür.

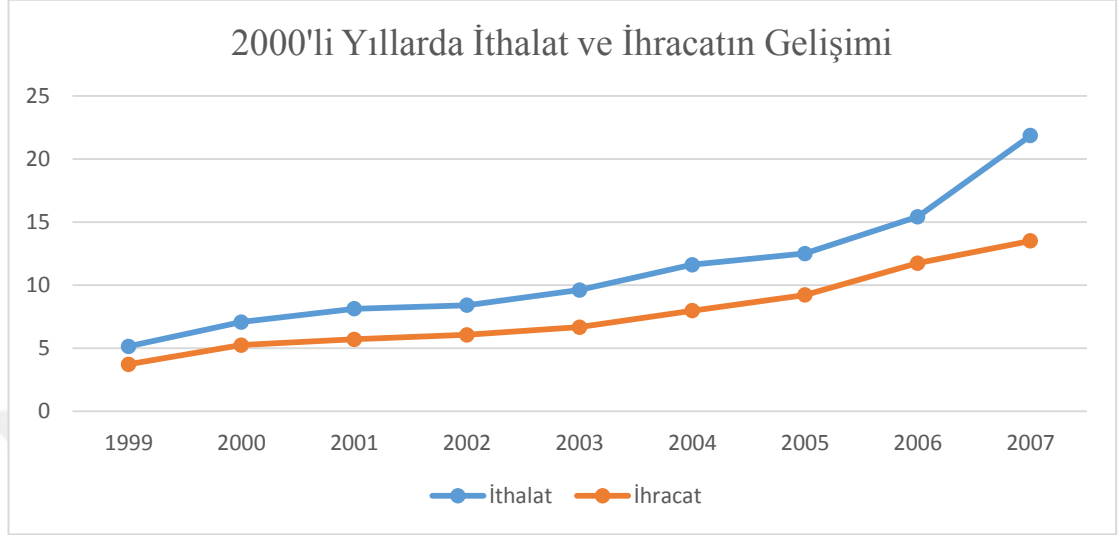
Tablo-24 Piyasa Entegrasyonu: Yabancı Doğrudan Yatırımların GSYİH'daki payları
YDY (Akış)/GSYİH % Değerler

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bulgaristan	-	-	-	3,0	4,0	2,6	2,0	5,3	6,5	7,8	12,2	11,6

Kaynak: Eurostat

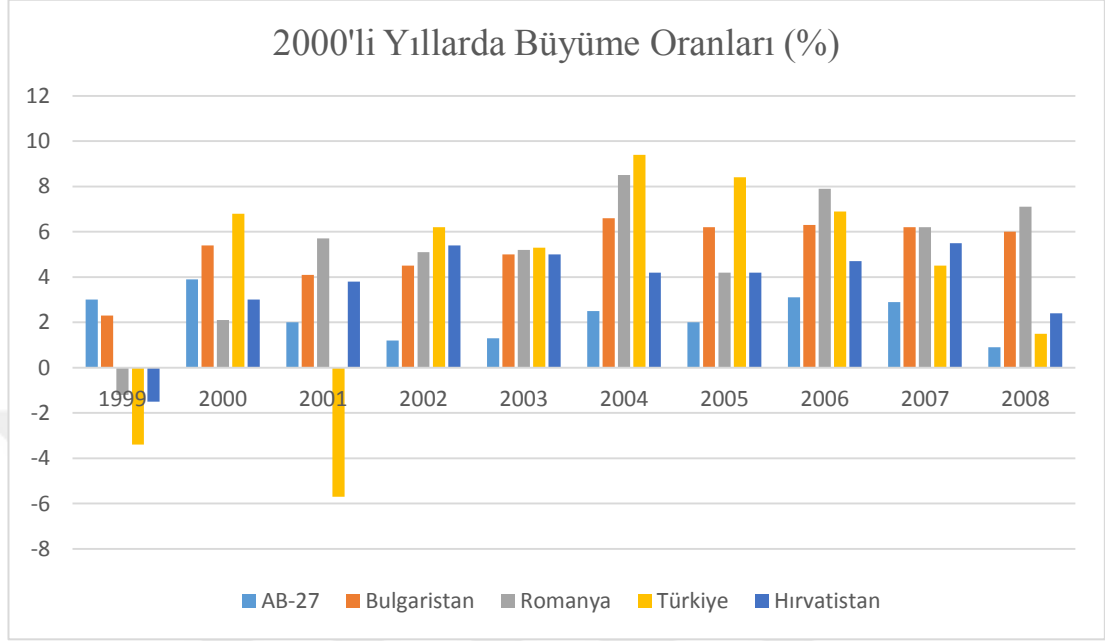
Tablo-24'ten de anlaşılacağı gibi Bulgaristan'a 2006-2007 yıllarında GSYİH'nın %12'si kadar bir Yabancı Doğrudan Yatırım girişi olduğu görülmektedir.

Bulgaristan'ın tam üyelik yolunda ilerlediği dönemlerde dış ticaretindeki gelişmeler Tablo-25'te verilmiştir. Ekonomik entegrasyonların dış ticaret üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu görebilmek bakımından bu değerler oldukça önemlidir. Bulgaristan 1999 yılı içerisindeki 8,8 milyar dolarlık dış ticaret hacminden, 2007 yılı sonunda 35,3 milyar dolar ve 2013 yılı sonunda 48 milyar euroya ulaşmıştır.

Tablo-25 İthalat ve İhracatın Gelişimi, Milyar Dolar

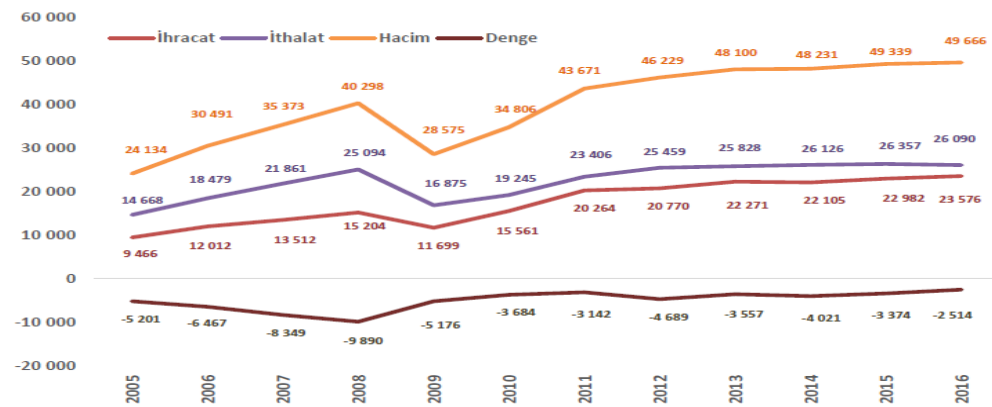
Kaynak: Eurostat

Aşağıdaki tabloda Avrupa Birliği ile bağlantısı bulunan bazı ülkelerin büyüme oranları mukayese edilmiştir. 1999 ile 2008 yılları arasında Avrupa Birliği yıllık ortalama %2,4 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bulgaristan ise aynı dönem içerisinde ortalama %5,3 büyüme gösterirken Romanya %5,1 oranında büyüme göstermiştir. 2007 yılında her iki ülke de bir önceki yıla oranla %6,2 oranında büyüme göstermiştir. Aday durumda bulunan ülkelerden Türkiye aynı dönemde %4 büyürken, aday ülke durumunda bulunan diğer ülke olan Hırvatistan ise %3,6 oranında büyümüştür.

Tablo-26 GSMH Büyüme Oranları, % Değerler.

Kaynak: Eurostat

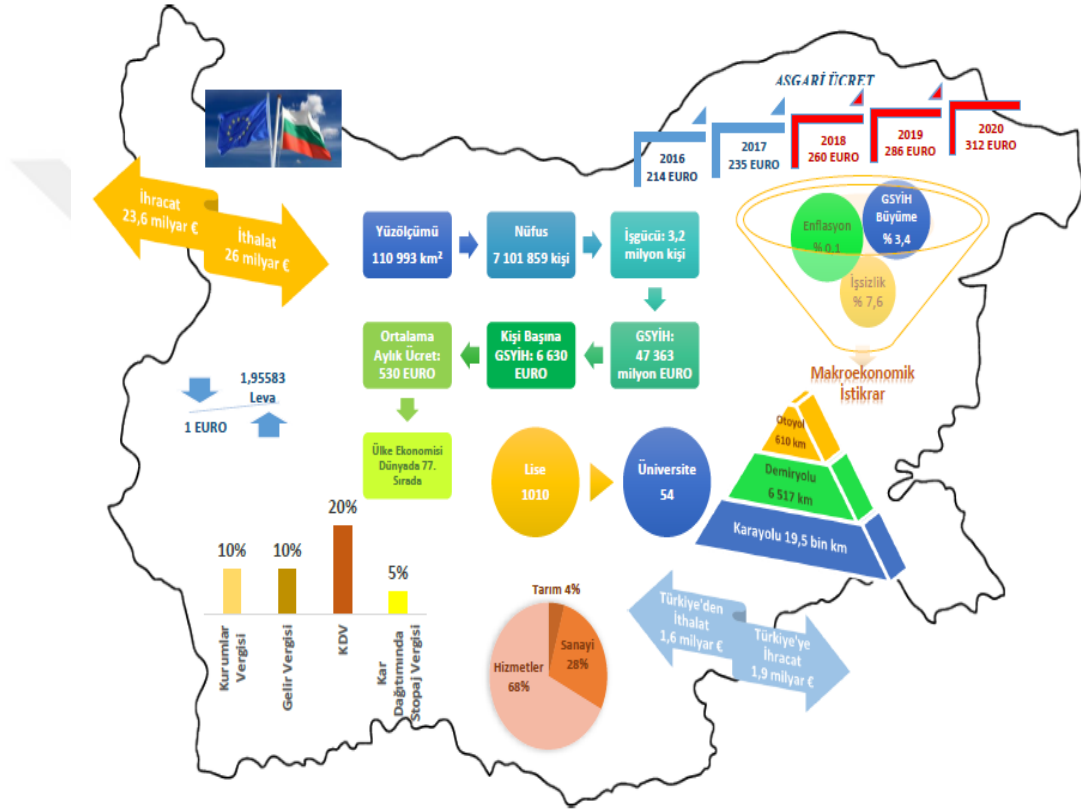
Avrupa Birliğine entegrasyonun bir neticesi olarak Bulgarista dış ticaretinde meydana gelen değişim aşağıdaki tabloda verilmiştir.

BULGARİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ**2005-2016 Döneminde Bulgaristan'ın Dış Ticareti (Milyon EURO)**

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Son olarak, Bulgaristan'a genel bir bakış yapılabilmesi adına ülkenin 2017 yılı itibariyle ekonomik verilerini içeren haritası aşağıda verilmiştir.

Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Haritası (2017)

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Bulgaristan ekonomisinde meydana gelen değişimleri mercek altına aldığımız çalışmamızda Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Bulgaristan siyasi ve ekonomik hayatında yaşanan değişimler, ulusal ve uluslararası platformda yapılan düzenlemelerin etkileri ele alınmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemden bahsederken Soğuk Savaş döneminden de biraz bilgilendirme yapılmasının uygun olacağı düşünülerek çalışmamızın ilk bölümünde Soğuk Savaş döneminde meydana gelen olaylar, yapılan reformlar, çıkarılan anayasalar ve kanunların ülke ekonomisi üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Çalışmamızda Bulgaristan ekonomisinin Soğuk Savaş'tan sonra nasıl kabuk değiştirdiği, Sovyet baskısından kendini kurtararak Avrupa Birliği'ne yönelmesi bağlamında geçirdiği değişimler de kronolojik bir anlatımla öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bulgaristan ihracatında ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye de içerisinde olmak üzere Balkan Ülkeleri öncelikli konumdadır. Avrupa Birliği'nin ekonomik açıdan en fakir ve ekonomik açıdan en küçük ülkelerinin başında gelmektedir. Fakat ekonomide küçük ülke olmanın vermiş olduğu avantajı da olumlu yönde kullanmıştır ve kullanmaktadır. Bulgaristan, Merkez Bankası verilerine göre günümüzde 28 milyar dolarlık bir ihracata sahiptir.

Sonuç itibariyle Bulgaristan, Avrupa Birliğine ekonomik entegrasyon yolunda ağır ancak düzenli bir biçimde yol almış ve halen de yol almaktadır. Maastricht Kriterlerine ne kadar uyum sağladığı konusunda halen soru işaretleri mevcuttur. Çünkü Avrupa Birliği'nin genişletilmesi çalışmaları kapsamında Maastricht Kriterlerine tam olarak uyum sağlayamamış olsa da bölgede çeşitliliğin

artırılması ve yeni bir faaliyet alanına sahip olunabilmesi adına Avrupa Birliği üyeliği onaylanan ülkelerden birisi olduğu başka bir tartışma konusudur.

Avrupa Birliğine üyelik öncesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çok gerisinde bir Yabancı Doğrudan Yatırım almıştır. Diğer ülkelerin tersine üyelik sonrasında hız kazanmıştır. 1999 ve 2012 yıllarını kapsayan 13 yıllık dönemde yüksek büyüme hızlarına ulaşılmıştır. Günümüzde de turizm alanında bir atılım yapılmış durumdadır. Türkiye başta olmak üzere özellikle bölge ülkeleri ile karşılıklı olarak turist alma ve turist gönderme gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Böyle bir ortamda Bulgaristan'ın ekonomik olarak Avrupa Birliği ortalamasına ulaşması çok zaman almayacak şekilde görünmektedir.

KAYNAKÇA

1. Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, 1. Baskı, Sabah Kitapçılık, İstanbul 2000.
2. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
3. Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs*, New York: Doubleday, Anchor Books.
4. J.F.Brown, *Bulgaria Under Communist Rule*, New York: Praeger, 1970.
5. Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı-2 Bulgaristan*, İstanbul:1987, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
6. Ann Beçkov, *Stopansko Geografsko Podelenie Na Balgariya*, Sofya, 1934.
7. İkonomiçesko Rayonirane Na NR. Balgariya, Red. İvan Zahariyev, Dobri Bradistilov, Petar Popov, *Balgarska Akademiya Na Naukite*, Sofya, 1963, Sayı.43.
8. Bülten, Bulgaristan, *Problemler ve Haberler*, sayı:5, Mayıs 1973, Sofiya Pres, Yabancı Diller, Basın Yayın Ajansı, Sofiya, Levski: Sayı 1.
9. Nazif Kuyucuklu, *Türkiye İktisadı Cilt-1*, Okan Yayınevi, İstanbul: 1983.
10. Statistiçeski Spravoçnik 1985, *Komitet Za Sotsialna Informatsiya Pri Ministersikiya*, Sofiya, 1985.
11. Statiçeski Godişnik Na NRB 1981, *Komitest Po Edinna Sistema Za Sotsialna Informatsiya*, Sofiya, 1981.
12. Nazif Kuyucuklu, *Üretim Güçleri ve Üretimin Dağılışı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2391, İktisat Fakültesi Yayın No. 406, Sermet Matbaası, İstanbul: 1977.
13. Vassil Aleksandrov-Petar Marinov, *The People's Republic of Bulgaria, Country Economy, Foreign Trade, Bulgarian Chamber of Commerce and Industry*, 1978, sy. 48.
14. TC Ekonomi Bakanlığı İnternet Sitesi, 07.06.2017 Verileri.
15. Cengiz Ersun ve Tezer Palacioğlu, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, 1. Baskı, Mega Ajans Reklamcılık, İstanbul 1998, Önsöz.
16. Cengiz Ersun, *Bulgaristan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul:İstanbul Ticaret Odası Yayınları 1. Baskı, 1998.
17. E.Chaney, M.Fouquin, H. Delessy Dorvillius, J. Adda, D. Pianelli, H. Bonnaz, G.Lafay, D. Ünal Kesenci, M.A. Crosnier, A. Allard, D. De Laubier, M Drame,

- S.Guez, *Cep Üniversitesi-1994 Ekonomisi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul:1994.
18. Ayşe Oya Benli, *Bulgaristan Ülke Raporu*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları, Ankara: 2008.
 19. The Economist Intelligence Unit, Bulgaria Country Report, Temmuz 2007.
 20. Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Haziran 1998.
 21. Yabancı Sermaye Ajansı (YSA).
 22. Bulgaristan Devlet İstatistik Enstitüsü.
 23. Bulgaristan Merkez Bankası (BMB).
 24. Bulgaristan Konsolosluğu Sitesi,
<http://www.bulgaristankonsoloslugu.org/bulgaristan-vergi-kanunu>. 05 Haziran 2017.
 25. Mirela Veleva-Evtimova, *İstoriya Na Evropeyskata Integratsiya 1945-2005*, Universitetsko İzdatelstvo sv. Kliment Ohridski, Sofya, 2006
 26. Erhan Türbedar, *Doğu Bloku'ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya*, Avrasya Dosyası, C.X, S.2, 2004.
 27. Erhan Türbedar, *Bulgaristan'ın Batıya Yolculuğu, Stratejik Analiz*, sayı 64, Ağustos 2005.
 28. M. Serdar Palabıyık, Ali Yıldız, *Avrupa Birliği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2008.
 29. Ülke Arıboğan-Gülden Ayman-Beril Dedeoğlu, *Uluslararası ilişkiler Sözlüğü*, Der. Faruk Sönmezoğlu, DER Yayınları, İstanbul, 2005.
 30. Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Mevzuatı*, 2. b., Alfa Aktüel, Bursa, 2005.
 31. İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye/ Uluslar üstü bir Sistemle Ortaklık*, 4.b., Alfa-Aktüel, Bursa, 2006.
 32. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Tarihi Bir Fırsat, İstanbul Avrupa Komisyonu, Genişleme Genel Müdürlüğü, 2003. s. 7.
 33. Bulgaristan ve Avrupa Birliği Arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması, Avrupa Komisyonu, 2011,
 34. Theo Stammen, *Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci*. Arasındaki Diyalektik İlişki, Bilimsel Toplantı Notu, çev. Necati İyikan, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S.15, 2008.